

JUGOSLOVENSKI PREGLED

*INFORMATIVNO DOKUMENTARNI
PRIRUČNIK O JUGOSLAVIJI*

MAJ 1962. GODINA VI

5

JUGOSLOVENSKI PREGLED

GODINA VI
Maj 1962.

Uredivački odbor:

Predsednik NIKOLA MINČEV, *članovi*: dr JOŽE BRILEJ, BOŽIDAR ĐUROVIĆ,
dr PAVLE KOVAČ, LJUBICA MIHIĆ, ANTE NOVAK, VOJO RAKIĆ,
STANA TOMAŠEVIĆ, dr TONE VRATUŠA.

Glavni urednik: BOŽIDAR ĐUROVIĆ

Izdavač:

PUBLICISTIČKO-IZDAVAČKI ZAVOD »JUGOSLAVIJA«,
BEOGRAD, Knez Mihailova 6.

S A D R Ž A J

70-ti rođendan Josipa Broza Tita 193—194

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Režim prelaska jugoslovenske državne granice 195—202

PRIVREDA

Brodogradnja 1957 — 1961. 203—205

Hemijska industrija 1958 — 1961. 206—210

Industrija celuloze i papira 211—214

Tekstilna industrija 1957 — 1961. 215—218

Auto-moto turizam 219—222

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Sprovođenje reforme visokog školstva 223—234

SPOLJNA POLITIKA

Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče
Popovića nekim zemljama Latinske Amerike i SAD 235—236

70-TI ROĐENDAN JOSIPA BROZA TITA

Josip Broz Tito, predsednik Federativne Narodne Republike Jugoslavije i generalni sekretar Saveza komunista Jugoslavije, navršio je 25. maja 1962. godine 70-tu godinu života. Istovremeno navršilo se i 50 godina njegove revolucionarne delatnosti i 25 godina njegovog rada na dužnosti generalnog sekretara Saveza komunista Jugoslavije.

Ova tri značajna jubileja obeležena su svečanostima u celoj zemlji. Pored rođendanske čestitke koju su mu uputili narodi Jugoslavije preko Štafete mladosti, Josipu Brozu Titu su, u znak posebnog priznanja za sve ono što već decenijama znači za Savez komunista i za narode Jugoslavije, uručeni Pismo Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije i Povelja komunista. Ovogodišnji jubilej Predsednika Republike posebno je obeležen i otvaranjem Muzeja 25. maja u Beogradu, u kome su izloženi mnogobrojni pokloni koje je Josip Broz Tito dobijao za rođendane i prilikom raznih poseta.

PISMO CENTRALNOG KOMITETA SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE JOSIPU BROZU TITU

Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije usvojio je tekst Pisma na svojoj svečanoj sednici od 24. maja 1962. Pismo su potpisali svi članovi Centralnog komiteta. Pismo glasi:

»Dragi druže Tito,

S najlepšim željama o Tvom rođendanu, tom danu koji je s razlogom i praznik mladosti, drugarski stiće ruku čoveku koji se više od pola veka nalazi u prvim redovima boraca za socijalizam, a četvrt veka pobedonosno predvodi Partiju jugoslovenskih komunista, koji je pre 21 godinu zapalio neugasivu baklju naše revolucije, pod čijim rukovodstvom uspešno ostvarujemo socijalizam krčeći nove puteve najhumanijim odnosima među ljudima.

Ponosni smo druže Tito, što smo Tvoji savremenici, saborci i drugovi u Partiji, u revoluciji, u posleratnoj borbi za socijalistički preobražaj zemlje, što smo se — s Tobom i uz Tebe, sledeći Tvoju misao i Tvoje poruke — borili svugde gde si Ti nalazio da je potrebno revoluciji da kao njeni borci stanemo i budemo.

Delimo radost zajedno s Tobom što je naša marksistička i lenjinska Partija pod Tvojim rukovodstvom postala ono što jeste — jedinstvena u idejnom i političkom, organizacionom i akcionom pogledu. Naša radnička klasa i naši narodi s pravom smatraju da bez takve Partije, da bez 1937. kad si stao na njeno kormilo, ne bi bilo tako slavne i junačke 1941, tog kursa na opšti narodni ustanak u srcu porobljene Evrope, da bez 1941. ne bi za nas bilo takve revolucionarno-pobedničke 1945, ali ni takve 1948, kad si prvi poveo borbu za ravnopravne odnose među socijalističkim zemljama, ali ni 1950. godine kad su radnički saveti, komune i društveno samoupravljanje, koje je Marks zamislio, postali prvi put stvarnost jedne socijalističke zemlje.

Naša jugoslovenska internacionalistička radnička klasa otkrila Te kao svog čelnog borca tražeći izlaza iz bede, ropstva i marazma nejedinstva u grčevitoj borbi za svoje klasne interese koji su se poistovetili sa sudbinskim interesima i odgovornostima naših naroda. Nema nevolje koju su eksploatatori i porobljivači bili namenili našem radnom čoveku koja nije bila i Tvoja. Nema iskušenja kroz koja nisi svetla i uspravna čela prošao poistovećen uvek i zauvek sa sudbinom svoje radničke klase i svog naroda.

Naš revolucionarni pokret na svom razvojnog putu imao je olujnih i surovih dana — kada je trebalo srediivati sopstvene redove i učvrstiti unutrašnje jedinstvo, kada je valjalo iskovati oružje za revoluciju i nju ostvariti u borbi sa višestruko nadmoćnijim neprijateljem, kada je zemlju trebalo oporavljati od ratnog pustošenja, kada se moralo odolevati pritiscima sa raznih strana, pokušajima blokade, zaverama ćutanja, valovima kleveta i intriga. U složenom spletu događaja, protivrečnosti i svakojakih teškoća, Ti si, druže Tito, dubinom marksističke analize pronašao u osnovne tokove i suštinu društvenih zbivanja, otkrivao osnovne poluge razvitka, izbegavao poraze i stranputice i dalekovido sagledavao najsvrsishodniji pravac revolucionarnog delovanja.

Naročito u vreme velikih zaokreta, u godinama odsudnih, sudbonosnih odluka osećala se veličina i punoća Tvoje skladne ličnosti, njena idejna i moralna snaga, politička hrabrost i prodorno dejstvo Tvojih reči ubedljivih kao istina. Tvoje misli-vodilje pretvarale su se tad u lozinke, koje su u svakom razdoblju obeležavale dalekosežan smisao našeg revolucionarnog pregalaštva: »Smrt fašizmu — sloboda narodu«, »Bratstvo-Jedinstvo«, »Tude nećemo — svoje ne damo«, »Istina mora pobediti«, »Radimo kao da će sto godina biti mir, spremajmo se kao da će sutra biti rat«, »Oslonimo se na sopstvene snage«, »Radničko samoupravljanje«, »Aktivna koegzistencija« ... Svaka od tih lozinki odjekivala je odzivom u srcima naših ljudi i svaka predstavlja jedan od pragova našeg neprestanog revolucionarnog uspona.

Život je stalno potvrđivao i nastavlja da potvrđuje dubinu Tvojih upozorenja i poruka, snagu Tvoje principijelnosti, opravdanosti Tvog pouzdanja u sopstvene snage naših naroda.

U tvojoj ličnosti, druže Tito, vidimo takvog političkog rukovodioca, kome su interesi socijalizma kod nas i u svetu iznad svega, kome je odgovornost pred narodom osnovno merilo svih postupaka, kome je borba za sreću i budućnost radnog čoveka smisao života, koji poznaje samo kult istine i socijalističkog humanizma.

S Tobom na svojoj zastavi i u srcu svaki jugoslovenski komunista i svaki naš radni čovek uzvraća Ti svojom neizmernom ljubavlju za sve ono što si učinio sa Partijom i za Partiju, sa radničkom klasom i za radničku klasu, sa narodima Jugoslavije za njihov slobodan život i nerazrušivo bratstvo u socijalizmu. Svojom spremnošću da dalje slede Tvoju misao i revolucionarno delo oni Ti bezgraničnom odanošću uzvraćaju za Tvoje neprolazne zasluge i neumore zbog kojih je naša socijalistička zajednica i postala takva kakva jeste — slobodna i nezavisna, demokratska i nezadrživa u svom stremljenju ka sve savršenijim oblicima socijalističkog života, dosledna u aktivnom zalaganju za napredak u svetu, nesustala u borbi za mir, koegzistenciju i ravnopravnost u međunarodnim odnosima.

Kao što je naša Partija, s Tobom na čelu, postala prva i jedina partija svih naroda Jugoslavije, tako si i Ti, druže Tito, prva ličnost u našoj istoriji koja je postala najomiljeniji sin i najvoljeniji politički vođa svakog našeg naroda podjednako, svakog našeg radnog čoveka podjednako po svemu onome što si značio i što značiš kao oličenje životnih interesa i htenja svih Jugoslovena za njihovu živu sadašnjost i za široke vidike njihove sigurne i lepše socijalističke budućnosti.

Na Tvom i našem putu stupaju sve nove i nove generacije omladine prihvatajući i nastavljajući revolucionarna i socijalistička ostvarenja za koja se pod Tvojim rukovodstvom

već decenijama bore jugoslovenski komunisti. Zbog toga današnji dan nije samo Tvoj, već i svih naših radnih ljudi, pre svega omladine, dan uvek mlade naše revolucije.

Uvek imamo na umu i na našoj revolucionarnoj savesti Tvoja upozorenja, druže Tito, da čuvamo i sačuvamo ono što smo dugotrajnom borbom postigli, da ne budemo zadovoljni postignutim, da ne dozvolimo nikakvu kratkovidost i uskogrudost zbog koje bismo zanemarili osnovne istine revolucije, interese socijalističke zajednice kao celine i imperativ našeg daljeg socijalističkog razvitka, da kao zenicu u oku čuvamo bratstvo i ravnopravnost naših naroda i jedinstvo svih naših radnih ljudi, da stalno negujemo političku, idejnu i moralnu čistotu revolucionarnog lika komunista.

Dugo nam živio, druže Tito, na sreću naših naroda, na čelu naše socijalističke zajednice!»

POVELJA KOMUNA JOSIPU BROZU TITU

Povelja komuna predstavlja knjigu sastavljenu od originalnih odluka narodnih odbora svih jugoslovenskih komuna o proglašenju Josipa Broza Tita za njihovog počasnog građanina. Odluke su potpisali predsednici komuna. Povelja glasi:

»Drugu Titu

Proslavljajući Tvoj rođendan i više od pola stoleća Tvoje revolucionarne i stvaralačke delatnosti, kojoj duguemo za dosadašnji razvitak jugoslovenskog društva, u kome su do najpunijeg izražaja došli novi odnosi među ljudima i oslobođenje čovekove ličnosti — mi, predstavnici svih jugoslovenskih opština, želimo da Ti, u ime svojih građana, uručimo ovu povelju kao još jedan izraz neraskidivog jedinstva Tvoje ličnosti i naroda iz koga si ponikao i čijoj si slobodi, sreći i napretku ceo svoj život posvetio.

Kao plod pobedonosne revolucije i razvijanja socijalističkih društvenih odnosa izraženih u društvenom samoupravljanju, komuna je postala osnovna ćelija našeg socijalističkog sistema, najizrazitiji i najvažniji činilac samoupravljanja radnog naroda, zajednica radnih ljudi u kojoj se ostvaruju i usklađuju interesi pojedinca i društva, in-

stitucija socijalističke demokratije u kojoj se princip upravljanja »u ime naroda« najdoslednije pretvara u vlast samog naroda. Sve to — izraslo je iz revolucionarne borbe jugoslovenskih komunista na čijem čelu se Ti nalaziš već četvrt veka.

Ti, druže Tito, danas živiš, radiš i stvaraš u jednom gradu naše zemlje, ali Tvoja reč i misao prisutni su u svakom domu, svakom selu i gradu Jugoslavije. Retko se u njoj može naći naselje, selo, grad ili kraj u kome nije i neposredno utkan deo Tvog neizmernog životnog dela. Od Kumrovcu u kome si rođen i Siska gde si školu i zanat učio; Kamnika, Bjelovaru, Kraljevice i Palanke u čijim si fabrikama radio; Novog Sada gde si u tvrđavi nad Dunavom tamnovao; Zagreba u kome si sindikate i Partiju izgrađivao; Lepoglave i Maribora u čijim si kaznionama robijao i učio; Beograda iz koga si oslobodilačku borbu poveo; Užicu u kome si prvu republiku na tlu ove zemlje stvorio; Rudog u kome si Narodnu armiju počeo da gradiš; Foče, Drvaru i Visa iz kojih si ratom i revolucijom upravljao; Bihaća i Jajca u kojima si temelje nove države saznao; Banovića, Sarajeva, Železnika, Ljubljane, Niša, Skopja i drugih gradova u kojima si, zajedno sa omladinom, najveće i najdraže praznike posleratne izgradnje proslavljao; Dubrovnika, Splita i Pule iz kojih si polazio i u koje si se vraćao sa velikih puteva mira, pa sve do Titograda, Velesa i Korenice koji Tvoje ime nose — stoje znamenja Tvog života i rada. Nema u ovoj zemlji mesta koje Te, zbog svega toga, ne smatra svojim građaninom, dragim i bliskim žiteljem.

I zato su Te, dragi druže Tito, sve jugoslovenske opštine izabrale za svog počasnog građanina i dogovorile da Ti, zajedno sa svojim odlukama o tome, uruče i ovu

POVELJU KOMUNA — JOSIPU BROZU TITU

počasnom građaninu svih jugoslovenskih opština

Potpisi koji su na ovu povelju stavljeni izraz su osećanja ljubavi i rođendanskih pozdrava ne samo onih sedamdeset hiljada narodnih odbornika koji su Te izabrali za počasnog građanina svojih komuna već i svih građana Jugoslavije koji Ti još jednom i na ovaj način izražavaju duboku zahvalnost za sve ono što si za njih činio i činiš i upućuju tople želje da ih još dugo vodiš u sve lepšu i slobodniju sutrašnjicu.

U Beogradu, maja 1962. godine.»

REŽIM PRELASKA JUGOSLOVENSKE DRŽAVNE GRANICE

Prelasci preko jugoslovenske državne granice vrše se kroz tri osnovna oblika: međunarodni putnički saobraćaj, pogranični promet i specijalni prekogranični saobraćaj. Svaki od ovih oblika ima svoju specifičnu namenu i obavlja se pod posebnim uslovima.

Na jugoslovenskoj granici postoje 243 granična prelaza: 81 za međunarodni putnički saobraćaj i 162 za pogranični promet. U međunarodnom putničkom saobraćaju samo u toku 1961. učestvovalo je oko 1,5 miliona jugoslovenskih i stranih građana, na kojima se susrelo oko 140.000 prigraničnih stanovnika dveju zemalja. U specijalnom prekograničnom saobraćaju bilo je blizu 800.000 prelazaka jugoslovenskog i stranog osoblja koje održava međunarodni saobraćaj putnika i robe.

MEĐUNARODNI PUTNIČKI SAOBRAĆAJ

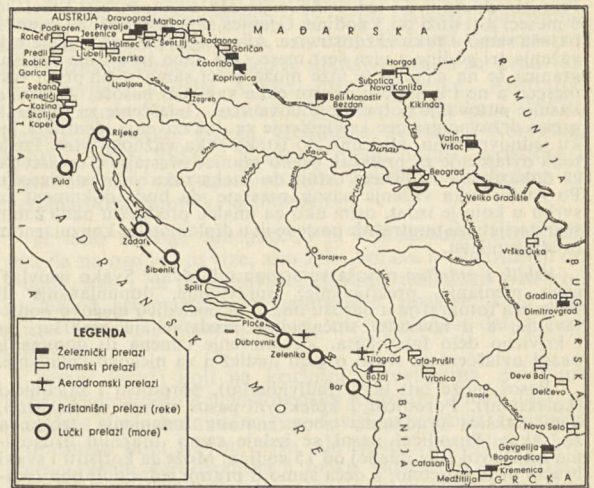
Međunarodni putnički saobraćaj obuhvata širok krug privatnih i službenih putovanja preko državne granice. Zajedničko je za sva ta putovanja da se mogu vršiti samo na osnovu propisanih i međunarodno priznatih putnih isprava i pod jednakim opštim uslovima za sve vrste putovanja, bez obzira na njihov bliži cilj, i za sva lica, bez obzira na državljanstvo. Razlike se ispoljavaju samo u posebnim, manje bitnim uslovima vezanim za cilj putovanja ili određena svojstva lica koje namerava da pređe granicu.

Osnovni opšti uslovi pod kojima se može prelaziti jugoslovenska državna granica u međunarodnom putničkom saobraćaju su: posedovanje uredne putne isprave,¹ pomoću koje se može utvrditi identitet, koja se izdaje od nadležnog organa zemlje čiji je državljanin imalac isprave i koja je vizirana od jugoslovenskog organa nadležnog za prelazak preko državne granice, a zatim prelazak granice u roku koji je određen vizom i na mestu određenom za međunarodni putnički saobraćaj. Ove uslove za prelazak preko jugoslovenske državne granice mora ispuniti svako lice, bez obzira na državljanjski status, vrstu putne isprave, funkciju, cilj putovanja i druga svojstva kao putnika.

Od 81 graničnog prelaza za međunarodni putnički saobraćaj, 15 je železničkih, 28 drumskih, 4 aerodromska, 4 rečna pristaništa i 30 morskih pristaništa. (Vidi kartogram.)

PUTNE ISPRAVE. Jugoslovenski propisi priznaju više vrsta putnih isprava za prelazak preko državne granice u međunarodnom putničkom saobraćaju, a pod uslovom reciprociteta priznaju i odgovarajuće strane putne isprave.² To su: pasoš, stalni pasoš, diplomatski pasoš,

KARTOGRAM — GRANIČNI PRELAZI NA JUGOSLOVENSKOJ DRŽAVNOJ GRANICI

* Pored označenih, postoji još 20 manjih luka otvorenih za međunarodni pomorski saobraćaj.

službeni pasoš, putni list za repatrijaciju za jugoslovenske državljane i putni list za strance koji izdaju jugoslovenski organi stranim državljanima ili licima bez državljanstva.

PASOŠ. Pasoš je putna isprava koja se izdaje svim licima koja putuju u inostranstvo, bilo privatno, bilo radi obavljanja poslova za račun i u ime privrednih i drugih organizacija i ustanova. Jedino u slučajevima predstavljanja države daju se druge vrste putnih isprava.

Pasoš je u prvom redu isprava koja daje pravo na prelazak preko državne granice. Da bi bio važeći, pasoš mora biti izdat od nadležnih organa. Ovlašćenje za izdavanje pasoša u svim zemljama imaju uglavnom samo organi unutrašnjih poslova. U Jugoslaviji ovo ovlašćenje imaju sreski sekretarijati za unutrašnje poslove, kao i savezni Državni sekretarijat i republički državni sekretarijati za unutrašnje poslove, odnosno njihove posebne organizacione jedinice za pasošku i pograničnu službu i strance.

Pasoš daje pravo na prelazak preko državne granice samo ako je viziran.³ Jugoslovenski propisi poznaju pet vrsta viza: izlaznu, ulaznu, izlazno-ulaznu, ulazno-ulaznu i tranzitnu — koje odgovaraju posebnoj nameni i posebnim vrstama putnih isprava. Karakteru i nameni pasoša odgovara samo izlazno-ulazna, a u izvesnim slučajevima i ulazna viza. Jugoslovenskim građanima se izlazno-ulazna viza izdaje uvek kad u inostranstvo odlaze na kratko vreme. U tom slučaju izlazno-ulazna viza predstavlja odobrenje za prelazak preko granice u odlasku i povratku. Službenicima privrednih organizacija, kad je to s obzirom na svrhu putovanja neophodno, mogu se izdati višekratne izlazno-ulazne vize, koje daju pravo na nekoliko putovanja preko granice.

Sa pasošem državna granica se može preći samo na graničnim prelazima za međunarodni putnički saobraćaj.⁴ Na jugoslovenskoj granici, na kopnu i moru, postoji 81 granični prelaz za međunarodni putnički saobraćaj, što je dovoljno za njegovo nesmetano odvijanje. Propisi dozvoljavaju da se u vizi može odrediti granični prelaz gde je nosiocu pasoša dozvoljen prelazak preko državne granice. U praksi, međutim, organi unutrašnjih poslova i jugoslovenska diplomatsko-konzularna predstavništva u inostranstvu ne koriste to ovlašćenje, tako da nosilac pasoša može preći granicu na prelazu koji sam odabere.

Pasoš je dokaz o identitetu i stoga strogo lična isprava. Jedan deo sadrži pasoša (lični podaci, lični opis i fotografija nosioca) govori o takvom svojstvu. Pravo nosioca je da pasošem dokazuje svoj identitet pred svim domaćim organima za vreme putovanja u inostranstvo, pred svim vlastima stranih zemalja, kao i pred privatnim licima. Namerno uništenje, oštećenje ili davanje pasoša drugome na korišćenje predstavlja prekršaj za koje se kažnjava novčano ili zatvorom.

¹ Izuzeci od ovog pravila mogu se predvideti samo međunarodnim sporazumima. Jugoslavija nisa jednom državom još nema zaključen sporazum koji bi sadržavao ovakvu odredbu.

² Viza je pismena klauzula na putnoj ispravi kojom se konstatuje da je nosiocu putne isprave odobren prelazak preko državne granice u označenom roku radi putovanja u jednu ili više navedenih zemalja.

³ Uspostavljeni su posebnim rešenjem saveznog Državnog sekretarijata za unutrašnje poslove, a na osnovu međunarodnih sporazuma sa susednim državama.

Pasoš se može izdati samo državljanima FNRJ. Licima bez državljanstva i strancima izdaju se druge vrste putnih isprava.

Pasoš je putna isprava sa ograničenim rokom važnosti. Propisi određuju da rok važenja pasoša ne može biti kraći od 6 meseci niti duži od 3 godine. Granica se može preći na osnovu pasoša samo u roku važnosti vize. Ako pasoš, na primer, ima rok važenja tri godine a viza šest meseci od dana izdavanja pasoša, granica se na osnovu te vize može preći samo u tih prvih šest meseci, a ne i kasnije u okviru roka važnosti pasoša. Za svako kasnije putovanje potrebna je nova viza. Ovlašćenje za prelazak preko državne granice i ovlašćenje za dokazivanje identiteta teku jednovremeno, ali samo do isteka roka važnosti vize. Posle toga ovlašćenje za prelazak preko granice prestaje, a ovlašćenje za dokazivanje identiteta ostaje do isteka roka važnosti pasoša. Po isteku roka važenja pasoš prestaje da bude dokument za svrhu u koju je izdat, osim ako ga imalac produži u nadležnom sekretarijatu za unutrašnje poslove ili u diplomatsko-konzularnom predstavništvu.

Oblik i sadržina pasoša su strogo određeni.⁶ Svako neovlašćeno menjanje, precrtavanje, ispravljanje, dopunjavanje ili promena fotografije u pasošu imaju za posledicu njegovo poništavanje, a u izvesnim slučajevima predstavljaju prekršaj, pa i krivično delo falsifikata. Za unošenje izmena ili dopuna u pasoš ovlašćeni su samo organi nadležni za njegovo izdavanje.

Pasoš može biti lični (individualni), porodični i zajednički (kolektivni). Porodični i kolektivni pasoš izdaju se izuzetno, kao olakšica građanima zbog znatnog smanjenja troškova za takse. Porodični pasoš se izdaje samo bračnim drugovima i njihovoj deci mlađoj od 15 godina. Može ga koristiti i svaki bračni drug posebno, a deca samo u pratnji jednog ili oba roditelja. Kolektivni pasoš izdaje se grupi od najmanje 3 a najviše 50 lica koja zajedno i u istom cilju putuju u inostranstvo i zajedno se vraćaju.

STALNI PASOŠ. Između stalnog pasoša i pasoša nema bitnih razlika. Stalni pasoš izdaje se državljanima Jugoslavije koji putuju u inostranstvo radi stalnog nastanjenja ili su tamo već stalno nastanjeni. Za izdavanje stalnog pasoša nadležni su savezni Državni sekretarijat i republički državni sekretarijati za unutrašnje poslove. Rok važenja stalnog pasoša iznosi od 3 do 5 godina, posle čega se može produžiti u jugoslovenskom diplomatsko-konzularnom predstavništvu.

Stalne pasoše poseduju jugoslovenski građani koji duže borave u inostranstvu, uglavnom predratni iseljenici. Oni su ove pasoše dobili prilikom iseljenja i zadržali su ih ne samo zbog intimne vezanosti za rodni kraj nego i zbog osiguranog pravnog statusa u zemlji useljenja i zaštite koju im pruža njihova stara domovina. Sve je više slučajeva da i mnoga »raseljena lica« traže takvu zaštitu, zahtevajući izdavanje stalnog pasoša, a naročito posle Zakona o amnestiji, kojim je najveći broj emigranata oslobođen odgovornosti za određena krivična dela koja su počinili za vreme ili posle rata.

DIPLOMATSKI PASOŠ. Diplomatski pasoš se izdaje jugoslovenskim državljanima koji u inostranstvo odlaze radi vršenja diplomatske funkcije u određenoj zemlji, radi predstavljanja Jugoslavije u međunarodnim telima ili na međunarodnim konferencijama, radi pregovaranja u ime Jugoslavije s nekom stranom državom, ili radi zvaničnog obavljanja drugih poslova sa zvaničnim predstavnicima stranih zemalja. Ovu putnu ispravu propisuje i izdaje Državni sekretarijat za inostrane poslove.

Pored prava koja ima i nosilac običnog pasoša, nosiocima diplomatskog pasoša priznaju se, na osnovu međunarodnih običaja, i posebna prava. To su diplomatski imuniteti i privilegije, naročito krivičnopravni, građanskopravni i fiskalni imunitet.

SLUŽBENI PASOŠ. Službeni pasoš se izdaje licima koja u inostranstvo odlaze takođe radi obavljanja službenih poslova, ali koja nisu opunomoćena da predstavljaju Jugoslaviju ili da u njeno ime pregovaraju sa predstavnicima stranih vlada. Ova putna isprava se po pravilu izdaje tehničkom osoblju jugoslovenskih diplomatsko-konzularnih predstavništava i raznih državnih delegacija koje odlaze u inostranstvo.

Nosioci službenih pasoša nemaju diplomatski status i ne uživaju diplomatske imunitete. Međutim, pošto i ta lica obavljaju poslove u vezi s međunarodnim odnosima, i njima se često priznaje jedan deo diplomatskih imuniteta. Obično je to pravo na ličnu bezbednost i krivičnopravni imunitet, ali samo za ono što čine u okviru svoje dužnosti i u svojim službenim prostorijama. Službeni pasoš takođe propisuje i izdaje Državni sekretarijat za inostrane poslove.

PUTNI LIST ZA REPATRIJACIJU. Putni list za repatrijaciju izdaje se samo jugoslovenskim državljanima koji u inostranstvu borave bez putne isprave a žele da se vrate u Jugoslaviju. Ova putna isprava zamenjuje svaku drugu i važi samo za povratak u zemlju, a ne i za putovanje i boravak u inostranstvu uopšte. Zbog toga se i rok važnosti putnog lista za repatrijaciju određuje prema vremenu potrebnom za povratak u Jugoslaviju.

⁶ Stroga formalnost pasoša proizlazi iz odredaba koje propisuju njegov oblik i sadržinu. Po obliku, svaki primerak pasoša mora u potpunosti odgovarati propisanom obrascu. Po sadržini, pasoš mora da sadrži tri grupe podataka: o nadležnom organu koji ga je izdao (naziv i pečat), o nosiocu pasoša (porodično, očevo i rođeno ime, državljanstvo, potpis, fotografija) i o samoj putnoj ispravi (rok važenja, datum izdavanja, registarski broj).

Putni list za repatrijaciju izdaju jugoslovenska diplomatsko-konzularna predstavništva u inostranstvu, uz prethodno utvrđivanje državljanstva podnosioca zahteva. Za utvrđivanje državljanstva nadležan je savezni Državni sekretarijat za unutrašnje poslove, tako da se u svim slučajevima kad diplomatsko-konzularno predstavništvo nema sigurne dokaze da je odnosno lice jugoslovenski državljanin, putni list za repatrijaciju izdaje po odobrenju iz zemlje.

PUTNI LIST ZA STRANCE. Napred navedene putne isprave (pasoš, stalni pasoš, diplomatski pasoš, službeni pasoš i putni list za repatrijaciju) mogu se izdati samo jugoslovenskim državljanima. Putni list za strance izdaje se: stranom državljaninu kome se daje pravo utočišta ili stalnog nastanjenja u Jugoslaviji, strancu koji ne može dobiti putnu ispravu svoje zemlje, kao i licu bez državljanstva, i to samo u slučaju putovanja u Jugoslaviju odnosno iz nje u inostranstvo. Ovu putnu ispravu izdaju savezni Državni sekretarijat i republički državni sekretarijati za unutrašnje poslove, a po odobrenju saveznog Državnog sekretarijata za unutrašnje poslove — i jugoslovenska diplomatsko-konzularna predstavništva u inostranstvu.

USLOVI ZA DOBIJANJE PASOŠA I VIZA. Pasoš je zabranjeno izdavati u sledećim slučajevima:

— licu osuđenom za krivično delo dok traju posledice kazne, što znači da takvo lice ne može putovati u inostranstvo sve dok ne bude sudski ili zakonski rehabilitovano;

— licu protiv koga se vodi krivični postupak. Ako se krivični postupak završi suđenjem i osuđujućom presudom, prestaje smetnja uslovljena vođenjem krivičnog postupka, ali nastaje smetnja uslovljena osudom za krivično delo; i

— maloletnom licu ako za putovanje u inostranstvo nema odobrenje roditelja odnosno staraoca. Ovo odobrenje nije potrebno maloletnim udatim ženama, s obzirom da su se svojom udajom u dužnostima već izjednačile s punoletnim licima.

Zahtev za izdavanje pasoša se odbija i kad to nalaže javni interes. Da li je izdavanje pasoša u skladu s javnim interesom, u svakom konkretnom slučaju ceni organ nadležan za izdavanje pasoša.

Radnici i službenici državnih organa i privrednih i drugih organizacija mogu dobiti pasoš za putovanje u inostranstvo po svojim privatnim poslovima bez ikakvog posebnog odobrenja od svoje radne jedinice. Ali, ako ta lica putuju u inostranstvo kao predstavnici državnih organa, privrednih i ostalih organizacija, odnosno po njihovim poslovima, pasoš im se može izdati samo ako imaju odobrenje od nadležnog starešine organa odnosno upravnog odbora organizacije.

Izdavanje viza strancima. Da bi stranci mogli dobiti vizu za prelazak jugoslovenske državne granice, osnovni uslov je da su lojalni prema Jugoslaviji. Viza se ne može izdati strancu koji je osuđen presudom jugoslovenskog redovnog suda ili administrativno kažnjen od jugoslovenskog organa, jer je sama činjenica da je kažnjen izraz nelojalnog odnosa prema Jugoslaviji. Međutim, pošto zbog nelojalnog odnosa ne može uvek biti preduzeta administrativna ili sudska sankcija, jer ima slučajeva da nelojalni stranci izmakne jugoslovenskoj administraciji ili da se stalno nalazi van domašaja jugoslovenskih organa gonjenja, izdavanje vize je zabranjeno ne samo kažnjenim strancima, već i onima koji rade protiv interesa Jugoslavije.

Pored toga, viza se ne sme izdati strancu koji je osuđen kao ratni zločinac od bilo kojeg suda u Jugoslaviji ili u inostranstvu. U drugim slučajevima sudskih presuda ova zabrana je vezana samo za presude jugoslovenskih sudova, tj. odnosi se samo na one strance koji su osuđeni na meru bezbednosti proterivanja iz zemlje ili protiv kojih je izrečena zaštitna mera udaljenja sa teritorije Jugoslavije. Pošto obe ove mere imaju tačno određeno vremensko trajanje u svakom konkretnom slučaju, zabrana izdavanja viza važi samo za to vreme. Po isteku posledica izricanja ovih mera strancu se ponovo može, ali ne mora, izdati viza. Eventualno izdavanje vize u ovakvim slučajevima zavisi u prvom redu od daljeg stava i delovanja odnosnog stranca prema Jugoslaviji i od stvarnih potreba njegovog ponovnog putovanja u Jugoslaviju.

Viza se ne sme izdati ni strancu kome je otkazan boravak na teritoriji Jugoslavije zbog zloupotrebe gostoprimstva, kao i strancu koji je bio kažnjen zbog povrede carinskih

i deviznih propisa, propisa o putnim ispravama i propisa o boravku i kretanju stranaca u Jugoslaviji.

Prekršaj odredaba propisa o putnim ispravama za prelazak preko državne granice čini strani državljanin koji iz inostranstva pređe državnu granicu s putnom ispravom bez uredne vize a ne odazove se pozivu nadležnog organa unutrašnjih poslova da se odmah vrati preko granice.⁷

Prekršaj čini i stranac koji dođe u Jugoslaviju za vreme trajanja mera bezbednosti proterivanja iz zemlje koja je protivu njega izrečena, kao i stranac koji dođe u zemlju iako o još trajne zaštitne mera njegovog udaljenja iz Jugoslavije.

Ako strani državljanin sa tranzitnom vizom boravi na teritoriji Jugoslavije bez odobrenja nadležnog organa, on čini prekršaj zbog kojeg mu se neće dozvoliti ponovni ulazak u Jugoslaviju. S obzirom da je sistemom različitih viza strancima omogućen dolazak u Jugoslaviju radi ostvarivanja bilo kakvog poslovnog ili privatnog legalnog cilja, iz zloupotrebe tranzitne vize može se kriti i neki teži oblik nelojalnog odnosa prema Jugoslaviji. Stoga zabrana ponovnog dolaska takvom strancu u Jugoslaviju predstavlja meru zaštite javnog interesa.

Pored navedenih prekršaja, koji se odnose isključivo na strance, stranim državljanima može se uskratiti izdavanje vize i ako učine prekršaje koji su opšti i za jugoslovenske građane. Ove prekršaje čini: ko se posluži tuđom ispravom za prelazak preko državne granice; ko drugome da svoju putnu ispravu u cilju da se ovaj njome posluži; ko na putnoj ispravi namerno umrlja ili učini nečitim podatke koji su u nju uneti; ko nađenu putnu ispravu ne preda najbližem organu unutrašnjih poslova ili stanici Narodne milicije.

OLAKŠICE STRANCIMA U DOBIJANJU VIZA*

Organi unutrašnjih poslova nastoje da se zakonska ovlašćenja u oblasti međunarodnog putničkog saobraćaja primenjuju liberalnije i da se koriste više za poboljšanje usluga građanima nego za primenjivanje restrikcija. To dolazi do izražaja, između ostalog, i u davanju olakšica za učestvovanje u međunarodnom putničkom saobraćaju onim jugoslovenskim i stranim građanima koji ispunjavaju uslove za prelazak preko jugoslovenske državne granice.

Strani državljanin mogu dobiti vizu za dolazak u Jugoslaviju u svrhu koju navedu kao cilj svog putovanja. Vize izdaju jugoslovenska diplomatsko-konzularna predstavništva u inostranstvu po proceduri utvrđenoj propisima. U praksi se nastoji da ta procedura bude što manje formalna i što ekspeditivnija, pa je u tu svrhu došlo i do utvrđivanja olakšica za strance u dobijanju pojedinih vrsta viza.

U dosadašnjoj praksi, strani državljanin su za svako turističko putovanje u Jugoslaviju morali vaditi posebnu vizu. Od 1962. data je mogućnost strancima da kod jugoslovenskih diplomatsko-konzularnih predstavništava u inostranstvu dobiju godišnju višekratnu turističku vizu, koja, prema traženju stranke, može da važi za putovanje u Jugoslaviju do 6 puta i prilikom svakog putovanja daje pravo boravka po mesec dana. Kad postoje opravdani razlozi, strani državljanin može na osnovu ove vize kod sreskog sekretarijata za unutrašnje poslove produžiti boravak za još mesec dana prilikom svakog putovanja u Jugoslaviju.

Turistička viza se dosad mogla dobiti samo u diplomatsko-konzularnim predstavništvima Jugoslavije u inostranstvu. Državljanima zemalja koje su teritorijalno bliže Jugoslaviji to nije predstavljalo veliki problem. Međutim, bilo je mnogo slučajeva da su građani udaljenih zemalja

putovali na jug Evrope ne uključujući u svoj prvobitni turistički program i Jugoslaviju a da su zatim ipak poželeti da je posete. U takvim slučajevima, da bi dobili vizu, morali su najpre putovati do jugoslovenskog diplomatsko-konzularnog predstavništva. U cilju lakšeg putovanja ovakvih lica u Jugoslaviju, savezni Državni sekretarijat za unutrašnje poslove doneo je uputstvo kojim se predviđa da državljani zemalja Afrike, Južne Amerike, Australije i Azije (izuzev Kine i Južne Koreje), kao i državljani ČSSR, Danske, Engleske, Finske, Holandije, Kanade, Norveške, Poljske, SAD, SSSR i Švedske, mogu dobiti turističke i tranzitne vize i na jugoslovenskim graničnim prelazima za međunarodni putnički saobraćaj.

Iz istih razloga omogućeno je i nosiocima tranzitnih viza da na osnovu te vize, ako žele, borave u Jugoslaviji do 7 dana, kao i da na osnovu nje izdade turističku vizu kod nadležnog sekretarijata za unutrašnje poslove, koja daje pravo boravka od mesec dana, uz mogućnost daljeg produžavanja.

Strani turisti koji na kružnim putovanjima avionima ili brodovima dotiču jugoslovensku teritoriju, mogu, iako ne poseduju vizu, boraviti u Jugoslaviji na osnovu turističke propusnice koju im po vrlo skraćenoj proceduri i besplatno izdaju aerodromska i lučka povereništva i Pogranično povereništvo Dunav. Na osnovu ove propusnice mogu odsedati u ugostiteljskim i turističkim objektima.

Ranije su jugoslovenska diplomatsko-konzularna predstavništva mogla strancu izdavati ulazno-izlaznu vizu za privatnu posetu Jugoslaviji samo ako je posedovao garantno pismo lica koje posećuje,⁸ što je u velikoj meri odugovlačilo proceduru izdavanja vize. Sada se stranim državljanima mogu izdavati vize za privatnu posetu bez obaveze posedovanja garantnog pisma.

OBIM MEĐUNARODNOG PUTNIČKOG SAOBRAĆAJA. Broj prelazaka jugoslovenske državne granice u međunarodnom putničkom saobraćaju pokazuje tendenciju stalnog porasta.⁹ U periodu 1955—1961. broj tih prelazaka povećao se za 200%. (Tabela 1.)

TABELA 1 — BROJ PRELAZAKA JUGOSLOVENSKE GRANICE U MEĐUNARODNOM PUTNIČKOM SAOBRAĆAJU 1955—1961.

	1955	1957	1959	1961
Broj prelazaka	1,079.941	1,492.162	2,486.774	3,243.523
Indeks	100	147,17	230	300

Učešće stranaca u međunarodnom putničkom prometu preko jugoslovenske državne granice je znatno veće od učešća jugoslovenskih građana, jer je Jugoslavija turistička zemlja, i u njoj, naročito u let i joi sezoni, boravi velik broj stranaca (u 1961. godini 1,010.925). Pored toga, velik broj stranaca (u 1961. godini 339.776) tranzitira kroz Jugoslaviju, pošto preko nje vode važni putevi sa Zapada na Istok i obratno. (Tabela 2.)

TABELA 2 — BROJ PRELAZAKA STRANACA PREKO JUGOSLOVENSKE GRANICE U MEĐUNARODNOM PUTNIČKOM SAOBRAĆAJU 1955—1961.

	1955	1957	1959	1961
Broj prelazaka	967.968	1,186.438	2,138.646	2,742.523
Indeks	100	123	221	283

⁷ Ako se stranac na poziv nadležnog organa odmah vrati preko granice, ne smatra se da je učinio prekršaj, iako stoji činjenica da je izvršeno nedozvoljeno delo prelaska granice bez uredne putne isprave. Ovakav stav je neobičan i vrlo liberalan, ali je zakonodavac pri njegovom donošenju imao u vidu sledeće momente: 1) mogućnost da stranac nije bio dovoljno upućen u način prelaska preko jugoslovenske državne granice, pa ga ne bi trebalo kažnjavati, jer nije zlonameran; 2) samim činom prelaska preko granice i momentalnim povratkom stranac nije učinio delo koje bi bilo društveno opasno; i 3) izvršivši naređenje da se momentalno vrati preko granice, stranac je odmah pokazao i volju da ispravi učinjeni propust.

⁸ Garantno pismo je pismena izjava, overena od nadležnog organa, kojom potpisnik garantuje za troškove boravka stranca u Jugoslaviji i za troškove njegovog odlaska iz Jugoslavije.

⁹ Svi podaci u ovoj informaciji uzeti su iz evidencije Uprave za pasošku službu i strance Državnog sekretarijata za unutrašnje poslove FNRJ.

Međutim, broj prelazaka jugoslovenskih građana preko granice procentualno je rastao brže od broja prelazaka stranaca. U periodu 1955—1961. porastao je za preko 347%. (Tabela 3.)

TABELA 3 — BROJ PRELAZAKA JUGOSLOVENA PREKO JUGOSLOVENSKE GRANICE U MEĐUNARODNOM PUTNIČKOM SAOBRAĆAJU 1955—1961.

	1955	1957	1959	1961
Broj prelazaka	111.973	305.724	348.128	501.030
Indeks	100	273,03	311,70	447,45

U 1955. broj prelazaka jugoslovenskih građana preko granice bio je za preko 8 puta manji od broja prelazaka stranaca, a u 1961. za oko 5 puta. Pored ostalog, na ovaj porast je uticalo neposredno povećavanje broja privatnih i turističkih putovanja jugoslovenskih građana, koja su u 1955. činila oko 50%, a u 1961. godini 80% od ukupnog broja putovanja jugoslovenskih građana u inostranstvo.

POGRANIČNI PROMET

Pogranični promet je saobraćaj lica i promet robe i sredstava između pograničnih područja dveju susednih zemalja, koji se obavlja na osnovu međunarodnih sporazuma. Ovim prometom stanovnicima dveju susednih pograničnih zona, koji su često u rodbinskim i bliskim prijateljskim vezama, omogućava se da češće neposredno kontaktiraju, a licima čija se imanja protežu i na drugu stranu granice da ih mogu lično obrađivati i koristiti.

Jugoslavija ima sporazume o pograničnom prometu sa Italijom, Austrijom i Grčkom. Pogranični promet sa Italijom započeo je 1949, a 1955. je, nastojanjima obe zemlje, znatno proširen. Promet sa Austrijom, koji je 1953. otvoren uglavnom samo za dvovlasnike, proširen je 1960, na inicijativu Jugoslavije, i na stanovništvo prigraničnih zona uopšte. Takođe na inicijativu Jugoslavije, započeo je 1955. pogranični promet sa Grčkom. Jugoslavija nastoji da se granice otvore za pogranični promet i sa ostalim susednim zemljama. Zasad se jedino sa Bugarskom održavaju granični sabori (skupovi prigraničnog stanovništva), koji faktički predstavljaju najnerazvijeniji vid pograničnog prometa.

Broj učesnika i broj prelazaka granice u pograničnom prometu između Jugoslavije i susednih zemalja stalno rastu. (Tabela 4.)

TABELA 4 — BROJ UČESNIKA I BROJ PRELAZAKA PREKO GRANICE U POGRANIČNOM PROMETU IZMEĐU JUGOSLAVIJE I SUSEDNIH ZEMALJA

Godina	Broj lica	Indeks	Broj prelazaka	Indeks
1955	38.615	100	700.000	100
1958	214.729	556	2.778.813	394
1961	224.691	607	8.096.469	1.157

Krajem 1961. pograničnim prometom je bilo obuhvaćeno 191.535 korisnika na jugoslovensko-italijanskoj granici, 27.506 na jugoslovensko-austrijskoj i 5.650 korisnika na jugoslovensko-grčkoj granici.

Područje primene pograničnog prometa obično zahvata uži pojas teritorije obe države, koji se proteže paralelno s graničnom linijom. Širina pojasa zavisi od sporazuma. Češći su slučajevi unutrašnje podele zona na uže sektore, tako da stanovništvo određenog sektora jedne zone može prelaziti samo u susedni sektor druge zone.

Korisnici pograničnog prometa su, po pravilu, stanovnici stalno naseljeni u zonama koje su obuhvaćene sporazumima. U odnosu na njihove potrebe i prava, u pograničnom prometu razlikuju se sledeće kategorije korisnika prometa:

— stanovnici zone uopšte, s pravom prelaska u susednu zonu i eventualnim pravom prenošenja robe za ličnu potrošnju;

— dvovlasnici (fizička i pravna lica sa sedištem u jednoj zoni, koja u susednoj zoni poseduju obradivu zemlju, vrtove, voćnjake, vinograde, livade, šume ili druga nepokretna poljoprivredna dobra), s pravom prelaska granice radi obrade i korišćenja svojih imanja. U ovu kategoriju spadaju i zakupci takvih poljoprivrednih nekretnina, članovi porodica dvovlasnika, stalni ili privremeni poljoprivredni radnici koji su u ugovornom radnom odnosu sa dvovlasnikom ili zakupcem, kao i pastiri, ugljari i šumski radnici koji rade na imanjima u susednom području preko granice;

— lica koja moraju češće putovati preko granice (lekar, veterinar, babice, šoferi prevoznih preduzeća i bolničkih ustanova, radnici i službenici u stalnom radnom odnosu na susednom području primere sporazuma); i

— tranziteri — stanovnici zone obuhvaćene sporazumom o pograničnom prometu kojima je radi odlaska na njihovo imanje, na radno mesto ili u administrativni centar u istoj zoni, zbog skraćivanja putovanja, neophodan tranzit preko susednog pograničnog područja.

Pored navedenih, postoje još dve kategorije korisnika pograničnog prometa, koje se stvaraju *ad hoc*, u zavisnosti od specijalnih okolnosti. U naročito hitnim slučajevima, na primer, usled teških oboljenja i smrti, zatim radi odazivanja na poziv susednih vlasti, stanovnicima zone izdaje se po hitnom postupku posebna propusnica za prelazak preko granice. Pored toga, u slučajevima elementarnih nepogoda, stanovnicima ugrožene teritorije i licima koja na tu teritoriju dolaze radi spasavanja, dozvoljava se, uz saglasnost pograničnih organa, prelazak preko granice bez ikakvih putnih isprava.

U skladu sa postojanjem različitih kategorija korisnika pograničnog prometa, postoje i četiri osnovna tipa *pograničnih putnih isprava*.

Opšti tip pogranične putne isprave je namenjen stanovnicima zone koji ne pripadaju nijednoj užoj kategoriji korisnika. Ova putna isprava obično sadrži fotografiju i osnovne podatke o korisniku, vremensku važnost, nazive mesta na kojima se može preći granica, zatim podatke o organu izdavanja i o viziranju, kao i rubrike određene za oznaku granične ili carinske kontrole. Uz eventualnu posebnu oznaku, ovakva isprava izdaje se i zdravstvenom osoblju.

Pogranična putna isprava dvovlasnika obično sadrži, pored podataka navedenih za opštu ispravu, i podatke o imanju u drugoj zoni, kao i podatke o članovima porodice i radnoj snazi koja se koristi u obradi imanja.

Za tranzitere se izdaju posebne dozvole, sa naznačenjem kojim se putevima u susednom području mogu koristiti.

Posebne propusnice koje se izdaju stanovnicima zona u hitnim slučajevima (bolest, smrt i dr.) važe samo za po jedan prelazak granice u dva pravca i samo u određenom svrhu.

Tekst isprava je na službenim jezicima stanovništva kojem su namenjene. U pograničnom prometu između Jugoslavije i Italije putne isprave su na srpskohrvatskom, slovenačkom i italijanskom jeziku (pograničnim prometom su obuhvaćene pogranične zone Slovenije i Hrvatske), između Jugoslavije i Austrije na slovenačkom i nemačkom, a između Jugoslavije i Grčke na makedonskom i grčkom jeziku.

Pogranične putne isprave izdaju lokalni organi vlasti ili organi državne uprave koji su nadležni i za viziranje. Putne isprave su strogo formalne. Sve izmene i dopune mogu unositi samo organi nadležni za njihovo izdavanje.

Pored olakšica za prelazak preko granice i boravak na susednom području, postoje i druge *olakšice u pograničnom prometu*. Šire povlastice imaju dvovlasnici, članovi njihovih porodica i radna snaga; sopstvenici i čuvari stoke koja se pregoni u susednu zonu na pašu; lica koja prelaze granicu radi korišćenja šume po pravu servituta; šumski

radnici i ugljari koji prelaze u drugu zonu radi obavljanja svog posla, kao i lica koja tranzitiraju preko susedne teritorije na svoja imanja u zoni svog prebivališta. Ovi korisnici pograničnog prometa oslobođeni su od obaveze posedovanja izvoznih i uvoznih odobrenja, carina i ostalih dažbina i taksa kad radi vršenja svog posla prenose ili pregone iz jedne u drugu zonu stoku i potrebnu stočnu hranu, alate, oruđe, mašine, ostale predmete za vođenje gazdinstva, poljoprivredne i šumske proizvode dobivene na svojim imanjima u susednoj zoni, hranu i piće neophodne za vreme boravka u susednoj zoni i duvan za ličnu upotrebu. Oslobođenje od taksa i druge ekonomske povlastice važe samo ako se neutrošena roba i ostali pribor vrate u zonu porekla, a proizvodi prenesu u zonu stalnog nastanjenja vlasnika.

Lekari, veterinar i babice mogu slobodno prenositi u drugu zonu instrumente i materijal potreban za vršenje svoje službe. Ostale kategorije korisnika u prometu prema pojedinim zemljama imaju različite povlastice.

Pogranični promet na svakoj granici na kojoj se primeњуje ima svoje specifičnosti, koje se ogledaju u olakšicama, vrstama pograničnih putnih isprava, krugu korisnika, zonama i obimu primene prometa.

POGRANIČNI PROMET SA ITALIJOM.¹⁰ Za pogranični promet na jugoslovensko-italijanskoj granici karakterističan je intenzitet njegovog korišćenja, veći broj zajedničkih pitanja koja se kroz ovaj promet regulišu, kao i stalan porast broja prelazaka preko državne granice.

PODRUČJE PRIMENE. Pogranični promet ograničen je na pogranične zone koje se protežu paralelno s graničnom linijom po dubini svake teritorije, u principu 10 km od granične linije. Zona primene pograničnog prometa na jugoslovenskoj strani je nešto šira na teritoriji Istre. U područje primene pograničnog prometa ulazi 899 naseljenih mesta i to 670 na jugoslovenskoj i 229 na italijanskoj strani. Zona primene podeljena je sa svake strane na po 2 uža područja: Trst i Udine na italijanskoj, a Kopar i Buje, sa područjem Sežane, Nove Gorice, Tolmina i Jesenica, na jugoslovenskoj strani.

Prometom između pograničnih područja Jugoslavije i Italije obuhvaćeno je i sporazumno regulisano 6 posebnih oblasti: promet lica; saobraćaj morem i kopnom; fiskalne i carinske olakšice; zdravstvene, veterinarske i fitopatološke mere; socijalno osiguranje u vezi s radnim odnosom; snabdevanje vodom iz Miljskog vodovoda.

KORISNICI I PUTNE ISPRAVE. U pograničnom prometu učestvuju sve četiri ranije navedene kategorije korisnika, koji prelaze granicu sa sledećim putnim ispravama:

Propusnica je opšta putna isprava stanovnika zone obuhvaćene pograničnim prometom. Važi godinu dana i daje pravo na četiri prelaska mesečno i zadržavanje na susednom pograničnom području do 72 sata, a kad postoje opravdani razlozi — i do mesec dana. Za izdavanje i viziranje propusnice nadležni su u Jugoslaviji narodni odbori srezova, a u Italiji kvesture.

Propusnica za poslovni prelazak preko granice izdaje se lekarima, veterinarima, babicama, šoferima prevoznih preduzeća i bolničkih ustanova, kao i radnicima i službenicima u neposrednom radnom odnosu na susednom pograničnom području. Ova isprava daje pravo na neograničen broj prelazaka preko granice.

Iskaznica za poljoprivredni prelazak izdaje se dvovlasnicima, zakupcima i uživaocima imanja presečenim graničnom linijom ili imanja u dubini susedne pogranične zone. Daje pravo na neograničen broj prelazaka preko granice i na zadržavanje u susednoj pograničnoj zoni od zore do sumraka.

Dozvola za poljoprivredni prelazak izdaje se članovima porodice i radnoj snazi dvovlasnika, kao i pastirima, ugljarima i šumskim radnicima koji rade na imanjima na susednom

pograničnom području. I ona daje pravo na neograničen broj prelazaka preko granice i na zadržavanje u susednoj pograničnoj zoni od zore do sumraka.

Sezonska dozvola boravka izdaje se nosiocima iskaznica ili dozvola za poljoprivredni prelazak kada treba da u vreme sezonskih radova, na susednom pograničnom području ostanu duže od jednog dana. Sezonska dozvola boravka se vizira, i važi najviše do 3 meseca, a može se produžiti i preko toga roka.

Vanredna propusnica izdaje se stanovnicima pogranične zone u naročito hitnim slučajevima (bolest, smrt, i dr.). Izdaju je jugoslovenski i italijanski organi kontrole na graničnim prelazima i prelazak preko granice dozvoljavaju po neposrednom međusobnom dogovoru. Vanredna propusnica daje pravo boravka na susednom pograničnom području do 10 dana, ali omogućuje samo po jedan prelazak granice u oba pravca.

Tranzitna dozvola izdaje se tranziterima i u njoj se naznačuju prelazna mesta i putevi koji se mogu koristiti. Dozvola podleže odobrenju vlasti zone kroz koju se tranzitira.

Specijalna iskaznica izdaje se članovima Stalne mešovite komisije i lokalnih pograničnih organa radi vršenja funkcija predviđenih Sporazumom o pograničnom prometu. Ova isprava važi godinu dana, daje pravo na neograničen broj prelazaka preko granice, a potpisuju je predsednici delegacija u Stalnoj mešovitoj komisiji.

Pored navedenih pograničnih putnih isprava, predviđeno je izdavanje i posebnih potvrda koje imaju svojstva putne isprave. Ove potvrde su privremenog karaktera i izdaju se korisnicima pograničnog prometa kao posebna olakšica, da im se ne bi uskratilo prelazak preko granice dok se ne završe administrativne formalnosti u vezi sa putnom ispravom.

Za prelazak preko granice određeno je 29 prelaznih mesta, od kojih su 10 granični prelazi otvoreni za međunarodni putnički saobraćaj. Na međunarodnim graničnim prelazima dozvoljen je prelazak preko granice preko celog dana i noći, a na prelazima otvorenim isključivo za pogranični promet samo danju, i to u časovima posebno određenim za svako doba godine.

POSEBNE OLAKŠICE KORISNICIMA POGRANIČNOG PROMETA. Radnici i službenici stalno nastanjeni na jednom a stalno zaposleni na drugom pograničnom području mogu jednom mesečno prenositi iz zone zaposlenja u zonu nastanjenja odevne predmete i drugu robu lične potrošnje u vrednosti do 10.000 din. odnosno 20.000 lira.

Poljoprivredni proizvođači — stanovnici zone pograničnog prometa mogu jednom u 15 dana sa svog na susedno područje prenositi svoje proizvode u vrednosti do 3.750 din. odnosno 7.500 lira, a ostali stanovnici zone valutu u istom iznosu i u povratku robu za ličnu ili domaću potrošnju u vrednosti prenete valute.

OBIM POGRANIČNOG PROMETA. Broj korisnika pograničnog prometa i broj prelazaka preko granice stalno rastu. Od 1955. do kraja 1961. broj korisnika je povećan za gotovo 5 puta. (Tabela 5.)

TABELA 5 — BROJ KORISNIKA POGRANIČNOG PROMETA SA ITALIJOM 1955. I 1961.

Godina	Broj korisnika		
	ukupno	iz jugoslovenske zone	iz italijanske zone
1955	38.615	14.894	23.721
1961	191.535	81.224	110.311

Broj prelazaka preko državne granice takođe je u stalnom porastu. U 1955. iznosio je oko 700.000, a u 1961. godini 7.515.862. U ukupnom broju prelazaka preko granice u 1961. stanovnici jugoslovenske zone učestvovali su sa 60%, a italijanske sa 40%.

Za obavljanje saobraćaja u pograničnom prometu između pograničnih područja Jugoslavije i Italije otvorene su tri pomorske i 21 autobuska linija.

POGRANIČNI PROMET SA AUSTRIJOM. Iako se ne razvija takvim tempom kao na jugoslovensko-italijanskoj granici, i pogranični promet na jugo-

¹⁰ Pogranični promet na jugoslovensko-italijanskoj granici vrši se na osnovu Sporazuma o malograničnom prometu između FNRJ i Republike Italije, zaključenog 1949 (»Službeni list FNRJ«, br. 7/56 — dodatak), i Sporazuma za regulisanje prometa lica, kao i kopnenog i pomorskog prevoza i saobraćaja između područja Trsta i područja koja s njim graniče, zaključenog 1955 (»Službeni list FNRJ«, br. 3/57 — dodatak). O sprovođenju ovih sporazuma stara se Stalna mešovita jugoslovensko-italijanska komisija.

slovensko-austrijskoj granici je u porastu, uz postepeno proširivanje oblasti na koje se odnosi.¹¹

PODRUČJE PRIMENE, KORISNICI I PUTNE ISPRAVE. U pogranične zone s jugoslovenske strane ulaze gradovi Maribor i Murska Sobota, kao i 70 naseljenih mesta sa pripadajućim zaseocima, a s austrijske strane 195 sela.

U prometu učestvuju sve napred navedene kategorije korisnika: stanovništvo zona pograničnog prometa u celini, dvovlasnici, zdravstveno osoblje, tranziteri i grupacije korisnika koje se stvaraju *ad hoc* — u zavisnosti od specijalnih okolnosti.

Za korisnike pograničnog prometa na jugoslovensko-austrijskoj granici predviđeno je 6 vrsta putnih isprava:

Stalna pogranična propusnica je putna isprava stanovnika zone primene sporazuma o pograničnom prometu. Važi godinu dana, a posle toga može se produžavati. Imalac ove propusnice može putovati u susednu pograničnu zonu 4 puta mesečno i svaki put se tamo zadržati do 60 sati.

Dvovlasnička propusnica je putna isprava dvovlasnika, koji imaju nekretnine, servitutna prava ili radilišta u susednoj zoni primene pograničnog prometa. Dvovlasnička propusnica takođe važi godinu dana, posle čega se može produžiti. Daje pravo višekratnog prelazanja granice uz jednodnevno zadržavanje na susednom pograničnom području. U slučajevima kad je to iz privrednih razloga neophodno (kampanjski poljoprivredni radovi), u ispravu se može uneti pravo na duže zadržavanje na susednoj pograničnoj teritoriji. Ovakva klauzula podleže viziranju druge strane.

Pogranična iskaznica je putna isprava članova porodice i radne snage dvovlasnika. Ova isprava daje ista prava kao i dvovlasnička propusnica.

Pogranična karta je putna isprava lekara, veterinarima i babica, zatim šumskih radnika, ugljara i lica sa servitutnim pravom korišćenja šuma u susednoj pograničnoj zoni, kao i sopstvenika i pastira stada ili pojedinih grla stoke koja se pregone na pašu u susednu pograničnu zonu. Pogranična karta važi godinu dana, a može se produžiti po potrebi. Imalac pogranične karte ima pravo na višekratni prelazak preko granice. Ova isprava daje pravo boravka na susednoj teritoriji licima sa stokom na ispaši najduže do 7 meseci, šumskim radnicima, ugljarima i licima sa servitutnim pravom korišćenja šuma do 3 meseca, a lekarima, veterinarima i babicama do 3 dana.

Propusnica za prelazak preko državne granice izdaje se u naročito hitnim slučajevima povodom težih oboljenja, nesrećnih i smrtnih slučajeva, pogreba i sl., zatim u slučajevima odlaska u sedište susedne sreske vlasti radi obavljanja ličnih poslova, kao i iz ostalih važnih razloga (veterinarska pomoć, i sl.). Ova isprava daje pravo na samo jedno putovanje preko granice i boravak u susednoj pograničnoj zoni najviše do 3 dana.

Tranzitna dozvola izdaje se tranziterima i daje ista prava kao i odgovarajuća isprava na jugoslovensko-italijanskoj granici.

Sve vrste putnih isprava za pogranični promet izdaju u Jugoslaviji organi narodnih odbora srezova, a u Austriji sreske administrativne vlasti.

Stalne pogranične propusnice, dvovlasničke propusnice, pogranične iskaznice, pogranične karte i tranzitne dozvole moraju biti vizirane od organa druge strane nadležnih za izdavanje tih isprava.

Za prelazak preko državne granice u pograničnom prometu otvoreno je 37 graničnih prelaza, od kojih su 8 međunarodni. Granica se može prelaziti, po pravilu, od izlaska do zalaska sunca (tačno vreme po časovima određeno je prema godišnjim dobima).

OLAKŠICE KORISNICIMA POGRANIČNOG PROMETA. Stanovnici zone primene pograničnog prometa imaju pravo na 4 putovanja preko granice mesečno, ali nemaju posebne olakšice u pogledu prenošenja robe i sredstava plaćanja, kao ni u pogledu carinskog postupka sa

prevoznim sredstvima, priborom i pogonskim materijalom. Obe zemlje u toj oblasti primenjuju svoje autonomne propise. Dvovlasnici i zdravstveno osoblje imaju povlastice kao i na drugim granicama.

OBIM POGRANIČNOG PROMETA. Broj korisnika pograničnog prometa između Jugoslavije i Austrije krajem 1961. iznosio je ukupno 27.506 lica: 17.616 jugoslovenskih i 9.890 austrijskih građana. U 1961. korisnici pograničnog prometa su prešli granicu 513.602 puta: jugoslovenski građani 316.554 i austrijski 197.048 puta. Tendencija porasta broja prelazaka preko državne granice je stalna (u 1958. bilo je ukupno 74.512 prelazaka, a u 1960. godini 133.208).

POGRANIČNI PROMET SA GRČKOM. Pogranični promet između Jugoslavije i Grčke¹² nema tako široku primenu kao pogranični promet sa Italijom i Austrijom.

PODRUČJE PRIMENE, KORISNICI I PUTNE ISPRAVE. Područje primene pograničnog prometa u principu zahvata po deset kilometara jugoslovenske i grčke teritorije duž granične linije. U njega ulaze 57 sela s jugoslovenske i 65 s grčke strane, kao i gradovi Bitola i Florina (Lerin). Zone pograničnog prometa s jedne i druge strane granice podeljene su na pet sektora. Stanovnici-korisnici pograničnog prometa mogu se kretati u onom sektoru susednog pograničnog područja koji odgovara sektoru njihovog stalnog prebivališta.

Za prelazak preko državne granice određeno je 12 prelaznih mesta, od kojih su 4 za međunarodni putnički saobraćaj.

Pravo na kretanje iz jedne u drugu pograničnu zonu imaju lica koja su stalno nastanjena u zoni primene Sporazuma, pod opštim uslovima da su oni ili njihovi preci bili 1939. državljani zemlje u kojoj su sada nastanjeni. Sporazumom je predviđeno da isprave za korišćenje pograničnog prometa može dobiti po 3.000 lica sa svake strane, s tim što je ostavljena mogućnost zajedničkog proučavanja pitanja maksimalnog povećanja ovog broja posle godine dana primene Sporazuma.

Zdravstveno osoblje (lekari, veterinari i babice) tretira se kao i svi drugi korisnici pograničnog prometa, s tim što im je u hitnim slučajevima dozvoljeno da pružaju pomoć susednoj pograničnoj zoni i da prenose zaradu. Status dvovlasnika priznaje se stanovnicima zona samo ako su njihove nekretnine u susednoj pograničnoj zoni još 1939. pripadale državljanima ili pravnim licima sa sedištem u zoni stalnog nastanjenja.

U prometu između pograničnih zona između Jugoslavije i Grčke postoje svega tri vrste putnih isprava:

Pogranična karta je putna isprava stanovnika zone. S ovom pograničnom putnom ispravom granica se može preći od izlaska do zalaska sunca svakog dana u toku godine, a na susednom pograničnom području se može boraviti u toku dana do zalaska sunca. Izdaje je jugoslovenskim građanima nadležni sekretarijat za unutrašnje poslove sreza, a grčkim građanima nadležni komandant žandarmerije ili vojne pogranične vlasti. Karta podleže viziranju od strane nadležnog organa na susednoj strani, a daje pravo prelaska državne granice na pograničnom prelazu koji je u ispravi naveden i pravo kretanja samo na sektoru susedne zone koji je takođe u ispravi izričito naznačen.

Lekari, veterinari i diplomirane babice snabdeveni su takođe pograničnom kartom, s tim što oni u slučaju potrebe mogu preći granicu u svako doba dana i noći.

Specijalna pogranična karta je putna isprava za dvovlasnike. Izdaju je i viziraju isti organi koji izdaju i viziraju pograničnu kartu. S ovom putnom ispravom granica se može preći takođe od izlaska do zalaska sunca, ali više puta u toku dana. U neophodnim slučajevima radi obavljanja poljoprivrednih radova, nadležni organi susedne zone mogu nosiocu specijalne pogranične karte, članovima njihove porodice i pomoćnoj radnoj snazi odobriti boravak do 3 dana na svojoj teritoriji.

¹² Sadašnji pogranični promet na jugoslovensko-grčkoj granici odvija se na osnovu Sporazuma o malograničnom prometu između Jugoslavije i Grčke od 18. juna 1959. zaključen u Atini (»Službeni list FNRJ«, br. 8/60). O sprovođenju Sporazuma stara se Stalna mešovita komisija.

¹¹ Pogranični promet između graničnih područja Jugoslavije i Austrije vrši se na osnovu Sporazuma o uređenju pograničnog prometa između FNRJ i Republike Austrije od 19. marta 1953 (»Službeni list FNRJ«, br. 4/54 — dodatak) i Dodatnog sporazuma između FNRJ i Republike Austrije uz Sporazum o uređenju pograničnog prometa od 19. marta 1953, zaključenog u Beogradu 18. marta 1960 (»Službeni list FNRJ«, br. 1/61). Prvim sporazumom bio je određen pogranični promet samo izvesnih kategorija prigraničnog stanovništva, a Dodatnim sporazumom je pravo na korišćenje prometa prošireno na sve stanovnike područja primene Sporazuma — državljane Jugoslavije i Austrije.

Dozvola za prelazak preko granice izdaje se u izuzetnim i hitnim slučajevima (iznenadna bolest, smrt, nesrećan slučaj, požar, poplava, i sl.) stanovnicima zone koji nisu snabdeveni pograničnom kartom ili specijalnom pograničnom kartom. Ova putna isprava se izdaje po kratkom postupku i ne vizira se. Daje pravo boravka na susednom pograničnom području do 3 dana.

OLAKŠICE KORISNICIMA POGRANIČNOG PROMETA. Imaoci isprava za pogranični promet mogu pri povratku u zonu svog stalnog boravka, bez uvoznih i izvoznih dozvola i bez plaćanja carine, preneti robu namenjenju za ličnu ili domaću upotrebu u vrednosti do 3.500 dinara odnosno 350 drahmi mesečno. Korisnici pograničnog prometa mogu jednom mesečno, a poljoprivredni proizvođači petnaestodnevno, prenositi i valutu u visini do 3.500 dinara odnosno 350 drahmi.

OBIM POGRANIČNOG PROMETA. Do kraja 1961. u prometu je učestvovalo ukupno 5.650 lica, i to 3.097 jugoslovenskih i 2.553 grčka građanina. Od toga su 391 lice dvovlasnici (209 Jugoslovena i 182 Grka). U 1960. i 1961. broj prelazaka preko granice u pograničnom prometu pokazivao je tendenciju porasta. U 1960. bilo je ukupno 24.026 prelazaka, a u 1961. godini 70.005, što predstavlja porast od 191%. Međutim, februara 1962. grčke vlasti su obustavile pogranični saobraćaj za svoje državljane. Jugoslovenski građani-korisnici pograničnog prometa i dalje normalno prelaze preko državne granice.

SABORI NA JUGOSLOVENSKO-BUGARSKOJ GRANICI. Sastajanje prigraničnog stanovništva sa jugoslovenske i bugarske teritorije na graničnoj liniji je tradicionalno. Pre rata su to bili zajednički vašari, ali ih je stanovništvo i tada koristilo u prvom redu za susrete rođaka i prijatelja. Ova tradicija je bila prekinuta od 1949. do 1955.

Od 1956. do 1960. održavano je po 10 sabora godišnje, na kojima je učestvovalo po više stotina hiljada stanovnika s obe strane granice. U 1961. na zahtev Bugarske, održano je samo 6 sabora, sa svega 140.000 učesnika. (U 1960. bilo je 10 sabora, sa 400.000 učesnika.) U toku 1962. biće održano 11 sabora.

Sabori na jugoslovensko-bugarskoj granici predstavljaju izuzetan oblik pograničnog prometa Jugoslavije s nekom od istočnoevropskih zemalja. Sabori sve više izgrađuju fizičnomiju stvarnih prijateljskih i rodbinskih susreta na granici i predstavljaju značajan doprinos daljem razvijanju međudržavnih dobrosusedskih odnosa između Jugoslavije i Bugarske.

SPECIJALNI PREKOGRANIČNI SAOBRAĆAJ

Normalno obavljanje putničkog, poštanskog i robnog prometa u međunarodnom saobraćaju, zatim pogranični promet sa susednim zemljama, kao i sprovođenje međudržavnih sporazuma o rešavanju pojedinih pitanja na prigraničnim teritorijama, zahtevaju posebnu aktivnost pojedinih organa i njihovih predstavnika, koji zbog toga moraju češće prelaziti državnu granicu. Prelazeći preko granice radi ovih poslova čine posebnu vrstu graničnog saobraćaja — specijalni prekogranični saobraćaj.

Najčešći učesnici specijalnog prekograničnog saobraćaja su mornari, brodarci, železničari, letači i poštari, kao osoblje saobraćajnih sredstava kojima se obavlja međunarodni putnički saobraćaj ili pogranični promet. Pored njih, u specijalnom prekograničnom saobraćaju učestvuju i lica ovlašćena za sprovođenje pojedinih međunarodnih sporazuma — ako je za obavljanje poslova koji proističu iz prava i obaveza predviđenih sporazumima neophodan prelazak preko državne granice.

PUTNE ISPRAVE. Učesnici specijalnog prekograničnog saobraćaja mogu prelaziti državnu granicu ako poseduju odgovarajuće putne isprave određene posebnim propisima ili međunarodnim ugovorima. Takve putne isprave se,

po pravilu, ne mogu koristiti za redovan međunarodni saobraćaj ili pogranični promet. Postoje dve grupe putnih isprava za učesnike specijalnog prekograničnog saobraćaja: putne isprave osoblja zaposlenog na saobraćajnim sredstvima koja prelaze granicu (pomorska i broderska knjižica, letačka dozvola, železničarska i poštanska propusnica) i putne isprave lica ovlašćenih međunarodnim sporazumima na prelazak preko državne granice radi rešavanja problema na teritorijama presečenim graničnom linijom (razne vrste propusnica).

Pomorska knjižica (matrikula). Pomorska knjižica u osnovi predstavlja radni dokument (radnu knjižicu)¹⁵ koji u posebnim slučajevima može poslužiti i kao putna isprava. Moraju je imati svi članovi posada na brodovima u međunarodnoj plovidbi, a na jugoslovenskim ribarskim brodovima i tehničkim plovnim objektima onaj broj članova posade u službi palube i stroja koji je kao najmanji propisan za sigurnost plovide ovih objekata. Ovu ispravu u Jugoslaviji izdaje lučka kapetanija nadležna prema prebivalištu molioca.

Pomorska knjižica služi jugoslovenskom pomorcu i kao isprava za putovanje u inostranstvo u slučajevima: ako prelazi državnu granicu kao ukrcaji član posade broda koji plovi u inostranstvo, ako treba da otputuje u inostranstvo da bi se tamo ukrcao kao član posade na jugoslovenski ili strani brod, i ako se vraća u Jugoslaviju nakon što se u inostranstvu iskrcao kao član posade broda. Pri tome pomorska knjižica mora biti snabdevena vizom. Izlaznu vizu izdaje nadležno lučko poverništvo unutrašnjih poslova, a ulaznu (za povratak u Jugoslaviju) jugoslovenska diplomatsko-konzularna predstavništva. Jugoslovenska diplomatsko-konzularna predstavništva ovlašćena su i da produžuju rok važenja vize na pomorskim knjižicama jugoslovenskih državljana.

Broderska knjižica. Brodersku knjižicu izdaje Uprava za pomorstvo i rečni saobraćaj članu posade na rečnom plovilu. U pogledu svojstva broderske knjižice kao radnog dokumenta i kao putne isprave za prelazak preko državne granice, važe ista pravila kao i za pomorsku knjižicu. Vizu za putovanje u inostranstvo na brodersku knjižicu izdaje Pogranično poverništvo Dunav.

Uslovi za boravak u Jugoslaviji članova posada pomorskih ili rečnih brodova stranih država. Stranim državljanima članovima posada pomorskih ili rečnih brodova stranih zemalja koji se zadržavaju u jugoslovenskim pomorskim lukama ili rečnim pristaništima, kao putna isprava služi pomorska odnosno broderska knjižica izdata prema propisima zemlje čiji je državljanin član posade.

Sa ovom ispravom njeni nosioci mogu se, bez jugoslovenske vize, zadržavati u delu pristaništa određenom za iskrcavanje. Za kretanje van tog dela pristaništa i boravak u mestu gde se nalazi pomorska luka odnosno rečno pristanište, potrebna je dozvola lučkog odnosno pograničnog poverništva, ili, ako ono ne postoji, nadležnog sekretarijata za unutrašnje poslove narodnog odbora sresa. Na osnovu posebne dozvole ovih organa, strani nosioci pomorskih ili broderskih knjižica mogu putovati i u unutrašnjost Jugoslavije.

Stranim pomorcima i brodercima koji putuju u Jugoslaviju radi ukrcaja u nekoj jugoslovenskoj luci vizu za pomorsku odnosno brodersku knjižicu izdaje jugoslovensko diplomatsko-konzularno predstavništvo u inostranstvu. Na ove isprave može se izdati i tranzitna viza ako stranac zbog ukrcaja ili iskrcaja mora proputovati kroz Jugoslaviju. U slučaju kada se strani mornar ili brodarac iskrcao u jugoslovenskoj luci ili pristaništu radi povratka u svoju zemlju, nadležno lučko ili pogranično poverništvo može mu na matrikulu odnosno brodersku knjižicu izdati izlaznu vizu.

U slučajevima izdavanja viza na strane pomorske i broderske knjižice važi princip reciprociteta, tj. ova olakšica se pruža državljanima onih zemalja koje u sličnim slučajevima priznaju jugoslovensku pomorsku ili brodersku knjižicu kao putnu ispravu.

Dozvola za letačko osoblje. Dozvola za letačko osoblje je putna isprava koja se izdaje članu posade aviona u međunarodnom vazduhoplovnom saobraćaju. Zasnovana je na međunarodnom ugovoru i obavezna samo za zemlje potpisnice. Izdaje se zbog praktičnih razloga, da letačko osoblje ne bi moralo za svako putovanje preko granice vaditi posebnu vizu.

¹⁵ Pomorskom knjižicom se dokazuju: svojstvo pomorca, stručna kvalifikacija, položaj koji pomorac zauzima i trajanje ukrcaja na brodu. Moraju je imati lica ukrcaja na brodove trgovačke mornarice u službi palube i stroja, ili u opštoj službi — kao kuvari ili konobari.

Kao i matrikula, služi samo ukrcanim članovima posade aviona. Dozvole za letачko osoblje overavaju i viziraju aerodromska povereništva za unutrašnje poslove.

Železničarska i poštarska propusnica. Ove putne isprave izdaju se železničkom i poštanskom osoblju koje prelazi preko granice na susjedno pogranično područje radi primopredaje vozova i poštanskih pošiljaka. Propusnica daje pravo boravka i kretanja na područjima određenim sporazumom. To su obično peron i bliža okolina stanica na kojoj se smenjuje osoblje. Za kretanje van tog područja potrebna je posebna dozvola, po istim principima koji važe za matrikulu, brodarsku knjižicu i letачku dozvolu.

Železničarsku i poštarsku propusnicu overavaju i viziraju nadležna pogranična povereništva, što takođe zavisi od odredaba međunarodnih sporazuma o pograničnom železničkom i poštanskom saobraćaju.

Ostale putne isprave specijalne namene. Licima ovlašćenim i zaduženim za sprovođenje međunarodnih sporazuma o rešavanju problema na teritorijama presečenim graničnom linijom obično se daju putne isprave propisane tim sporazumima — ako je neophodno da zbog vršenja svoje dužnosti prelaze graničnu liniju. Jugoslavija ima sa svim susjednim zemljama sporazume za regulisanje zajedničkih pitanja. Najčešće su to međunarodni ugovori o vodoprivrednim problemima (regulisanje graničnih rečnih tokova, zajednička odbrana od poplava, zajedničko korišćenje voda), o elektroenergetskim sistemima, o obeležavanju i čišćenju granične linije, kao i o sprečavanju i rešavanju graničnih incidenata.

Putne isprave (različite vrste propusnica) koje se izdaju radi sprovođenja ovih sporazuma obično se ne viziraju, pošto je o svakom prelasku potrebno prethodno obavestiti susednu stranu.

OBIM SPECIJALNOG PREKOGRANIČNOG SAOBRAĆAJA. Obim specijalnog prekograničnog saobraćaja zavisi u prvom redu od obima međunarodnog putničkog saobraćaja i živosti rešavanja graničnih problema, jer je njihovom sprovođenju i namenjen. S porastom međunarodnog putničkog saobraćaja permanentno raste i broj prelazaka preko granice od strane saobraćajnog osoblja, koje ima najveći udeo u specijalnom prekograničnom saobraćaju. (Tabela 6.)

TABELA 6 — PRELAZAK SAOBRAĆAJNOG OSOBLJA PREKO GRANICE 1959—1961.

	1959	1960	1961
Broj prelazaka	629,444	710,412	781,280
Indeks	100	112,86	124,12

Obim specijalnog prekograničnog saobraćaja, a time i međunarodnog saobraćaja, pokazuje i broj saobraćajnih sredstava koja prelaze granicu na graničnim prelazima otvorenim za međunarodni putnički saobraćaj. U 1959, jugoslovensku granicu je prešlo ukupno 1,865.555 saobraćajnih sredstava, od čega 931.701 dramsko motorno vozilo, 898.263 železnička vagona u 45.871 putničkom i teretnom vozu, 13.644 broda, 17.020 šlepova i 4.927 aviona. Broj saobraćajnih sredstava koja prelaze preko granice takođe je u stalnom porastu. (Tabela 7.)

TABELA 7 — BROJ SAOBRAĆAJNIH SREDSTAVA KOJA SU PREŠLA PREKO GRANICE 1959—1961.

	1959	1960	1961
Broj saobraćajnih sredstava	1,865,555	2,195,428	2,258,492
Indeks	100	117,68	121,06

* * *

Tendencija konstantnog porasta međunarodnog putničkog, pograničnog i specijalnog saobraćaja preko jugoslovenske državne granice odražava stalno proširivanje političkih, ekonomskih i kulturnih veza Jugoslavije s inostranstvom, razgranate poslovne odnose jugoslovenskih i stranih preduzeća, kao i široko rasprostranjene lične prijateljske veze jugoslovenskih i stranih građana.

I. N.

BRODOGRADNJA 1957—1961.

Brodogradnja je u periodu 1957—1961.¹ znatno proširila asortiman, poboljšala kvalitet i povećala obim proizvodnje, a unapređenjem procesa proizvodnje i povećanjem produktivnosti rada smanjeno je trajanje izgradnje brodova. Sve se to odrazilo i na znatno povećanje izvoza, i pored jake konkurencije zemalja sa visoko razvijenom brodograđevnom industrijom.

Krajem 1957. kapaciteti jugoslovenske brodogradnje iznosili su 1,5% od svih brodograđevnih kapaciteta u svetu, a već 1959. proizvodnja je dostigla 2,1% od svetske proizvodnje brodova,² od čega za izvoz 68,5% od ukupne proizvodnje u zemlji. Po porinutoj tonaži u 1961. Jugoslavija se, sa 221.575 BRT odnosno 2,8% od svetske proizvodnje brodova,³ nalazi na desatom mestu u svetu. U periodu 1946—1961. jugoslovenska brodogradnja je isporučila 150 pomorskih brodova sa 367.950 BRT za domaću flotu i 55 brodova sa 378.873 BRT za izvoz.

Brodogradilišta grade i isporučuju najraznovrsniji asortiman plovnih jedinica: tankere, trampere, linijske brodove, teretne brodove, Bulk-Carriere, putničke brodove, brodove za ribolov, vodonosce, brodove hladnjače, morske i rečne remorkere, plovne dizalice, dokove, jahte, sportske motorne čamce i jedrilice.

Pored jedinica za potrebe pomorske privrede, jugoslovenska brodogradnja proizvodi vojne i specijalne plovne jedinice.

Značajan rezultat predstavlja i osvajanje proizvodnje dizel-motora, koji u vrednosti broda učestvuju sa 20%—25%. U brodove se ugrađuju motori proizvedeni u zemlji po licencama najrenomiranijih svetskih firmi, prema želji i izboru naručioca. Tako brodogradilište »Uljanik« u Puli proizvodi po licenci Burmeister & Wain motore snage do 25.000 KS, a fabrika »Litostroj« iz Ljubljane motore od 1.000 KS. Brodogradilište »Treći maj« na Rijeci proizvodi po licenci Sulzer motore do 18.000 KS, a fabrika »Jugoturbina« iz Karlovca motore do 3.000 KS. Ukupni kapaciteti za proizvodnju motora iznose oko 61.000 KS godišnje.

Domaća mašinogradnja i elektroindustrija u sve većoj meri osvajaju i proizvodnju raznovrsne brodske opreme, koja po kvalitetu odgovara uslovima za ateste klasifikacionih društava. Među najvažnije kooperante domaće brodogradnje spadaju »Jugoturbina« iz Karlovca, koja proizvodi brodske turbine, zatim »Litostroj« iz Ljubljane, »Rikardo Benčić« i »Vulkan« iz Rijeke, kao i preduzeća elektroindustrije: »Rade Končar« iz Zagreba, fabrika kablova »Moša Pijade« iz Svetozareva, »Iskra« iz Kranja i »Svetlost« iz Rijeke, koja proizvode elektroopremu za kablove. Kooperantska industrija postigla je znatne rezultate na području sopstvenih konstrukcija i već se afirmiše kao snabdevač inostranih brodogradilišta.

Plovne jedinice se grade prema domaćim planovima i konstrukcijama. Brodski modeli i propeleri ispituju se u Institutu za brodsku hidromehaniku u Zagrebu, jednom od najsavremenije opremljenih u Evropi, dok je najveća projektantska organizacija »Brodoprojekt« sa Rijeke.

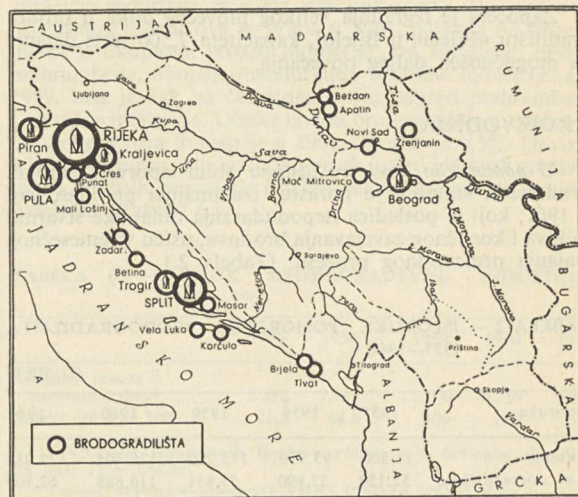
¹ Orazvoju brodogradnje do 1957. vidi: »Jug. pregled«, 1958, april str. 165—168 (39—42).

² Prema podacima časopisa »La Marina Italiana«, br. 10/61, u svetu je u 1959. proizvedeno 8.412.000 BRT brodova, a u Jugoslaviji 176.000 BRT, od čega 119.900 za izvoz.

³ Podaci prema izveštaju Lloyd's Register.

¶ Radi potpunijeg korišćenja svojih mašinskih kapaciteta brodogradilišta proizvode, pored plovnih jedinica, i raznu drugu opremu: lučke dizalice, bagere, građevinske mašine, rezervoare, cevovode, i sl.

KARTOGRAM — TERITORIJALNI RAZMEŠTAJ BRODOGRADILIŠTA

KAPACITETI I OPREMLJENOST

Brodogradnja je početkom 1961. raspolagala sa 22 brodograđevna preduzeća, od čega 16 pomorskih i 6 rečnih. Po kapacitetu najveća pomorska brodogradilišta su: »Treći maj« na Rijeci, »Uljanik« u Puli i »Split« u Splitu, a od rečnih najveće je brodogradilište »Tito« u Beogradu. (Tabela 1.)

TABELA 1 — BRODOGRADILIŠTA PO VELIČINI U 1961*

Struktura prema veličini sredstava		Struktura prema broju zaposlenih	
vrednost osnovnih sredstava u milionima din.	broj brodogradilišta	broj zaposlenih	broj brodogradilišta
15 — 50	3	61 — 125	2
50 — 150	7	126 — 250	3
150 — 500	1	251 — 500	8
500 — 1.500	7	500 — 1.000	4
1.500 — 5.000	—	1.001 — 2.000	1
preko 5.000	3	preko 2.000	3

* Obuhvaćeno 21 brodogradilišta.

Podaci: Savet brodogradnje.

Tri najveća brodogradilišta obuhvatala su u 1960. oko 62% od ukupno zaposlenih u ovoj grani industrije, kao i 68% od ukupnog broja u grani zaposlenih visokokvalifikovanih i kvalifikovanih radnika i 77% službenika sa visokom, višom i srednjom školskom spremom.

Veća brodogradilišta su savremeno opremljena, tako da tehnološki proces proizvodnje u njima odgovara današnjem nivou u najpoznatijim brodogradilištima u svetu. Po tehničkoj opremljenosti rada ističu se brodogradilišta »Treći maj« i »Uljanik«, svako sa preko 2.500 miliona din. osnovnih sredstava po 1 zaposlenom.

Opremljenost brodogradilišta pogonskim mašinama i motorima dosta je visoka. Početkom 1960. snaga pogonskih mašina i motora na 100 zaposlenih iznosila je u brodogradnji 241 kW, prema 204 kW u celokupnoj industriji, 179 kW u metalskoj i 192 kW u elektroindustriji.

Pomorska brodogradilišta raspolažu sa ukupno 4 ploveća doka (»Titovo brodogradilište« u Kraljevici, »Jozo Lozovina-Mosor« u Trogiru, »Viktor Lenac« na Rijeci i »Split«

u Splitu). Dokovi su kapaciteta od 64 metra dužine platforme i 1.500 tona dizanja do 125 metara dužine platforme i 7.000 tona dizanja.

Brodogradilište »Uljanik« u Puli raspolaže sa 3 suva doka, od kojih je najduži i najširi (170 × 64) sa gazom od 3,8 m, namenjen gradnji plovećih dokova, a ostali dokovanju brodova od 5.000 do 6.000 tona.

Započeta je izgradnja velikog plovećeg doka u brodogradilištu »Bijela« u Bijeloj, kapaciteta 7.500 tona dizanja sa mogućnošću daljeg povećanja.

PROIZVODNJA

U pomorskim brodogradilištima obim isporuke gotovih brodova u stalnom je porastu, izuzimajući prividan pad u 1961. koji je posledica nepodudaranja dinamike stvarnih radova i konačnog završavanja brodova, usled višemesečnog trajanja proizvodnog procesa. (Tabela 2.)

TABELA 2 — ISPORUKE POMORSKIH BRODOGRADILIŠTA 1957—1961.*

Isporuke	(U BRT)				
	1957	1958	1959	1960	1961
Ukupno	77.350	93.990	175.760	176.304	132.034
za domaću flotu	52.150	27.890	55.851	116.889	62.100
za izvoz	25.200	66.100	119.909	59.415	69.934

* Bez remorkera, maona, klapeta, ribarskih i pomoćnih brodova, kao i ratnih jedinica.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961; za 1961. dokumentacija Saveta za brodogradnju.

Od ukupno proizvedene tonaže brodova u proteklih pet godina za izvoz je isporučeno 52%. Obim radova u 1960. i 1961. viši je od isporuka i cení se u 1961. na oko 220.000 BRT.

U toku prvih pet meseci 1962. isporučeno je 77.500 BRT brodova, od čega 63.200 BRT (81%) za izvoz.

Dosad su zaključeni ugovori o gradnji većeg broja jedinica sa isporukama u narednim godinama, čime su kapaciteti u znatnoj meri već unapred angažovani.

U rečnim brodogradilištima obim radova se kretao od 30.800 tona nosivosti u 1957. do 47.000 tona nosivosti u 1961. Usled niskih investicionih ulaganja u rečno brodarstvo, kapaciteti ovih brodogradilišta nisu bili dovoljno iskorišćeni. Izuzimajući rekonstruisano brodogradilište »Tito« u Beogradu, rečnu brodogradnju u celini još uvek karakteriše veoma niska opremljenost rada, što naročito pokazuje stvarna vrednost aktivnih osnovnih sredstava po jednom rečnom brodogradilištu, koja iznosi u proseku samo oko 240 miliona dinara (1960). To se drastično odražava na akumulativnost u rečnoj brodogradnji, koja je u 1960. po 1 radniku ostvarila dohodak od samo 663 hiljade din. i lični dohodak od 401 hiljade din., prema 1.059 odnosno 494 hiljade din. u pomorskoj brodogradnji. Međutim, zahvaljujući tradiciji i visokoj stručnosti kadrova, rečna brodogradnja je ipak u stanju da isporuči visok kvalitet brodova.

Kretanje ukupne proizvodnje u brodogradnji pokazuje da je ova grana u toku poslednjih pet godina povećala proizvodnju za preko 60% u odnosu na 1956. godinu. U istom periodu utrošak čelika u brodogradnji povećan je za preko 90%.

Godišnja stopa rasta utroška čeličnih proizvoda iznosila je 18,7%. Do znatnog povećanja utroška došlo je usled gradnje velikih jedinica, sa većim dimenzijama limova i profila, kao i usled prelaska nekih manjih brodogradilišta sa gradnje drvenih na čelične konstrukcije. U 1961. po 1 zaposlenom obrađeno je 5,5 t čelika, prema 3,6 t u 1957. U ukupnom utrošku čelika u brodogradnji rečna brodo-

gradilišta učestvuju sa oko 8%. Vekovna tradicija jugoslovenske pomorske brodogradnje u izgradnji plovinih objekata od drveta i danas ima značaja za obalnu plovidbu, ribolov i sport, utoliko pre što u zemlji ima odlične drvene građe za ovakve jedinice.

Brodogradilišta rade i na održavanju plovnog parka i vrše opravke i prepravke domaćih i stranih brodova i redovne obnove klasa brodova. Po broju utrošenih efektivnih časova, *remont brodova i dokovanje* čine u 1961. godini 27,5% od časova utrošenih u novogradnje. Najveće remonto preduzeće »Viktor Lenac« na Rijeci izvršilo je u toku 1961. remontne radove na 123 inostrana broda.

ZAPOSLENOST I PRODUKTIVNOST

U brodogradnji je u 1961. bilo zaposleno oko 21.300 lica, od čega u pomorskoj brodogradnji oko 85%, a u rečnoj oko 15%. Od ukupnog broja zaposlenih na žene otpada oko 11% (prema prosečno 28% u ukupnoj industriji). Radnici čine oko 78% od ukupnog broja zaposlenih (prema 84% u industriji u celini). Po kvalifikacionoj strukturi radnika brodogradnja je znatno ispred ukupne industrije. (Tabela 3.)

TABELA 3 — KVALIFIKACIONA STRUKTURA RADNIKA U BRODOGRADNJI I UKUPNOJ INDUSTRIJI 1960.

Kvalifikaciona struktura	(U procentima)	
	Brodogradnja	Industrija u celini
Visokokvalifikovani	16,2	9,3
Kvalifikovani	53,0	37,8
Priučeni	17,4	28,6
Nekvalifikovani	13,4	24,3

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Brodogradnja u Jugoslaviji ima danas dovoljno stručnjaka koji rešavaju najsofisticiranije projektantske, tehnološke, konstrukcione i organizacione probleme. Od 4.630 službenika u 1960, stručnjaka sa visokom ili višom spremom bilo je blizu 1.700, ili 36,7% (prema 22% u celoj industriji), a sa srednjom stručnom spremom oko 1.850. Školovanje stručnih kadrova vrši se u domaćim visokim, višim i srednjim stručnim školama. Na Brodograđevinskom fakultetu u školskoj 1960/61. bilo je 120 studenata.

Brojučenika u privredi u brodogradnji relativno odgovara proseku u ukupnoj industriji. U 1960. bilo je u brodogradnji 469 učenika svih struka, tj. 1 učenik na svaka 34 radnika (prosek za industriju u celini 1 : 35).

Rad u brodogradilištima vrši se gotovo isključivo u jednoj smeni (96% od ukupnog broja radnika), dok u dve i tri smene rade samo neka uska grla proizvodnje. Veći stepen rada u drugoj smeni pojavljuje se samo kod dva brodogradilišta, sa 86% radnika u prvoj i 15% u drugoj smeni.

Priliv novozaposlenih u brodogradnji poslednjih godina je slabiji nego u prethodnim, što je uticalo na jači porast produktivnosti rada u 1960. i 1961. U proteklom petogodišnjem periodu prosečna godišnja stopa rasta zaposlenog osoblja iznosila je 7,5%, a proizvodnje 10,2%. (Tabela 4.)

TABELA 4 — INDEKSI PORASTA ZAPOSLENOSTI I PROIZVODNJE U BRODOGRADNJI 1957—1961.

	(1959 = 100)			
	1957	1958	1960	1961
Zaposleno osoblje	83,3	94,4	102,9	106,0
Proizvodnja	86,0	95,0	106,0	114,4

Podaci: »Industrija 1960«; za 1961. Godišnji izveštaj Saveta za brodogradnju.

U poslednje dve godine zaposleno osoblje je u odnosu na 1959. povećano za 6%, a proizvodnja za 14,4%, tako da je produktivnost rada porasla za oko 8%. Nasuprot tome, u periodu 1957—1959. praktično uopšte nije bilo povećanja produktivnosti rada.

INVESTICIJE I SREDSTVA

Posle intenzivnih *investicionih ulaganja* u periodu 1952—1956, kada su u stvari udareni temelji savremenoj jugoslovenskoj brodogradnji, u periodu 1957—1961. došlo je do znatnog pada ulaganja. Dok su u prvom petogodištu ulaganja u osnovna sredstva brodogradnje iznosila blizu 3 milijarde din. godišnje, u drugom petogodištu ona su opala na 2,3 milijarde din. prosečno godišnje (sve po tekućim cenama), ili za 28%. Pri tom je došlo i do znatnih promena u strukturi investicija, jer je na građevinske radove u periodu 1952—1956. otpadalo blizu 46%, a u periodu 1957—1961. oko 33% od ukupnih ulaganja. Poslednje petogodište karakteristično je kao period upotpunjavanja mašinske opreme i mehanizacije brodogradilišta. (Tabela 5.)

TABELA 5 — INVESTICIJE U OSNOVNA SREDSTVA BRODOGRADNJE 1952—1961.

Godina	Investicije	
	ukupno	građevinski radovi
Ø 1952—1956	2.930	1.340
1957	1.800	468
1958	2.646	459
1959	1.834	536
1960	2.800	1.200
1961	2.500	1.200

Podaci: Izveštaji Jugoslovenske investicione banke za odgovarajuće godine.

U ukupnim investicijama u brodogradnju u periodu 1952—1956. rečna brodogradnja je učestvovala sa 2,7%, a u periodu 1957—1961. sa 7,7%, čime je nesrazmera u ulaganju nešto ublažena.

Na kraju 1960. brodogradnja je raspolagala *osnovnim sredstvima* u ukupnoj vrednosti od 49,3 milijarde din. (bez ispravki vrednosti⁴), od čega 43,7 milijardi aktivnih, 2,2 milijarde u izgradnji i 3,5 milijardi din. novčanih sredstava osnovnih sredstava. Od aktivnih osnovnih sredstava, na građevinske objekte privrednog karaktera otpadalo je oko 40%, a na oruđa za rad 60% vrednosti. Otpisanost je iznosila kod građevinskih objekata 33%, a kod oruđa za rad 47%.

Od ukupnih osnovnih sredstava grane na kraju 1960. pomorska brodogradnja obuhvata 46,4 milijarde din., ili 94%, a rečna 2,9 milijardi, ili 6%.

Obrtna sredstva čine daleko veću masu nego osnovna. Na kraju 1960. ona su iznosila 88,9 milijardi din., zabeleživši veoma veliko povećanje upravo u 1960. godini (za 36% u odnosu na 1959), do čega je došlo u prvom redu usled ukupnog porasta avansa inostranih kupaca.

Uložena sredstva (osnovna i obrtna zajedno — stvarna vrednost) po 1 radniku iznosila su u 1960. godini oko 5,5 miliona din., prema 3,6 miliona u ukupnoj industriji. Međutim, velika razlika u tome postoji između pomorske

i rečne brodogradnje, jer je pomorska brodogradnja raspolagala sa 6 miliona, a rečna samo sa 2,4 miliona din. uložених sredstava na 1 radnika.

IZVOZ

U ukupnom izvozu industrije jugoslovenska brodograđevna industrija zauzima značajno mesto. Po vrednosti ostvarenog izvoza ova se grana u 1961. nalazila na šestom mestu u ukupnom izvozu industrije, iza metalske, drvne, prehrambene, obojene metalurgije i tekstilne industrije, a u 1959. bila je čak na četvrtom mestu, ispred prehrambene i tekstilne industrije. Učešće izvoza brodogradnje u vrednosti ukupnog izvoza industrije u 1961. iznosilo je 6,5%. Devizni efekat, međutim, nije naročito visok, usled još uvek znatnog uvoza čeličnih proizvoda i nekih delova opreme za gradnju brodova. (Tabela 6.)

TABELA 6 — IZVOZ BRODOGRAĐEVNE INDUSTRIJE 1957—1961.

	1957	1958	1959	1960	1961
Vrednost izvoza u milionima din.*	2.372	7.617	11.190	5.569	8.086
Indeks (1959 = 100)	21,2	68,0	100	49,8	72,2

* Vrednost isporučenih brodova računata u deviznim dinarima na bazi 1\$ = 300 din.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961; za 1961. Indeks, br. 2/62.

Visok izvoz u 1959. ostvaren je stoga što su te godine isporučene veće plovne jedinice koje su bile u gradnji 1957. i 1958. U 1960. izvoz je niži, jer je proizvodnja bila pretežno angažovana za domaću flotu. Već u prva tri meseca 1962. vrednost izvoza iznosila je 4.973 miliona din.

U toku poslednjih pet godina brodovi su izvoženi u SAD, Veliku Britaniju, Poljsku, Švedsku, Švajcarsku, Čehoslovačku, Dansku, Grčku, Indiju, Indoneziju, Liban, Liberiju, Norvešku, Burmu, SSSR, Argentinu, Sudan, Pakistan, Rumuniju, Austriju, SR Nemačku, Egipat, DR Nemačku i Holandiju.

Prvi brodovi isporučeni su inostranim brodovlasnicima (tramperi za Švajcarsku) tek 1956. Međutim, visok kvalitet proizvoda, povoljni rokovi isporuke i cene afirmisali su brzo jugoslovensku brodogradnju na inostranom tržištu.

PERSPEKTIVE

Perspektive za dalji razvoj jugoslovenske brodogradnje su povoljne. Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije 1961—1965. predviđena je u 1965. godišnja proizvodnja od 300.000 BRT pomorskih brodova (isporuka) i 96.000 tona rečnih brodova. Predviđa se da će brodogradnja i dalje biti pretežno izvozna grana (oko 73%). Dosad su zaključeni izvozni poslovi za isporuku do kraja 1964. godine 67 pomorskih brodova sa 450.000 BRT. U odnosu na asortiman, očekuje se dalje pomeranje na gradnju većih jedinica, što bi doprinelo boljem korišćenju kapaciteta, naročito navoza.

IZVOR: Statistički godišnjak FNRJ, 1961; »Industrija 1960«; Podaci iz završnih računa privrednih organizacija za 1960. — izdanje Narodne banke FNRJ; »Spoljna trgovina 1960«; Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije 1961—1965; »Adresar industrije FNRJ 1960«; »Investicije 1947—1958« i »Investicije 1958—1959« — izdanje Jugoslovenske investicione banke.

Inž. J. F.

⁴ Po nabavnoj vrednosti bez odbitka amortizovanog dela.

HEMIJSKA INDUSTRIJA 1958—1961.

Posleratni razvoj hemijske industrije u Jugoslaviji bio je osmeren u pravcu povećanja proizvodnje onih proizvoda koji omogućuju što potpunije snabdevanje privrede neophodnim sirovinama i stanovništva proizvodima lične potrošnje. S obzirom da nasledeni kapaciteti nisu omogućavali odgovarajući obim proizvodnje, u posleratnom periodu pristupilo se podizanju niza novih objekata hemijske industrije.

U 1961. u odnosu na 1939. proizvodnja hemijske industrije bila je veća za oko 8,2 puta, dok je proizvodnja važnijih proizvoda povećana, i to: sumporne kiseline za oko 11 puta, kalcinirane sode za oko 4,1, kaustične sode za oko 3,5, kalcijum karbida za oko 1,5, superfosfata za oko 14,8 i sredstava za pranje za oko 4,2 puta.

Osvojena je i proizvodnja novih proizvoda i grupa proizvoda: celuloznih vlakana, rajona, korda, raznih veštačkih masa (polivinil-hlorida, bakelita, celofana, celuloza, nitroceluloze, karbosimetilceluloze, i sl.), hromnih i azotnih jedinjenja, organskih boja, premaznih sredstava, deterdženata, foto-materijala, i dr.

Zahvaljujući aktiviranju novoizgrađenih objekata, rekonstrukcijama i proširenjima, kao i boljem korišćenju postojećih kapaciteta, proizvodnja hemijske industrije od 1954. raste bržim tempom od porasta ukupne industrijske proizvodnje.

PROIZVODNJA

U periodu 1958—1961. nastavljena je tendencija bržeg porasta obima proizvodnje hemijske industrije¹ od obima proizvodnje industrije u celini. Proizvodnja hemijske industrije povećana je u ovom periodu za 58%, a ukupna industrijska proizvodnja za 40%. Proizvodnja nekih važnijih proizvoda hemijske industrije povećana je u periodu 1958—1961. od 9% do 250%. (Tabela 1.)

TABELA 1 — PROIZVODNJA VAŽNIJIH PROIZVODA HEMIJSKE INDUSTRIJE 1958—1961.

Proizvod	(U hiljadama tona)				Indeksi 1961 1958
	1958	1959	1960	1961	
Sumporna kiselina	124,8	127,7	130,1	254,8	204
Kalcinirana soda	77,4	91,8	89,0	90,3	117
Kaustična soda	42,4	47,9	48,4	48,5	114
Kalcijum-karbid	54,5	56,7	72,9	81,5	150
Amonijum-nitrat	23,2	24,0	25,4	24,6	106
Superfosfat	264,9	277,2	247,7	412,5	156
Amonijum-sulfat	8,8	10,8	12,3	12,5	142
Polivinil-hlorid u prahu	4,7	6,3	7,5	8,1	172
Ostale plastične mase	1,2	1,4	2,0	2,0	167
Cel-vlakna pamučnog tipa	5,1	10,3	12,2	11,1	218
Cel-vlakna vunog tipa	3,4	6,5	5,8	4,8	141
Rajon	1,5	2,7	3,1	3,1	207
Kord	0,2	0,2	0,2	0,7	350
Celofan	0,3	0,5	0,6	0,8	267
Tečni hlor	6,5	7,4	9,8	10,3	158
Olovni minijum	2,0	2,0	2,1	2,2	110
Cinkovo belilo	3,9	5,0	6,2	6,7	172
Uljanje i štamparske boje	8,9	9,2	11,1	12,3	138
Firniši	3,7	4,3	4,4	4,5	122
Suve boje	7,5	8,7	9,1	9,6	128
Lakovi, emajli i glazure	12,9	14,8	16,3	17,0	132
Sapun 60%	29,6	32,7	32,5	32,3	109
Deterdženti	10,6	16,6	18,5	21,3	201

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961; za 1961. prethodni podaci. (Napomena se odnosi na sve tabele u napisu uz koje izvor podataka nije naznačen.)

¹ O razvoju hemijske industrije do 1958. vidi: »Jug. pregled«, 1959, februar, str. 61—66 (23—28).

Proizvodnja nekih važnijih proizvoda hemijske industrije po stanovniku u 1961. u odnosu na 1939. bila je veća za nekoliko puta, a u periodu 1958—1961. najviše je povećana proizvodnja sumporne kiseline i viskozitnih proizvoda. (Tabela 2.)

TABELA 2 — PROIZVODNJA VAŽNIJIH PROIZVODA HEMIJSKE INDUSTRIJE PO STANOVNIKU 1958—1961.

Proizvod	(U kg)			
	1958	1959	1960	1961
Sumporna kiselina	6,86	6,93	7,03	13,75
Kaustična soda	2,33	2,60	2,62	2,61
Kalcinirana soda	4,25	4,99	4,81	4,87
Viskozni proizvodi (bez celofana)	0,56	1,10	1,15	1,06
Sredstva za pranje (sapun i deterdženti)	2,21	2,68	2,75	2,89
Premazna sredstva i štamparske boje	1,40	1,54	1,72	1,82

Paralelno sa porastom obima proizvodnje rasli su vrednost proizvodnje i nacionalni dohodak hemijske industrije. Na bazi stalnih cena iz 1956, nacionalni dohodak u hemijskoj industriji povećan je od 38 milijardi din. u 1957. na oko 57 milijardi din. u 1960. Tempo rasta nacionalnog dohotka u hemijskoj industriji bio je u periodu 1957—1960. brži nego u industriji u celini. (Tabela 3.)

TABELA 3 — INDEKSI NACIONALNOG DOHOTKA HEMIJSKE INDUSTRIJE I INDUSTRIJE U CELINI 1958—1960

	(1957=100)		
	1958	1959	1960
Hemijska industrija	107,8	131,6	150,0
Industrija u celini	111,6	122,4	140,6

Učešće nacionalnog dohotka hemijske industrije u nacionalnom dohotku ukupne industrije iznosilo je u posleratnom periodu godišnje od 2,7% (u 1947) do 5,5% (u 1960). Po visini ostvarenog nacionalnog dohotka u 1960. ispred hemijske industrije bile su samo crna i obojena metalurgija, metaloprerađivačka industrija, elektroindustrija, drvna, tekstilna i prehrambena industrija.

Indeks fizičkog obima proizvodnje hemijske industrije rastao je u periodu 1958—1961. brže od indeksa fizičkog obima proizvodnje industrije u celini, i to bržim tempom nego što je bio tempo porasta nacionalnog dohotka u hemijskoj industriji u odnosu na tempo porasta nacionalnog dohotka u industriji u celini, jer su za osnovne proizvode hemijske industrije sve do 1960. bile određivane najviše prodajne cene, što nije bio slučaj u istoj meri sa cenama proizvođača industrije u celini. Do 1960. određivane su najviše prodajne cene za sumpornu kiselinu, kaustičnu i kalciniranu sodu, amonijum nitrat, azotnu kiselinu, eksplozive, lekove, i dr. Indeks cena proizvođača hemijske industrije u celini ipak je stalno rastao, iako su bile određivane najviše prodajne cene za osnovne proizvode zbog toga što su se cene za ostale hemijske proizvode slobodno formirale. U 1961. prosečni godišnji indeks cena proizvođača u hemijskoj industriji iznosio je 109,9 u odnosu na 1957 = 100.

INVESTICIONA

ULAGANJA I KAPACITETI

INVESTICIONA ULAGANJA. Investiciona ulaganja u hemijsku industriju u posleratnom periodu bila su vrlo neujednačena po godinama. Bruto ulaganja iznosila su od 3,4 do oko 38,0 milijardi dinara godišnje.² Od 1947. do 1961. u hemijsku industriju investirano je ukupno oko

² Bez ulaganja u Fabriku sumporne kiseline u Boru i Fabriku superfosfata u Prahovu, koje su građene iz sredstava investiranih u bojenu metalurgiju.

197,2 milijarde dinara,³ ili 6,7% od ukupnih ulaganja u industriju. Prosečna godišnja ulaganja u hemijsku industriju iznosila su u ovom periodu oko 13,1 milijardu dinara.

U periodu 1958—1961. ulaganja u hemijsku industriju po pojedinim godinama iznosila su (u milionima din.): u 1958. godini 6.885, u 1959 — 12.423, u 1960 — 21.400, u 1961 — 38.000.

Od ukupnih ulaganja u hemijsku industriju u periodu 1947—1961, ceni se da je za izgradnju potpuno novih objekata i za rekonstrukcije i proširenja postojećih kapaciteta baze hemijske industrije utrošeno oko 90%, a za rekonstrukcije, proširenja i za izgradnju novih objekata u prerađivačkoj i farmaceutskoj industriji oko 10%.

NOVI OBJEKTI. Ulaganja u posleratnom periodu, a naročito od 1955, omogućila su da se u periodu 1958—1962. pusti u pogon veći broj potpuno novih objekata i izgradi niz novih kapaciteta u sklopu postojećih objekata hemijske industrije. Najvažniji objekti izgrađeni u periodu 1958—1961. su:

— Fabrika viskoznih proizvoda »Viskoza« u Loznici, kapaciteta: 18.300 tona cel-vlakna, 3.000 tona rajona, 720 tona korda, 540 tona celofana i 7.000 tona ugljen-disulfida;

— Tovarna elektrokemičnih izdelkov »Belinka« u Ljubljani, kapaciteta 2.000 tona vodonik-peroksida;

— Hemijsko-elektro-metalurški kombinat »Jugohrom« u Jegunovcima, kapaciteta: 11.000 tona ferolegura, 4.000 tona hromnih jedinjenja, 28.000 tona kalcijum-karbida i 33.000 tona kalcijum-cijanamida;

— Fabrika sumporne kiseline u Boru, kapaciteta 230.000 tona sumporne kiseline;

— Fabrika superfosfata u Prahovu, kapaciteta 575.000 tona superfosfata;

— Fabrika azotnih đubriva u Lukavcu, kapaciteta 120.000 tona krečnog amonijum-nitrata;

— u sklopu Fabrike celuloze u Banjoj Luci izgrađena je elektroliza soli, kapaciteta 2.400 tona hlora i 2.700 tona elektrolitske sode;

— izgrađeno je i više novih objekata za preradu veštačkih masa, čiji su kapaciteti u 1960. bili preko 16.000 tona.

U sklopu postojećih objekata izgrađeni su sledeći važniji kapaciteti i izvršena proširenja kapaciteta za proizvodnju sledećih važnijih proizvoda:

— Tvornica plastičnih masa i hemijskih proizvoda »Jugovinik« u Kaštel-Sućurcu proširila je svoje kapacitete u polivinil-hloridu za oko 4.000 tona, hlora za oko 1.500 tona i elektrolitskoj sodi za oko 1.700 tona. Pored toga, u ovoj tvornici je izgrađen i pušten u pogon novi kapacitet od 1.500 tona 2-etilheksanola i 500 tona butanola;

— Hemijska industrija »Zorka« u Šapcu proširila je kapacitete u elektrolitskom cinku za 6.000 tona, sumpornoj kiselini za 10.000 tona, sonoj kiselini za 3.000 tona, natrijum-sulfidu za 900 tona, itd.;

— Fabrika sode u Lukavcu proširila je elektrolizu soli, čime se dobio nov kapacitet od oko 6.000 tona hlora i 6.700 tona elektrolitske sode;

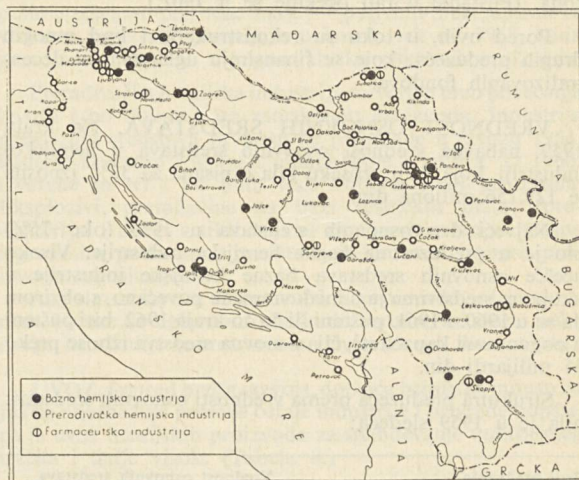
— u sklopu Metalurško-kemične industrije »Cinkarna« u Celju proširen je postojeći kapacitet za proizvodnju sumporne kiseline za daljih 20.000 tona;

— Hemijska industrija »Zorka« u Subotici povećala je kapacitete u sumpornoj kiselini za daljih 54.000 tona;

— u sklopu Tovarne kemičnih izdelkov u Hrastniku izgrađena su nova postrojenja za elektrolizu soli, kapaciteta: hlora 6.000 tona, elektrolitske sode 6.600 tona i sone kiseline 6.000 tona;

— u sklopu Fabrike azotnih jedinjenja u Goraždu izgrađen je novi pogon metanola, kapaciteta 9.000 tona;

KARTOGRAM — TERITORIJALNI RAZMEŠTAJ HEMIJSKE INDUSTRIJE

— Elektrohemijska industrija »Elektrobosna« u Jajcu proširila je kapacitete ferosilicijuma, hlora, elektrolitske sode, hlornih derivata i sone kiseline;

— izgrađeni su neki novi i prošireni postojeći kapaciteti za proizvodnju premaznih sredstava za daljih 10.000 tona;

— podignuti su novi pogoni za proizvodnju deterdženata u sklopu industrije sapuna, kapaciteta od oko 30.000 tona;

— u sklopu postojećih preduzeća farmaceutske industrije izgrađeni su kapaciteti za proizvodnju penicilina, teramicina, vitamina i niza drugih proizvoda.

Pored toga, izgrađen je i niz drugih kapaciteta u prerađivačkoj hemijskoj industriji, kao što su kapaciteti za proizvodnju laboratorijskih hemikalija, veštačkih masa lepila, antikoroziivnih sredstava, eteričnih ulja, pomoćnih sredstava za industriju kože, gume i tekstila, itd.

OBJEKTI U IZGRADNJI. U 1962. u izgradnji se nalaze sledeći važniji objekti hemijske industrije:

— Fabrika azotnih đubriva u Pančevu, kapaciteta 360.000 tona krečnog amonijum-nitrata;

— Organska hemijska industrija (OKI) u Zagrebu, prvi petrohemijski kombinat u Jugoslaviji, kapaciteta: polietilena 10.000 tona, polistirola 4.000 tona, monostirola 8.000 tona, fenola 6.000 tona i acetona 3.500 tona;

— pogon fenola u sklopu koksare »Boris Kidrič« u Lukavcu, kapaciteta 5.000 tona;

— Fabrika superfosfata i sumporne kiseline u Kosovskoj Mitrovici, kapaciteta: superfosfata 250.000 tona i sumporne kiseline 130.000 tona;

— Elektrohemijska industrija »Biljana« u Skopju, sa kapacitetom za proizvodnju hlora, sode, sredstava za zaštitu bilja i deterdženata;

— Fabrika sintetičkih vlakana i proizvoda od acetilena »Naum Naumovski-Đorđek« u Skopju, sa kapacitetima za proizvodnju poliakrilonitrilnih vlakana i veštačkih masa;

— Tvornica karbida i cijanamida »Dalmacija« u Dugom Ratu vrši rekonstrukciju zastarelih pogona. Biće povećani kapaciteti kalcijum-karbida;

— Tovarna kemičnih izdelkov u Hrastniku izgrađuje novi kapacitet natrijum-tripolifosfata;

— Tvornica plastičnih masa i hemijskih proizvoda »Jugovinik« u Kaštel-Sućurcu proširuje kapacitete za proizvodnju polivinil-hlorida u prahu za oko 10.000 tona;

— u sklopu preduzeća »Milan Blagojevič« u Ljubljani u toku su rekonstrukcije radi proširenja i povećanja kapaciteta za proizvodnju veštačkih masa na bazi celuloze;

³ Ulaganja u periodu 1947—1959. iskazana su na bazi cena iz 1956, dok su ulaganja u 1960. i 1961. procenjena na bazi tekućih cena. Nisu obuhvaćeni troškovi investicionog održavanja.

— u sklopu preduzeća za proizvodnju nafte »Lerdava« podiže se pogon za proizvodnju metanola, kapaciteta 7.000 tona. (Puštanje u rad očekuje se u 1962.)

Pored ovih, u toku su rekonstrukcije i kod mnogih drugih preduzeća, koje se finansiraju uglavnom iz decentralizovanih fondova.

VREDNOST OSNOVNIH SREDSTAVA. Na kraju 1959. nabavna vrednost osnovnih sredstava u hemijskoj industriji, koja su u proseku bila otpisana za 32%, iznosila je 125.156 miliona din.

Najveći deo osnovnih sredstava u 1959 (oko 75%) bio je u preduzećima bazne hemijske industrije. Visoko učešće osnovnih sredstava bazne hemijske industrije u ukupnim sredstvima je u međuvremenu povećano, s obzirom da su u 1960. i 1961. pušteni ili će do kraja 1962. biti pušteni u pogon novi kapaciteti, čija osnovna sredstva iznose preko 55 milijardi din.

Struktura preduzeća prema vrednosti osnovnih sredstava bila je u 1959 sledeća:

Broj preduzeća	Vrednost osnovnih sredstava (u milionima din.)
4	5 — 15
18	15 — 50
23	50 — 150
24	150 — 500
11	500 — 1.500
12	1.500 — 5.000
6	preko 5.000

Vrednost osnovnih sredstava po jednom zaposlenom bila je u 1959:

Broj preduzeća	Vrednost osnovnih sredstava po 1 zaposlenom u hiljadama din.
1	51 — 125
4	126 — 250
8	251 — 500
24	501 — 1.000
38	1.001 — 2.500
15	2.501 — 5.000
7	5.001 — 10.000

Prosečna vrednost osnovnih sredstava po jednom zaposlenom u hemijskoj industriji⁴ u 1959. iznosila je 3,5 miliona din., a u ukupnoj industriji nepuna 2 miliona din. Po visini vrednosti osnovnih sredstava na jednog zaposlenog u 1959, ispred hemijske industrije bile su samo industrija nafte, crna metalurgija i industrija papira.

ISKORIŠĆAVANJE KAPACITETA. Step en iskorišćavanja kapaciteta u proizvodnji pojedinih proizvoda i grupa proizvoda u hemijskoj industriji je vrlo različit i zavisi od snabdevenosti osnovnim i pomoćnim sirovinama (naročito iz uvoza) i električnom energijom, kao i od mogućnosti plasmana na domaćem i stranom tržištu.

Kapaciteti bazne hemijske industrije, koji u većoj meri upotrebljavaju domaće sirovine, iskorišćavani su poslednjih godina u proseku sa 90—93%, dok su kapaciteti prerađivačke hemijske industrije iskorišćavani prosečno sa oko 75%.

SIROVINSKA I ENERGETSKA BAZA

Sirovinska i energetska baza za razvoj hemijske industrije u Jugoslaviji veoma su povoljne. Zalihe pirita, pirotina, ruda obojenih metala, ruda nemetala, uglja, nafte, prirodnog

gasa, industrijskih gasova, drveta i dr. predstavljaju najvažnije osnovne sirovine za razvoj hemijske industrije. Pored njih, važne su takođe neke sirovine i otpaci poljoprivrednog porekla, naročito stočarskog, kao što su: kosti, masno tkivo, sekreti žlezda, životinjska krv, itd. Jugoslavija takođe raspolaže sa povoljnim hidroenergetskim izvorima, koji su posebno značajni za razvoj elektrohemije. Hidroenergetski potencijal Jugoslavije iznosi oko 65 milijardi kWh godišnje.

Hemijska industrija stalno povećava potrošnju važnijih sirovina, polufabrikata i energije. (Tabela 4.)

TABELA 4 — POTROŠNJA VAŽNIJIH SIROVINA I POLUFABRIKATA U HEMIJSKOJ INDUSTRIJI 1958—1961.

(U hiljadama tona)				
Sirovina-polufabrikat	1958	1959	1960	1961
Pirit	55,6	53,0	61,9	100,7
Bakar	4,2	3,2	3,2	3,5
Sirovi cink	3,1	3,5	4,1	4,5
Rafinirano olovo	1,9	2,1	2,0	2,2
Hlor	4,6	5,1	6,3	6,9
Sumpor	4,2	5,7	8,6	9,1
Sumporna kiselina	145,9	168,0	168,0	241,0
Sirovi fosfat	106,7	170,9	148,1	277,5
Natrijum-hidroksid	15,3	24,6	24,9	23,8
Natrijum-karbonat	11,2	13,0	16,7	18,0
Kalcijum-karbid	26,5	20,7	20,9	23,2
Firnis	1,8	1,8	1,7	1,6
Masnoće	19,3	20,9	20,5	22,8
Polivinil-hlorid u prahu	3,0	5,3	6,3	6,4
Celuloza	...	21,3	23,1	...
Laneno ulje	3,2	4,1	5,0	5,3
Elektroenergija (mil. kWh)	594,0	674,0	773,0	784,0
Antracit	22,1	22,7	29,2	25,3
Koks	35,8	37,6	41,5	39,1
Mrki ugalj	262,0	357,0	325,0	315,0
Lignit	365,0	443,0	510,0	537,0

U periodu do 1965. potrošnja nekih važnijih sirovina, npr. bakra (za proizvodnju plavog kamena) i tehničkih masnoća (za proizvodnju sapuna), ostaje, zbog sve veće preorijentacije na proizvodnju deterdženata, približno na nivou 1960. Za sve ostale sirovine očekuje se brz porast potrošnje, naročito sirovog fosfata, sumporne kiseline, natrijum-hidroksida, natrijum-karbonata, kalcijum-karbida, polivinil-hlorida, hlora, sumpora i celuloze.

ZAPOSLENOST I PRODUKTIVNOST RADA

ZAPOSLENOST. Hemijska industrija angažuje relativno mali broj radne snage, ali, s obzirom na komplikovane tehnološke procese, kontrolu proizvodnje, i sl., zahteva uglavnom visokokvalifikovan i specijalizovan stručni kadar. Kvalifikaciona struktura kadrova u hemijskoj industriji zasad ne zadovoljava. (Tabela 5.)

TABELA 5 — KVALIFIKACIONA STRUKTURA* ZAPOSLENIH U HEMIJSKOJ INDUSTRIJI 30. IX 1960.

Kvalifikacije	Broj	Procent
Zaposleno osoblje — ukupno	42.526	100,0
Visokokvalifikovani	2.589	6,1
kvalifikovani	10.150	23,9
priučeni	10.806	25,4
nekvalifikovani	8.903	20,9
visoka i viša stručna sprema	2.480	5,8
srednja stručna sprema	4.390	10,3
niža stručna sprema	2.176	5,2
pomoćni	1.032	2,4

* Bez preduzeća za prerađivanje veštačkih masa.

* Kvalifikacije prema tarifnim pravilnicima privrednih organizacija.

Od ukupnog broja zaposlenih radnika u 1960 (32.448) nekvalifikovanih je bilo 27,4%, odnosno zajedno sa priučenim 60,7%.

Struktura službenika po kvalifikacijama bila je sledeća: sa visokom i višom stručnom spremom 24,6%, sa srednjom stručnom spremom 43,6%, sa nižom stručnom spremom 21,6%, i pomoćnih 10,2%.

U 1960. u hemijskoj industriji bile su zaposlene 13.674 žene, ili 32,1% od ukupnog broja zaposlenih.

Od ukupnog broja zaposlenih službenika u 1958, sa fakultetskom spremom bilo ih je 946, ili 13,6%, a u 1959. godini 1.068, ili 11,6%. Odnos između broja inženjera i radnika, koji u industrijski razvijenim zemljama iznosi 1 : 17, u domaćoj hemijskoj industriji u 1959. bio je 1 : 35.

Nedostatak visokokvalifikovanog tehničkog kadra proizvodi veći utrošak sirovina i energije, nedovoljno iskorišćavanje kapaciteta, lošije održavanje postrojenja, i dr. Malobrojan kvalifikovani kadar uglavnom je zauzet tekućim problemima proizvodnje, što predstavlja smetnju za njegovo veće angažovanje na usavršavanju postojećih i osvajanju nove proizvodnje. Česta fluktuacija visokokvalifikovanog tehničkog kadra onemogućava stvaranje specijalizovanih stručnjaka, što se takođe nepovoljno odražava kako na proizvodnju, tako i na projektovanje.

PRODUKTIVNOST RADA. Produktivnost rada u hemijskoj industriji u periodu 1957—1960. povećano je za 15%. (Tabela 6.)

TABELA 6 — PRODUKTIVNOST RADA U HEMIJSKOJ INDUSTRIJI 1958 — 1960.

(1957 = 100)			
	1958	1959	1960
Indeks	95,3	112,4	115,0

Produktivnost rada je relativno niska. To je posledica, pored ostalog, nepotpunog iskorišćavanja postojećih kapaciteta i dotrajalosti pojedinih pogona, naročito u prerađivačkoj hemijskoj industriji, što se u pojedinim godinama odražavalo na povećano zapošljavanje radne snage.

IZVOZ I UVOZ

IZVOZ. Proširenje postojećih i izgradnja novih kapaciteta hemijske industrije omogućili su da se unapredi i izvoz. Proširenje asortiman i poboljšana struktura izvoznih produkata, u kojoj se učešće hemijskih proizvoda višeg stepena prerade stalno povećava. Time je povećana vrednost izvoza hemijskih proizvoda. (Tabela 7.)

TABELA 7 — VREDNOST IZVOZA HEMIJSKE INDUSTRIJE* 1958 — 1961.

(U milionima din., po kursu 1\$ = 750 din.)		
Godina	Vrednost	Indeks
1958	8.470	100
1959	10.263	121
1960	15.393	181
1961	13.380	158

* Uključeni su i viskozni proizvodi, koje Statistika spoljne trgovine registruje u okviru proizvodnje tekstilne industrije.

Struktura izvoza hemijskih proizvoda je veoma raznovrsna. Najznačajniji su proizvodi beogradske hemijske industrije: kalcijum-karbid i kalcinirana i kaustična soda. Pored ovih tradicionalnih izvoznih artikala hemijske industrije Jugoslavije po značaju i uhodanom plasmanu na svetskom tržištu ističu se još: cink-oksidi, olovni oksidi, litopon i drugi neorganski pigmenti.

Proizvode organske hemijske industrije Jugoslavija pre rata praktično nije izvozila. Do znatnijeg izvoza ovih proizvoda došlo je posle 1951, kada je započeta proizvodnja polimerizacije plastične mase — polivinil-hlorida, dok se viskozni proizvodi pojavljuju u izvozu tek od 1958, kada je u Loznici puštena u pogon fabrika viskoznih proizvoda.

Prerađivačka hemijska industrija ostvaruje brzo povećanje izvoza i po obimu i po asortimanu proizvoda. Industrija premaznih sredstava prvi put se pojavljuje u izvozu 1954, kada je izvezeno 330 tona uljanih boja i lakova. U 1960. izvezeno su tri i po puta veće količine ovih proizvoda. Eksplozivi, prerađevine na bazi veštačkih masa, foto-materijal i drugi artikli koji se proizvode u kapacitetima izgrađenim posle rata, predstavljaju redovne izvozne proizvode Jugoslavije.

Asortiman izvoza farmaceutskih proizvoda još je skroman. Izvoze se uglavnom alkaloidi, serum, vakcine i neke druge hemikalije (nitrat srebra, živin hlorid, živin oksid).

UVOZ. I pored brzog razvoja, domaća hemijska industrija još ne obezbeđuje potrebe ostale industrije i privrede uopšte, pa je uvoz hemijskih proizvoda za snabdevanje unutrašnjeg tržišta i dalje visok. (Tabela 8.)

TABELA 8 — UVOZ PROIZVODA HEMIJSKE INDUSTRIJE 1958 — 1961.

(U milionima din., po kursu 1\$ = 750 din.)

Godina	Vrednost	Indeks
1958	52.370	100
1959	58.755	112
1960	56.628	108
1961	50.675	96

U strukturi uvoza nastala su bitna pomeranja. Dok je u predratnom periodu uvoz bio većim delom orijentisan na finalne proizvode, povećanje kapaciteta prerađivačke industrije u posleratnim godinama dovelo je do preorijentacije u pravcu sve većeg učešća sirovina i polufabrikata u uvozu hemijskih proizvoda.

Pad vrednosti uvoza hemijskih proizvoda u 1960, a naročito u 1961, nastao je usled razvoja domaće hemijske industrije (povećanje obima i osvajanje i proširenje asortimana proizvodnje), kao i usled pada cena većeg broja hemijskih proizvoda na inostranom tržištu.

Visok uvoz proizvoda hemijske industrije uslovile su u prvom redu potrebe poljoprivrede (za veštačkim đubrivima) i industrije (za pojedinim hemijskim proizvodima). Uvoz veštačkih đubriva, sirovog fosfata i sredstava za zaštitu bilja (proizvodi koji su namenjeni za potrebe poljoprivrede) smanjuje se u periodu 1958—1961, ali još uvek učestvuje sa oko 30% u ukupnom uvozu hemijskih proizvoda.

Među ostalim značajnijim neorganskim hemikalijama koje se uvoze, ističu se elektrolitska soda, soli metala, itd.

Farmaceutski proizvodi, kao i neki proizvodi organske hemijske industrije (organske boje, veštačke mase, itd.), takođe se uvoze u znatnim količinama.

PERSPEKTIVNI RAZVOJ DO 1965.

Razvoj privrede, a u prvom redu industrije i poljoprivrede, zahteva i odgovarajuće proširenje sirovinke baze, pri čemu hemijskoj industriji pripada posebno mesto. Zato je planirano da se proizvodnja hemijske industrije u 1965. poveća za preko dva puta u odnosu na ostvarenu proizvodnju u 1960, odnosno prosečno godišnje za oko 16%. Osnovna orijentacija razvoja biće usredsređena na izgradnju kapaciteta bazne hemijske industrije, čija proizvodnja služi kao reprodukcioni materijal. Ovakav razvoj omogućuje izrazito povećanje proizvodnje organske hemijske industrije, koja je zasad slabo razvijena.

Perspektivni razvoj bazne hemijske industrije zahteva vrlo visoka investiciona sredstva. Međutim, razvojem bazne hemijske industrije, a naročito organske, biće omogućen snažniji razvoj farmaceutske i prerađivačke hemijske industrije, koji se može postići uz manja ulaganja.

Perspektivne potrebe za pojedinim važnijim proizvodima i grupama proizvoda, koji su u najvećoj meri i zastupljeni u predviđenom razvoju hemijske industrije, izgledaju ovako:

VEŠTAČKA ĐUBRIVA. U cilju daljeg unapređenja poljoprivredne proizvodnje, predviđa se da hemijska industrija u 1965. obezbedi proizvodnju od oko 2 miliona tona veštačkih đubriva (od čega fosfornih oko 1,4 i azotnih oko 0,6 miliona tona).

Sa predviđenom potrošnjom od 3 miliona tona veštačkih đubriva u 1965. potrošnja po ha obradive površine, preračunata na aktivnu supstancu, iznosila bi oko 81 kg. Ova potrošnja veštačkih đubriva znatno bi nadmašila potrošnju Italije, Finske i Švedske iz 1958/1959, a približila bi se potrošnji Francuske i Čehoslovačke. Međutim, još uvek bi znatno zaostajala iza Danske, Velike Britanije, Zapadne Nemačke, i još nekih zemalja.

Sadašnji kapaciteti za proizvodnju superfosfata iznose oko milion tona. Pored ovih kapaciteta za proizvodnju superfosfata, izgrađeni su i kapaciteti za proizvodnju 100.000 tona hiperfosfata. Ukupni kapaciteti za proizvodnju *fosfornih đubriva* iznose oko 1,1 milion tona, tako da će potrebe u fosfornim đubrivima biti obezbeđene domaćom proizvodnjom. Pri kraju 1963. treba da se pusti u pogon novi kapacitet od oko 250.000 tona, koji se izgrađuje u sklopu Fabrike superfosfata i sumporne kiseline u Kosovskoj Mitrovici.

Do 1961. proizvodnja *azotnih đubriva* (kalcijum-cijanamid, amonijum-sulfat i amonijum-nitrat) bila je minimalna (za poslednjih nekoliko godina iznosila je od 35 do oko 50 hiljada tona godišnje, dok su stvarni kapaciteti bili oko 100 hiljada tona). Potrebe poljoprivrede za azotnim đubrivima stalno rastu, tako da već danas prevazilaze mogućnosti proizvodnje koja se može postići u sadašnjim i novim kapacitetima u Lukavcu i Pančevu. Stoga se predviđaju dalja ulaganja za izgradnju novih kapaciteta.

VEŠTAČKA VLAKNA. Veštačka vlakna postaju sve značajnija sirovina za razvoj tekstilne industrije u svetu. Tendencija kretanja proizvodnje i potrošnje veštačkih vlakana u svetu uslovljava potrebu da se i u Jugoslaviji u znatnijoj meri poveća njihova proizvodnja odnosno potrošnja, a naročito onih koja se mogu mešati sa prirodnim vlaknima. Proizvodnja veštačkih vlakana ima značaj još i po tome što su uslovi u zemlji za razvoj proizvodnje prirodnih vlakana (pamuk, vuna, itd.) slabiji od uslova za proizvodnju veštačkih vlakana.

Potrošnja veštačkih vlakana i korda raste brže nego ukupna potrošnja svih vlakana. Ovakva tendencija očekuje se i ubuduće, s obzirom da će tekstilna industrija i industrija gume u toku 1962. i narednih godina pustiti u pogon nove kapacitete.

Sadašnji kapaciteti iskorišćeni su u punoj meri, pa bi, prema tome, dalje povećanje domaće potrošnje išlo na račun izvoza. Zbog toga se predviđa izgradnja novih kapaciteta, tim pre što ni sadašnji kapaciteti za proizvodnju korda i rajona već ne pokrivaju potrebe zemlje. Do 1965. planirano je da se izgrade novi kapaciteti od oko 17.000 tona, tako da bi ukupni kapaciteti za proizvodnju veštačkih vlakana na bazi celuloze tada iznosili oko 39.000 tona. I pri ovim kapacitetima, uzimajući za bazu procenjene potrebe tekstilne industrije i industrije gume, u 1965.

postojao bi manjak u rajonu i kordu, dok bi u isto vreme postojali izvesni viškovi u cel-vlaknu.

Sintetička vlakna zasad se ne proizvode u zemlji. U izgradnji se nalaze kapaciteti za proizvodnju poliakrilonitrilnih vlakana u sklopu fabrike »Naum Naumovski-Đorđe« u Skopju, dok će se izgradnji kapaciteta za proizvodnju poliamidnih vlakana tek pristupiti, kao i izgradnji odgovarajućih kapaciteta za proizvodnju monomera.

VEŠTAČKE MASE. Proizvodnja veštačkih masa u svetu beleži sve veći porast. Na ubrzani razvoj ove proizvodnje deluju u prvom redu ograničene mogućnosti porasta proizvodnje prirodnih sirovina i njihov neujednačen kvalitet.

Sadašnji kapaciteti za proizvodnju veštačkih masa prilično su mali — iznose svega oko 20.000 tona. Ovi kapaciteti, sa niskim asortimanom proizvodnje, ni izbliza ne pokrivaju potrebe zemlje, tako da se znatne količine veštačkih masa uvoze. Do 1965. predviđa se izgradnja novih kapaciteta od 45.000 tona veštačkih masa, i to uglavnom polietilena, polistirola, polivinil-hlorida, polivinil-acetata, melamina, amonoplasta, fenoplasta, zatim raznih veštačkih masa na bazi celuloze, itd. Neki od ovih kapaciteta nalaze se u izgradnji (oko 35.000 tona) u sklopu Organske hemijske industrije (OKI) u Zagrebu, Fabrike sintetičkih vlakana i proizvoda od acetilena »Naum Naumovski-Đorđe« u Skopju, preduzeća »Milan Blagojević« u Lučanima, Tvornice plastičnih masa i hemijskih proizvoda »Jugovinil« u Kaštel-Sućurcu, itd.

SUMPORNA KISELINA. Puštanjem u pogon Fabrike sumporne kiseline u Boru (230.000 tona) raspoloživi kapaciteti za proizvodnju sumporne kiseline iznosiće oko 420.000 tona. Završetkom rekonstrukcija i proširenja elektroliza cinka u Šapcu i Celju, kapaciteti će se povećati za oko 30.000 tona, a završetkom izgradnje Fabrike sumporne kiseline i superfosfata u Kosovskoj Mitrovici — za daljih 130.000 tona, tako da će se u 1963. raspolagati kapacitetom od oko 580.000 tona sumporne kiseline, koji će podmirivati domaće potrebe.

U zemlji postoje izvanredno povoljni uslovi za proizvodnju sumporne kiseline. Velike zalihe pirita (oko 21 milion tona) i pirotina (oko 6,5 miliona tona) obezbeđiću za dug period nesmetani rad sadašnjih i budućih kapaciteta.

Predviđeni razvoj industrije veštačkih đubriva, veštačkih vlakana, veštačkih masa i sumporne kiseline, izazvaće korelativan porast proizvodnje ne samo kod velikog broja proizvoda organske i neorganske hemijske industrije, već i kod nekih drugih grana industrije (industrije nafte, obojene metalurgije, industrije nemetala, papira, i dr.).

Pored toga, razvoj hemijske industrije treba da obezbedi i niz drugih sirovina i pomoćnog materijala za potrebe drugih grana industrije i lične potrošnje. Od važnijih proizvoda naročito se ističu: kalcinirana i kaustična soda, hlor, sirćetna kiselina, karbamid, fenol, dodecil-benzol, metanol, formaldehid, deterdženti, premazna sredstva, plemeniti fosfati, i dr.

Porast proizvodnje hemijske industrije u narednom periodu neće se u znatnijoj meri odraziti na povećanje izvoza, već uglavnom na smanjenje uvoza reprodukcionog materijala i gotovih proizvoda koji se sada uvoze za pojedine grane privrede, u prvom redu za poljoprivredu, tekstilnu i hemijsku industriju.

IZVOR: Dokumentacija Saveznog zavoda za privredno planiranje; Savezni zavod za statistiku i Savet hemijske industrije.

V. D.

INDUSTRIJA CELULOZE I PAPIRA

Osnovne karakteristike razvoja industrije celuloze i papira u periodu 1957—1961. su: izgradnja novih i proširenje postojećih kapaciteta, proizvodnja ovih vrsta papira koje su se ranije uvozile (roto i natron) i povećanje proizvodnje ostalih vrsta papira.¹ Međutim, iako je proizvodnja u poslednjim godinama visoko porasla, ona još uvek ne zadovoljava sve veće potrebe.

Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1961. do 1965. predviđeno je znatno povećanje proizvodnje svih vrsta papira, što će uticati i na povećanje domaće potrošnje. Pored toga, kod pojedinih vrsta papira predviđaju se i viškovi za izvoz.

SIROVINSKA I ENERGETSKA BAZA

Na pozitivan razvoj industrije celuloze i papira u periodu 1957—1961. uticalo je i bogatstvo svih sirovina potrebnih za ovu industriju, kojima Jugoslavija raspolaže u velikim količinama. Kao osnovna sirovina korišćeno je celulozno drvo četinarara i lišćara, čija se proizvodnja, koja se obavlja uglavnom u društvenom sektoru, u ovom periodu kretala u zavisnosti od mogućnosti plasmana na domaćem i inostranom tržištu. (Tabela 1.)

TABELA 1 — PROIZVODNJA CELULOZNOG DRVETA U DRUŠTVENOM SEKTORU 1957—1961.

	(U hiljadama m ³)				
	1957	1958	1959	1960	1961
Ukupna seča	9.438	9.850	10.805	11.212	...
od toga:					
četinari	2.773	3.098	3.244	3.299	...
lišćari	6.665	6.753	7.561	7.913	...
Celulozno drvo — ukupno	946	624	824	987	1.092
od toga:					
četinari	476	338	418	467	488
lišćari	470	286	406	520	604
Udeo celuloznog drveta u ukupnoj seči u %:					
četinari	17,2	10,4	12,9	14,2	...
lišćari	7,1	4,1	5,3	6,6	...

* Podaci o ukupnim sečama u 1961. nisu još sređeni.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961; za 1961. interne publikacije Saveznog zavoda za statistiku.

Pored oblog celuloznog drveta koje je proizvedeno u društvenom sektoru, za proizvodnju celuloze korišćeni su i pilanski otpaci, kao i celulozno drvo proizvedeno u privatnom sektoru.

Pilanski otpaci, mada su važan izvor snabdevanja, nisu korišćeni u dovoljnoj meri, uglavnom zbog teškoća oko sabiranja sa manjih pilana i zbog činjenice da se teško čiste od kore i like. Porast njihovog korišćenja zapaža se tek poslednjih godina. U 1961. za proizvodnju celuloze i drvenjače utrošeno je 137 hiljada m³ pilanskih otpadaka, prema 59 hiljada m³ u 1957, ali i to je još samo 35% od ukupne količine krupnih otpadaka.

¹ Vidi: »Industrija papira«, »Jug. pregled«, 1957, str. 439—440 (137—138).

Korišćenje oblog celuloznog drveta proizvedenog u privatnom sektoru takođe je u ovom periodu bilo u porastu (102 hiljade m³ u 1960, prema 81 hiljadu m³ u 1957).

Pored toga, u industriji celuloze i papira povećavao se i utrošak ostalih sirovina, kao i uglja i električne energije. (Tabela 2.)

TABELA 2 — UTROŠAK SIROVINA, UGLJA I ELEKTRIČNE ENERGIJE U INDUSTRIJI CELULOZE I PAPIRA 1957—1961.

	Jedini- ca mere	1957	1958	1959	1960	1961
Celulozno drvo četinarara	000 m ³	524	598	612	629	749
Celulozno drvo lišćara	„	35	27	58	214	323
Stari papir	000 tona	10,6	22,0	25,5	31,1	45,8
Sumpor	„	826	856	994	1.235	565
Kolofonij	„	918	906	835	905	1.488
Kameni uglalj	„	2,1	1,9	2,0	2,2	1,9
Mrki uglalj	„	247	228	242	254	274
Lignit	„	201	228	260	338	387
Tečno gorivo	„	0,4	0,3	0,4	0,4	0,8
Mazut	000 prm	1,5	4,5	11	1,0	1,8
Elektroenergija	000 MWh	178	190	210	273	329

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961; za 1961. interne publikacije Saveznog zavoda za statistiku.

Udeo celuloznog drveta lišćara u potrošnji bio je sve do 1959. neznatan. Puštanjem u pogon fabrike celuloze u Banjoj Luci — koja kao osnovnu sirovinu troši isključivo bukovo celulozno drvo i čija proizvodnja služi za snabdevanje fabrike veštačkih vlakana u Loznici — u 1960. i 1961. udeo lišćara naglo je povećan.

Od sirovina potrebnih za proizvodnju uvoze se samo sumpor i kolofonij. Uvoz sumpora naglo se smanjuje u 1961. usled toga što se, uvođenjem novih piritnih peći, povećala domaća proizvodnja. Kolofonija se uvozi oko 40% od ukupnog utroška.

Sve veće fabrike celuloze i papira u zemlji proizvode električnu energiju u svojim centralama, tako da od ukupnog utroška električne energije na snabdevanje iz javne mreže otpada u proseku oko 30%.

PROIZVODNJA

Proizvodnja celuloze i papira je do 1954. rasla sporije od ukupne industrijske proizvodnje, ali je posle toga rasla znatno brže od svih ostalih grana osim elektroindustrije i hemijske industrije. U periodu 1947—1954. prosečni godišnji porast proizvodnje iznosio je 7,5%, a u periodu 1955—1961. godine 20,5%, dok je porast ukupne industrijske proizvodnje u istom periodu iznosio 12,3%, odnosno 13,4%. (Tabela 3.)

TABELA 3 — PROIZVODNJA NAJVAŽNIJIH PROIZVODA INDUSTRIJE CELULOZE I PAPIRA 1939. I 1957—1961.

	(U hiljadama tona)					
Proizvod	1939	1957	1958	1959	1960	1961
Celuloza i drvenjača						
— ukupno	38,2	139,0	147,8	160,7	211,4	235,3
sulfatna celuloza	28,3	70,4	74,3	80,8	126,0	140,3
sulfatna celuloza	—	23,9	24,3	27,8	28,7	34,5
drvenjača	9,9	44,7	49,2	52,1	56,7	60,5
Papir i karton						
— ukupno	47,8	134,7	145,2	157,5	179,5	226,5
roto-papir	—	24,0	28,3	28,9	28,5	25,8
pisači i štamparski papir	19,4	38,7	38,5	39,4	46,9	68,5
natron papir	2,4	22,5	23,2	27,4	30,6	33,7
ambalažni i omotni papir	10,7	20,7	21,5	21,7	28,5	38,5
cigaretni papir	1,7	1,9	1,8	1,9	2,1	2,3
ostali papiri	1,0	3,9	6,4	7,0	5,7	8,4
karton i lepenka	12,6	23,0	25,5	31,2	37,2	49,3

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 81, 108, 169 i 205.

U periodu 1957—1961. nastale su znatne promene u strukturi proizvodnje. Dok je u 1952. proizvodnja pisačeg i štamparskog papira činila 36,9%, a omotnih i ambalažnih papira 25,5% od ukupne proizvodnje, u 1961. ona je opala na 26,1% odnosno na 16,9%. Ovakav asortiman se ne razlikuje mnogo od asortimana prosečne evropske potrošnje. Manjak postoji još samo u proizvodnji rotopapira i on se pokriva uvozom, ali je izgradnjom fabrike rotopapira u Videm-Krškom (kapaciteta 30.000 t) i natron papira u Maglaju (kapaciteta 24.000 t sulfatne celuloze i 22.000 t natron papira) taj nedostatak znatno ublažen. Pored roto i natron papira, nova je i proizvodnja sulfatne celuloze za viskozu iz bukovog drveta, koja je počela 1960. u fabrici celuloze u Banjoj Luci (kapaciteta 40.000 t). Iste godine počela je i proizvodnja poluhemijske celuloze u fabrici celuloze u Belišću iz taninskih izluženih otpadaka (kapaciteta 15.000 t). Značajno je takode i osvajanje proizvodnje poluhemijske celuloze od sirovine lišćara, kojima zemlja obiluje. Pored toga, osvojena je proizvodnja i nekih manje važnih proizvoda, kao što su prešpan lepenka, kondenzatorski papir, i dr.

Od 1955, kada su se cene celuloze i papira stabilizovale, društveni proizvod u ovoj grani rastao je sporije od fizičkog obima proizvodnje — prosečno godišnje za 17,0% prema 19,1%. U isto vreme prosečni godišnji porast celokupne industrije bio je ujednačen i iznosio je 12,5% i po društvenom proizvodu i po fizičkom obimu. Ovakvo stanje bilo je uslovljeno time što su cene osnovnih sirovina i ostalih materijalnih troškova stalno rasle kod svih industrijskih grana, ali dok su kod ostalih grana približno u istoj razmeri rasle i cene gotovih proizvoda, u industriji celuloze i papira one su ostajale na istom nivou.

I pored relativnog opadanja društvenog proizvoda, industrija celuloze i papira i dalje ostaje visoko akumulativna. To pokazuje odnos fondova i akumulacije prema društvenom proizvodu u ovoj grani i u celokupnoj industriji. (Tabela 4.)

TABELA 4 — UČEŠĆE FONDOVA I AKUMULACIJE U DRUŠTVENOM PROIZVODU U INDUSTRIJI CELULOZE I PAPIRA I U CELOKUPNOJ INDUSTRIJI 1957—1961.

(U procentima)

Godina	Učešće fondova i akumulacije u društvenom proizvodu	
	industrija celuloze i papira	celokupna industrija
1957	85	72
1959	83	71
1961*	74	65

* Privremeni podaci.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961; za 1961. interne publikacije Saveznog zavoda za statistiku.

Udeo fondova i akumulacije je u stalnom opadanju. Do većeg pada dolazi u 1961, slično kao i kod celokupne industrije, uglavnom zbog jačeg porasta ličnih dohoda.

INVESTICIJE I KAPACITETI

Ukupne bruto investicije u industriji celuloze i papira u periodu 1957—1961. iznosile su oko 48 milijardi dinara. Od toga je najveći deo utrošen za nabavku opreme. (Tabela 5.)

TABELA 5 — VREDNOST I STRUKTURA INVESTICIJA U INDUSTRIJU CELULOZE I PAPIRA 1957—1961.

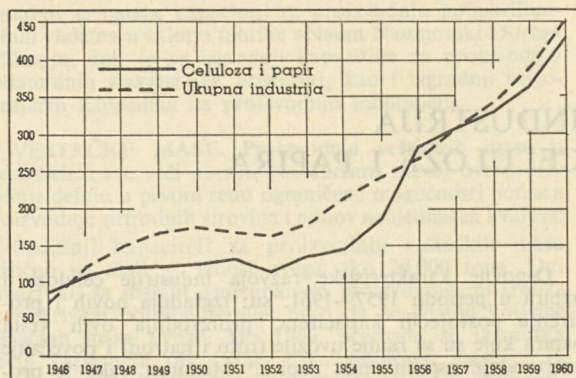
(U milionima din. po tekućim cenama)

Struktura	1957	1958	1959	1960	1961*
Ukupno	4.502	5.278	8.208	13.642	16.800
gradjevinski radovi	1.568	1.527	2.092	2.763	...
oprema	2.603	3.094	4.826	9.400	...
ostalo	331	657	1.290	1.479	...

* Privremeni podaci.

Podaci: Izveštaji Jugoslovenske investicione banke za odgovarajuće godine.

GRAFIKON 1 — INDEKSI PROIZVODNJE CELULOZE I PAPIRA I UKUPNE INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE 1946—1960.

Učešće investicija u industriju celuloze i papira u ukupnim investicijama u industriju i rudarstvo bilo je u stalnom porastu, naročito poslednjih godina (4,2% u 1961. prema 2,7% u 1957).

Investiciona ulaganja vršena su prvenstveno u rekonstrukcije i proširenja postojećih kapaciteta, kao i u podizanje novih modernih fabrika. Gotovo sve postojeće fabrike su modernizovane i proširene, dok su novi objekti završeni samo manjim delom.

Nove fabrike podignute su u Banjoj Luci i Belišću, a rekonstrukcije i proširenja su izvršena u preduzećima u Beogradu, Čačku, Zagrebu, Vevču, Količevu, Maglaju i Prijedoru, kao i u većem broju manjih fabrika lepenke.

Izvršenim rekonstrukcijama postojećih i izgradnjom novih fabrika ukupni kapaciteti industrije celuloze i papira povećani su u periodu 1957—1961. za preko 250.000 t. (Tabela 6.)

TABELA 6 — POVEĆANJE KAPACITETA INDUSTRIJE CELULOZE I PAPIRA U PERIODU 1957—1961.

(U tonama)

Proizvod	Nove fabrike	Rekonstrukcije i proširenja	Ukupno
Celuloza i drvenjača			
— ukupno	55.000	63.000	118.000
sulfatna celuloza	—	46.000	46.000
sulfatna celuloza	—	12.000	12.000
celuloza za viskozu	40.000	—	40.000
poluhemijska celuloza	15.000	—	15.000
drvenjača	—	5.000	5.000
Papir i karton — ukupno	20.000	113.600	133.600
natron papir	—	12.000	12.000
ostali papir	—	79.600	79.600
karton i lepenka	20.000	22.000	42.000

Podaci: Dokumentacija Saveta za celulozu i papir.

Pored toga, u toku su izgradnja više novih većih fabrika, za koje se očekuje da će biti puštene u pogon 1962. i 1963, kao i neke manje rekonstrukcije i proširenja postojećih. Po završetku tih novih objekata i rekonstrukcija ukupni kapaciteti industrije celuloze i papira povećać se za daljih preko 400.000 t proizvoda godišnje. (Tabela 7.)

Najznačajnije nove fabrike podižu se u Sremskoj Mitrovici, Plaškom, Ivankogradu i Drvaru. Fabrika celuloze i rotopapira u Sremskoj Mitrovici koristiće kao osnovnu sirovinu topolovo drvo, a njen godišnji kapacitet biće 30.000 t sulfatne celuloze, 25.000 t drvenjače i 30.000 t rotopapira. Fabrika u Plaškom proizvodiće godišnje po 30.000 t sulfatne celuloze i natron papira, fabrika u Ivankogradu 30.000 t sulfatne celuloze i 30.000 t raznih papira, dok će godišnji kapacitet fabrike celuloze i papira u Drvaru biti oko 47.000 t, od čega 22.000 t raznih papira. U Kočanima

TABELA 7 — KAPACITETI INDUSTRIJE CELULOZE I PAPIRA U IZGRADNJI

Proizvod	(U tonama)		
	Nove fabrike	Rekonstrukcije i proširenja	Ukupno
Celuloza i drvenjača			
— ukupno	179.999	51.000	230.000
sulfitna celuloza	6.000	6.000	12.000
sulfatna celuloza	115.000	—	115.000
celuloza za viskoznu	—	20.000	20.000
poluhemijska celuloza	33.000	—	33.000
drvenjača	25.000	25.000	50.000
Papir i karton — ukupno	150.500	33.800	184.300
roto-papir	30.000	30.000	60.000
natron papir	30.000	—	30.000
ostali papir	57.500	3.800	61.300
karton i lepenka	33.000	—	33.000

Podaci: Dokumentacija Saveta za celulozu i papir.

se podiže jedna manja fabrika, kapaciteta 6.000 t sulfitne celuloze i 5.500 t raznih papira. Pored ovih, u izgradnji se nalazi i nekoliko manjih fabrika poluhemijske celuloze, omotnog papira i kartona: u Vranju, Buzetu, Ključu, Slavonskoj Požezi i Czinu.

Rekonstrukcijama i proširenjima, koji su u toku, tvornica papira u Rijeci povećaje kapacitete za proizvodnju tankih i specijalnih papira za 3.800 t, a tvornice celuloze i papira u Videm-Krškom kapacitete za proizvodnju celuloze za 6.000, drvenjače za 25.000 i roto-papira za 30.000 t. Rekonstrukcijom fabrike celuloze u Medvodama neće se povećati kapaciteti, ali će se modernizovati proizvodnja.

Brz razvoj proizvodnih kapaciteta nametao je potrebu rešavanja problema primene novih sirovina i novih tehnoloških postupaka, koji se u dotadašnjoj proizvodnji nisu pojavljivali. Sve veća upotreba lišćara i osvajanje novih proizvoda zahtevali su i nove tehnološke procese. Problem većeg učešća lišćara rešavan je proizvodnjom sulfatne umesto sulfitne celuloze, poluhemijske celuloze iz lišćara i celuloze za viskoznu. Proizvodnja papira od sulfatne celuloze dozvoljava veću primenu lišćarske celuloze, a izradom sulfatne celuloze proširuje se i sirovinna baza četinarara, jer se može upotrebiti i borovo drvo, kao i ostalo četinarsko drvo slabijeg kvaliteta.

Poluhemijska celuloza dobivena iz lišćara može se za izvesne proizvode upotrebiti bez ikakvih primesa, dok se samo malim dodatkom četinarske celuloze i starog papira može dobiti širok asortiman raznih vrsta papira i kartona. Proizvodnja celuloze za viskoznu po sulfatnom postupku, uz prethodnu hidrolizu, daje odličan kvalitet, koji ne zaostaje za četinarskom celulozom. Od takve celuloze mogu se izrađivati veštačka svila i kord, za čiju se proizvodnju sada upotrebljava samo četinarska celuloza.

Sve nove fabrike koje se nalaze u izgradnji proizvodiće celulozu od mešovite sirovine (četinarara i lišćara), a ostale samo od lišćara.

ZAPOSLENO OSOBLJE I PRODUKTIVNOST RADA

Broj zaposlenog osoblja u industriji celuloze i papira je realitvno mali: u 1961. iznosio je samo 1,0% od ukupnog broja uposlenih u industriji i rudarstvu. (Tabela 8.)

TABELA 8 — ZAPOSLENO OSOBLJE U INDUSTRIJI CELULOZE I PAPIRA 1959*—1961.

Godina	Zaposleno osoblje		Učešće u ukupnoj industriji u %
	svega	radnici	
1959	8.412	7.213	0,8
1960	9.710	8.211	0,9
1961	10.750	9.094	1,0

* Za ranije godine ne postoje podaci o broju zaposlenih u industriji celuloze i papira, jer su bili iskazani zajedno sa industrijom za preradu papira, koja je 1959. pripojena grafičkoj industriji. Savezni zavod za statistiku izdvojio je za ranije godine zaposlene u preradi papira, ali je to publikovao samo indeksom, a ne i u brojevima zaposlenih.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ 1961; za 1961. interne publikacije Saveznog zavoda za statistiku.

Industriju celuloze i papira karakteriše visoka *produktivnost*, što se najbolje vidi iz podataka da u ukupnom društvenom proizvodu u 1961. ova grana učestvuje sa 2,5%, a u broju zaposlenih samo sa 1,0%.

Produktivnost je u stalnom porastu, naročito u poslednjim godinama. (Tabela 9.)

TABELA 9 — INDEKSI PORASTA PROIZVODNJE, ZAPOSLENOSTI I PRODUKTIVNOSTI RADA U INDUSTRIJI CELULOZE I PAPIRA 1958—1961.

	(1957=100)			
	1958	1959	1960	1961
Proizvodnja	106	116	139	171
Zaposlenost	103	110	125	137
Produktivnost rada	103	105	111	125

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961; za 1961. interne publikacije Saveznog zavoda za statistiku.

Povećanje produktivnosti u poslednjim godinama rezultat je u prvom redu puštanja u pogon novih, modernih, kao i modernizacije starih fabrika. Očekuje se da će produktivnost cele grane još više porasti kada se puste u pogon fabrike koje se sada nalaze u izgradnji, jer će one biti visokoproduktivne, uglavnom zbog toga što se u njima zavodi kontinuirani način kuvanja i što su to fabrike većih kapaciteta.

POTROŠNJA I CENE

Struktura *potrošnje* razlikuje se od strukture proizvodnje po znatno većem učešću roto-papira, kao i pisaćih i štamparskih papira. Učešće kartona i ostalih, uglavnom ambalažnih papira, manje je od prosečnog evropskog, a naročito je nisko učešće kartona u poređenju sa SAD. Manje učešće u potrošnji ambalažnih papira i kartona posledica je slabije industrijske razvijenosti, kao i znatno veće upotrebe drveta za ambalažu. (Tabela 10.)

TABELA 10 — STRUKTURA POTROŠNJE PAPIRA I KARTONA U JUGOSLAVIJI, EVROPI I SAD 1958.

Vrsta papira	(U procentima)		
	Jugoslavija*	Evropa	SAD
Pisaći i štamparski papir	27,6	21	19
Roto-papir	18,7	19	17
Ostali papir	33,8	35	22
Karton i lepenka	19,9	25	42

* Struktura potrošnje u 1961. bila je uglavnom istovetna sa strukturom potrošnje u 1958, s tim što je znatnije povećano samo učešće kartona i lepenke (na 22,2%).

Podaci: za Jugoslaviju izračunato na osnovu podataka o proizvodnji, izvozu i uvozu, a za Evropu i SAD »Yearbook of Forest Products statistics«, FAO, 1961.

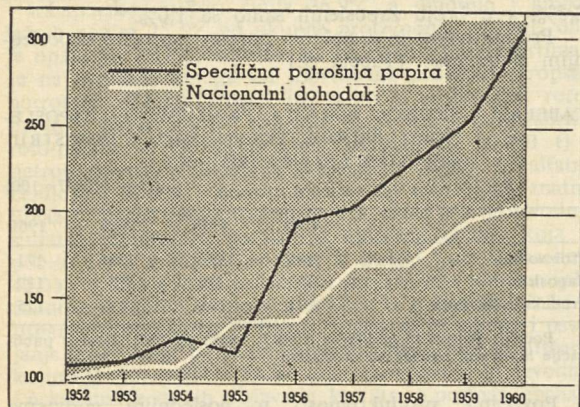
Međutim, potrošnja papira i kartona po stanovniku još uvek je niska. Do bržeg porasta potrošnje došlo je tek u poslednjim godinama. U periodu 1957—1961. ona je porasla sa 8,05 na 14,76 kg po stanovniku, odnosno prosečno godišnje za 13,6%. Uprkos tom porastu potrošnja je, u poređenju sa ostalim evropskim zemljama, i dalje vrlo niska. Prosečna evropska potrošnja u 1959. iznosila je 46,7 kg po stanovniku, tj. više nego trostruko od potrošnje u Jugoslaviji u 1961.²

Prodajne cene proizvođača bile su vrlo stabilne, jer se od 1954. nisu menjale, izuzev beznačajnih godišnjih kolebanja. Ovakva stabilnost cena nije zabeležena ni kod jedne druge industrijske grane. Stabilnost cena naročito je značajna zbog toga što je potražnja stalno bila znatno veća od ponude i što su cene na svetskom tržištu imale velika kolebanja, a cene osnovnih sirovina bile u stalnom porastu.

² U razvijenim evropskim zemljama potrošnja papira i kartona u 1959. iznosila je: u Švedskoj 109,5 kg, Velikoj Britaniji 92,0 kg, Zapadnoj Nemačkoj 70,7 kg, Francuskoj 54,0 kg, Italiji 27,9 kg, Čehoslovačkoj 35,9 kg, Poljskoj 19,8 kg, Mađarskoj 17,3 kg.

GRAFIKON 2 — INDEKSI SPECIFIČNE POTROŠNJE PAPIRA I NACIONALNOG DOHOTKA 1952—1960.

(1947=100)

UVOZ I IZVOZ

Učešće industrije celuloze i papira u spoljnoj trgovini od manjeg je značaja. U ukupnom uvozu industrijskih proizvoda u periodu 1957—1961. njeno učešće iznosilo je u proseku 1,5%, a u izvozu 1,7% godišnje.

Uvoz je rastao brže od izvoza, što znači da je, i pored velikog porasta proizvodnje, domaća potrošnja rasla brže. (Tabela 11.)

TABELA 11 — VREDNOST IZVOZA I UVOZA CELULOZE I PAPIRA 1957—1961.

(U milijardama din.)

	1957	1958	1959	1960	1961
Uvoz	1,5	2,3	3,2	3,8	3,4
Izvoz	1,2	1,6	1,6	2,3	1,8

Podaci: Statistika spoljne trgovine za odgovarajuće godine.

U strukturi izvoza po vrednosti u 1961. na celulozu otpada 59%, cigaretni papir 20%, natron papir 14%, i na ostalo 7%, a u uvozu: na celulozu 20%, roto-papir 27%, štamparski i pisaći papir 12%, specijalne papire 15%, i na ostalo 26%.

Struktura izvoza po količini pokazuje velik porast izvoza celuloze, jer se njena proizvodnja razvijala brže nego proizvodnja papira. Tek u 1961. zbog veće potrošnje u zemlji, dolazi do pada izvoza celuloze. (Tabela 12.)

TABELA 12 — STRUKTURA IZVOZA CELULOZE I PAPIRA 1957—1961.

(U tonama)

Proizvod	1957	1958	1959	1960	1961
Celuloza i drvenjača	17.968	29.225	30.049	35.581	27.800
Cigaretni papir	2.191	922	1.189	1.270	1.319
Natron papir	4.062	3.839	2.200	4.623	4.359
Ostali papiri i karton	537	182	1.461	1.310	1.828

Podaci: Statistika spoljne trgovine za odgovarajuće godine.

Uvoz celuloze je rastao i pored porasta izvoza, i to zbog uvoza specijalne celuloze za preradu u viskozu (Loznica), i tek posle puštanja u pogon nove fabrike celuloze za viskozu u Banjoj Luci počeo je da opada.

Uvoz roto-papira znatno je opao posle puštanja u pogon fabrike u Videm-Krškom, ali u poslednjim godinama, zbog povećane unutrašnje potrošnje, opet raste. Povećava se takođe uvoz kartona i natron papira, dok je uvoz ostalog papira u 1961. naglo opao zbog povećanja domaće proizvodnje. (Tabela 13.)

TABELA 13 — STRUKTURA UVOZA CELULOZE I PAPIRA 1957—1961.

(U tonama)

Proizvod	1957	1958	1959	1960	1961
Celuloza	5.194	12.028	25.863	18.590	14.360
Roto-papir	3.181	2.052	6.232	13.890	21.671
Natron papir	100	3.060	371	4.615	3.637
Ostali papir	7.665	9.540	14.470	19.126	1.593
Karton	1.696	6.415	5.634	7.155	10.264
Proizvodi od papira (kese, vreće, kutije i dr.)	1.287	364	1.421	1.778	1.821

Podaci: Statistika spoljne trgovine za odgovarajuće godine.

PERSPEKTIVE RAZVOJA DO 1965.

Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1961. do 1965. predviđen je porast proizvodnje celuloze i papira po prosečnoj godišnjoj stopi od 23,4%. (Tabela 14.)

TABELA 14 — PLANIRANA PROIZVODNJA CELULOZE I PAPIRA 1960. I 1965.

(U hiljadama tona)

Proizvod	1960	1965	Indeks 1965/1960
Celuloza i drvenjača	211,4	548,0	259
Papir i karton	179,5	501,0	279

Podaci: Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1961. do 1965.

Ovakvo visok porast proizvodnje treba da omogućiti zadovoljenje stvarnih potreba, a u skladu je sa bogatom sirovinskom bazom.

Sa kapacitetima koji su pušteni u pogon 1961, kao i onima koji se nalaze u izgradnji ili su za njih obezbeđena sredstva, predviđaju se u 1964. godini sledeći obim i struktura proizvodnje (tabela 15).

TABELA 15 — PLANIRANI OBIM I STRUKTURA PROIZVODNJE CELULOZE I PAPIRA U 1964.

(U hiljadama tona)

	1960	1964	Indeks 1964/1960
Celuloza i drvenjača — ukupno	211,4	517,0	244
sulfatna celuloza	126,0	148,0	119
sulfatna celuloza	28,7	154,0	536
celuloza za viskozu	—	60,0	—
poluhemijska celuloza	—	45,0	—
drvenjača	56,7	111,0	196
Papir i karton — ukupno	179,4	456,0	288
roto-papir	28,5	90,0	316
natron papir	30,6	66,0	216
ostali papir	83,2	288,0	318
karton i lepenka	37,0	72,0	266

Podaci: Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1961. do 1965.

U narednom periodu predviđa se visoko povećanje proizvodnje sulfatne celuloze, kao i relativno visok obim proizvodnje novoosvojenih vrsta celuloze — poluhemijske celuloze i celuloze za viskozu, dok će se proizvodnja sulfatne celuloze samo neznatno povećati.

Kod proizvodnje papira predviđa se višak u roto-papiru, pisaćem i štamparskom papiru, dok će proizvodnja natron papira i kartona — usled velikog porasta domaće potrošnje koji nastaje zbog preorijentacije sa drvne na kartonsku ambalažu — jedva zadovoljiti potrebe.

Sa objektima koji su počeli rad u 1961. i koji su u izgradnji, obezbedilo bi se oko 80% predviđene proizvodnje u 1965.

IZVOR: Statistički godišnjak FNRJ, 1961, statistički bilteni SZS br: 81, 108, 169, 205, izveštaji Jugoslovenske investicione banke za odgovarajuće godine, statistika spoljne trgovine, Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1961. do 1965, interne publikacije SZS.

Inž. S. Š.

TEKSTILNA INDUSTRIJA 1957—1961.

Proizvodnja tekstila u 1961. bila je za 2,75 puta veća od proizvodnje u 1939. Međutim, povećanje proizvodnje u posleratnom periodu nije bilo ravnomerno.

Neposredno posle rata osećala se opšta nestašica tekstilne robe, pa je tekstilna industrija morala da obezbedi veću proizvodnju, iako je raspolagala kapacitetima koji su bili zastareli i u toku rata oštećeni. Zato je u periodu 1945—1950. proizvodnja tekstilne industrije stalno rasla i 1950. bila je za 41% veća od proizvodnje u 1939.

Posle 1950, međutim, nastao je nagli pad proizvodnje tekstila i u 1953. ona je bila svega za 17% veća od proizvodnje u 1939. Do tog pada došlo je usled promena izvršenih u sistemu privređivanja i upravljanja privredom u kojima je tržišni mehanizam više delovao, tražeći drugačiju strukturu proizvodnje, drugačiji kvalitet i asortiman i drugačiju orijentaciju i na unutrašnjem i na spoljnom tržištu, kako u pogledu nabavke sirovina, tako i u pogledu prodaje gotovih proizvoda.

U narednom periodu, od 1954. naovamo, proizvodnja tekstila ponovo beleži stalni porast. U 1954. ona je bila za 43% veća od proizvodnje u 1939 (tj. na nivou proizvodnje u 1950), a u 1956. čak za 73% veća u odnosu na 1939. U periodu 1954—1956. izvršene su manje racionalizacije, pušteno je u pogon 7 novih predionica, postignuto usavršavanje tehnoloških postupaka, osvojen niz novih proizvoda i ostvareno poboljšanje kvaliteta proizvoda.

U čitavom posleratnom periodu, a naročito do 1956, tekstilna industrija bila je značajan izvor akumulacije za razvitak ostalih grana industrije, a pre svega teške industrije. Takva politika uticala je na formiranje relativno visokih cena tekstila, obim i strukturu proizvodnje i potrošnje tekstila, a i na održavanje starih kapaciteta tekstilne industrije.¹

Obim proizvodnje tekstilne industrije izražen u društvenom proizvodu iznosi u 1961. oko 11,4% društvenog proizvoda celokupne industrije. U 1961. tekstilna industrija je po vrednosti proizvedene robe bila druga industrijska grana (iza metalske industrije).

RAZVOJ U PERIODU 1957—1961.

PROIZVODNJA. U periodu drugog petogodišnjeg plana privrednog razvitka Jugoslavije (1957—1961) nastavljen je dalji porast proizvodnje tekstilne industrije. Prosečni godišnji porast proizvodnje tekstilne industrije u tom periodu iznosio je 9,75%, tako da je obim proizvodnje u 1961. bio za 59% veći u odnosu na 1956.

Proizvodnja važnijih artikala tekstilne industrije povećana je u 1961. u odnosu na 1956. između 8% do 416%. (Tabela 1).

Prediva i tkanine. U periodu 1957—1961. kapaciteti predionica pamuka nisu bili dovoljni za podmirenje potreba ткаčnica, pamučne trikotaže, i dr., pa je, u cilju otklanjanja ove neusklađenosti nasleđene od 1952, započeta izgradnja novih predioničkih kapaciteta. Međutim, ovi kapaciteti nisu bili završeni o roku, tako da su izvesne količine pamučnog prediva uvožene i posle 1957.

U ovom periodu izmenjena je i struktura proizvodnje vunenih tkanina, jer je proizvodnja vunenih prediva na češljani način znatno brže rasla od proizvodnje vlačnog vunenog prediva. Ova promena nastala je u prvom redu zbog naglog povećanja gradskog stanovništva, koje u većoj meri troši tkanine od češljanog prediva, nasuprot seoskom stanovništvu, koje pretežno troši vlačna prediva.

U ovom periodu znatno je povećana proizvodnja vunene trikotaže. Pošto je i u ovoj proizvodnji zakasnila aktivizacija novih kapaciteta predionica vune na češljani način, izvesne količine vunenog češljanog prediva su uvožene.

Proizvodnja lanenih tkanina takođe nije bila u skladu sa proizvodnjom lanenog prediva i vlakna, pa su usled toga predivo i vlakno uvoženi.

Porast proizvodnje kudeljnih tkanina, kanapa i užarije usklađen je sa proizvodnjom prediva. Kudeljno vlakro je jedina domaća tekstilna sirovina koja počinje čimreće potrebe, a prilične količine kudeljnog vlakna i kučine se i izvoze. Proizvodnja kudelnog vlakna se u poslednjim godinama ustalila na oko 25.000 tona. Od te količine oko polovina se prerađuje u zemlji, a polovina izvozi.

TABELA 1 — FIZIČKI OBIM PROIZVODNJE VAŽNIJIH PROIZVODA TEKSTILNE INDUSTRIJE 1956—1961.

Grupa proizvoda	Jedinica mere	1956	1960	1961	Indeks 1961 1956
Laneno vlakno	tona	318	280	527	165,7
Kudeljno vlakno	tona	21.671	22.779	23.726	109,5
Pamučno predivo*	tona	39.758	52.699	57.815	145,3
Vuneno vlačeno predivo*	tona	10.463	14.394	13.041	124,6
Vuneno češljano predivo	tona	810	4.080	4.180	516,0
Laneno predivo	tona	515	400	554	107,6
Kudeljno predivo	tona	5.398	10.787	11.249	208,4
Juteno predivo	tona	3.935	7.573	6.743	171,3
Pamučne i cel tkanine	000 m ²	187.388	269.194	281.758	150,3
Vunene tkanine	000 m ²	23.098	32.739	29.828	129,1
Lanene tkanine	000 m ²	2.255	3.650	3.535	156,6
Kudeljne tkanine	000 m ²	5.921	9.056	8.750	148,1
Jutene tkanine	000 m ²	9.706	16.229	14.935	153,8
Tkanine veštačke i prirodne svile	000 m ²	12.482	19.978	22.377	179,3
Pamučna trikotaža, čarape i pozamanterija	tona	3.306	5.266	4.897	148,1
Vunena trikotaža, čarape i pozamanterija	tona	763	1.986	2.421	317,3
Svilena trikotaža, čarape i pozamanterija	tona	554	1.604	1.750	315,9
Konfekcija rublja	000 m ²	16.282	26.743	28.448	174,7
Konfekcija odeće	000 m ²	9.399	17.483	18.286	194,5

* Podaci za pamučno i vuneno predivo razlikuju se od podataka datih u Statističkom godišnjaku FNRJ 1961, jer je proizvodnja preduzeća »Raška«, Novi Pazar, u Godišnjaku uključena u vunena prediva, a ovde je obuhvaćena u pamučna prediva.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ 1961. i dokumentacija Saveznog zavoda za statistiku. (Napomena se odnosi na sve tabele gde izvor podataka nije posebno naznačen.)

¹ O razviku tekstilne industrije do 1957. vidi »Tekstilna industrija«, »Jug. pregled«, 1957, jul, str. 325—328 (87—90).

Trikotaža, pozamanterija i čarape. Evolucija u odevanju, naročito gradskog stanovništva u pravcu veće upotrebe trikotažnih predmeta, uslovlila je brži porast proizvodnje trikotaže, pozamanterije i čarapa. U periodu 1957—1961. naročito je bio brz porast proizvodnje vunene trikotaže (za 217%) i svilenе trikotaže (za 215%), dok je porast proizvodnje pamučne trikotaže bio umereniji (48%), a takođe i proizvodnje čarapa (33%).

I *tekstilna konfekcija* imala je brz porast proizvodnje. Pored napretka u povećanju obima proizvodnje i podizanju produktivnosti rada uz smanjenje troškova proizvodnje, u periodu 1957—1961. postignuto je i poboljšanje kvaliteta tekstilne konfekcije. Poklonjena je veća pažnja pripremi materijala, uvedeni su nove konstrukcije i modeli odevnih predmeta i pristupilo se sprovođenju antropoloških merenja stanovništva, što omogućuje još snažniji porast industrijske proizvodnje tekstilne konfekcije.

INVESTICIJE I KAPACITETI. U periodu 1957—1961. investirano je u osnovna sredstva tekstilne industrije oko 89 milijardi din. po tekućim cenama. Investicije su bile angažovane prvenstveno za razvitak kapaciteta koji omogućuju otklanjanje nesklada u strukturi proizvodnje, kao i nesklada između strukture proizvodnje i tražnje tekstilnih proizvoda. U ovom periodu prišlo se i izgradnji kapaciteta za proizvodnju hemijskih sirovina za tekstilnu industriju u cilju oslobođenja od uvoza ovih sirovina, koje inače imaju sve veću primenu u proizvodnji tekstila.

Osim novogradnji, u periodu 1957—1961. znatan deo investicija, prvenstveno iz sredstava preduzeća i užih teritorijalnih jedinica, angažovan je za rekonstrukcije, proširenja i modernizaciju postojećih kapaciteta.

SIROVINSKA BAZA. U periodu 1957—1961. postignut je izvestan napredak u korišćenju domaćih sirovina za tekstilnu industriju. Međutim, osim izgradnje »Viskoze« u Loznici, u razdoblju 1957—1961. nije obezbeđena značajnija supstitucija uvoznih tekstilnih sirovina.

U Jugoslaviji se od tekstilnih sirovina proizvode: pamuk, kudelja, lan, vuna, kokoni i hemijska vlakna.

Pamuk se u Jugoslaviji gaji na teritoriji Makedonije. U 1939. bilo je zasejano 5.040 ha, a ostvaren je prosečan prinos od 207 kg pamučnog vlakna po ha. U 1961. na žetvenoj površini od 11.800 ha, proizvedeno je 2.478 tona pamučnog vlakna, odnosno prosečno 201 kg po ha.

Klimatske prilike za uzgoj *kudelje* u Jugoslaviji su povoljne i kvalitet jugoslovenske kudelje je dobar. Pre drugog svetskog rata kudelja je bila glavni izvozni tekstilni proizvod Jugoslavije. U 1961. na žetvenoj površini od 36.800 ha, proizvedeno je 201.000 tona suve nemoćene stabljike, odnosno prosečno 5,5 tona po ha.

Gajenje *lana* je u opadanju, jer je napušteno u Srbiji i Bosni i Hercegovini, tako da se sada gaji još samo u Hrvatskoj. Zbog relativno malih prinosa i uopšte nerenabilnosti proizvodnje, površine pod lanom se i dalje smanjuju. U 1961. na žetvenoj površini od 9.150 ha, proizvedeno je 22.500 tona suve nemoćene stabljike, ili 2,5 tona po hektaru.

Prosečna godišnja proizvodnja *vune* iznosi već nekoliko godina oko 15.400 tona neprane vune, tj. prosečno po jednoj ovci oko 1,4 kg. Pri prosečnom randmanu pranja od 56%, ukupna proizvodnja prane vune iznosi oko 8.600 tona, od čega 66% grube pramenke i tabačke vune. U 1961. prerađene su u domaćoj industriji 2.904 tone vune, 255 tona je izvezeno, a 5.441 tona prerađena je u kućnoj radinosti samih odgajivača. U 1955. pristupilo se oplemenjivanju (merinizaciji) domaćih grubovunih ovaca, što je dalo pozitivne, ali još uvek skromne rezultate.

Proizvodnja *kokona* (čaure svilenih buba) iznosi prosečno godišnje oko 680 tona sirovih, odnosno 226 tona suvih kokona. Pri prosečnom randmanu od 25% dobija se oko 56 tona greža.

Proizvodnja *hemijskih vlakana* na bazi viskoze, tj. regenerisane celuloze, u novosagrađenom preduzeću »Viskoza« u Loznici iznosi prosečno godišnje oko 22.000

tona cel-vlakna, rajona (prediva od veštačke svile) i auto-korda. Proizvodnja ovih artikala obezbeđuje supstituciju uvoznih sirovina. Kvalitet domaćeg cel-vlakna i rajona je zadovoljavajući. Potrebe tekstilne industrije Jugoslavije u bamberg i acetatnoj veštačkoj svili su relativno male, pa se zbog toga za sada ne predviđa izgradnja objekata za tu proizvodnju. Sintetična vlakna i filament se još ne proizvode u zemlji. U izgradnji je fabrika za proizvodnju poliakrilnitrilnih vlakana i filameta u Skopju, a uskoro će početi izgradnja jednog manjeg kapaciteta za proizvodnju poliamidnog filameta i jednog za proizvodnju poliesterskih vlakana i filameta.

Potencijalnu sirovinsku bazu za tekstilnu industriju u Jugoslaviji predstavljaju hemijska vlakna i filamenti. Njihovo učešće u ukupnoj potrošnji glavnih tekstilnih sirovina znatno je povećano. (Tabela 2.)

TABELA 2 — STRUKTURA POTROŠNJE GLAVNIH TEKSTILNIH SIROVINA 1939—1961.

Godina	(U procentima)		
	Pamuk	Vuna	Hemijska vlakna i filament
1939	73,8	21,9	4,3
1949	69,8	22,5	7,7
1958	57,7	21,6	20,7
1960	55,4	20,3	24,3
1961	57,9	18,5	23,6

ZAPOSLENO OSOBLJE I PRODUKTIVNOST RADA. U periodu 1957—1961. zaposleno osoblje u tekstilnoj industriji povećano je za 43,3%, a produktivnost rada za oko 11%. (Tabela 3.)

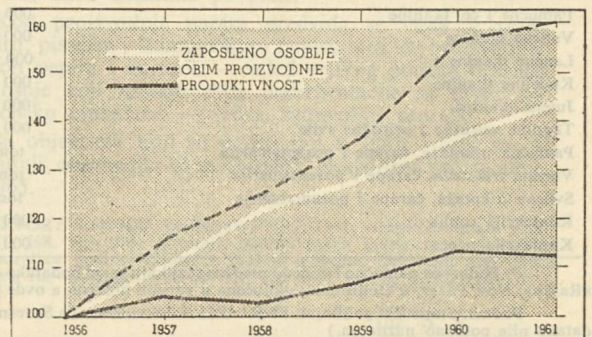
TABELA 3 — ZAPOSLENOST, OBIM PROIZVODNJE I PRODUKTIVNOST RADA U TEKSTILNOJ INDUSTRIJI 1957—1961.

	1956	1957	1958	1959	1960	1961
Ukupno zaposleno osoblje (u hiljadama)	110,2	121,2	133,7	140,8	151,8	157,7
Indeksi						
Zaposleno osoblje	100	110,0	121,4	127,7	137,7	143,3
Obim proizvodnje	100	115,0	125,1	136,0	155,0	159,0
Produktivnost rada	100	104,5	103,0	106,5	112,6	110,9

Učešće radnika u ukupnom broju zaposlenog osoblja u tekstilnoj industriji u 1960. iznosilo je 89,2% (151.661), a službenika 10,8%. Žene su učestvovalе sa 63,7% u ukupnom broju zaposlenih u 1960.

Godišnji porast produktivnosti rada od 2,2% u periodu 1957—1961. dosta je spor, pogotovu s obzirom na postojanje znatnih rezervi, tj. na relativno nisku startnu osnovu.

GRAFIKON 1 — PROIZVODNJA, ZAPOSLENOST I PRODUKTIVNOST RADA U TEKSTILNOJ INDUSTRIJI 1956—1961.

Rezerve za povećanje produktivnosti rada u tekstilnoj industriji nalaze se u unapređenju organizacije rada, jer je sada front posluživanja uzan, fluktuacija radne snage velika, a kvalifikaciona struktura zaposlenih veoma nepovoljna. Nedostatak visokostručnog tehničkog rukovodećeg osoblja postoji kako u starim, tako i u novopodignutim preduzećima, a naročito u onim koja se nalaze u krajevima u kojima dosad nije bilo tekstilne industrije.

UVOZ I IZVOZ. *Struktura uvoza* tekstila u Jugoslaviji izmenjena je u posleratnom periodu. Dok su se pre rata uglavnom uvozili poluproizvodi (prediva) i gotovi proizvodi, u posleratnom periodu je uvoz ovih proizvoda smanjivan iz godine u godinu. Tako je u periodu 1953—1956. uvoz poluproizvoda bio sveden na minimum, a uvoz gotovih proizvoda je bio skoro potpuno eliminisan.

I u *strukturi izvoza*, koji je pre rata bio neznatan i obuhvatao skoro isključivo sirovine, izvršene su od 1954. promene. Umesto sirovina prešlo se na izvoz finalnih proizvoda, koji je rentabilniji i koji stvara povoljnije mogućnosti za veći uvoz sirovina i ostalog reprodukcionog materijala potrebnog za bolje korišćenje raspoloživih kapaciteta tekstilne industrije.

U ukupnoj vrednosti izvoza tekstila u 1961. učestvovali su: pamučne i cel-tkanine sa 37,2%, odeća sa 11,3%, rublje sa 4,6%, vunene tkanine sa 5,3%, čilimi ručno čvorovani sa 3,8%, kudeljia i kućina sa 17,8%, kudeljini i juteni proizvodi sa 5,7%, gruba domaća vuna sa 1,7%, i ostali proizvodi sa 12,6%.

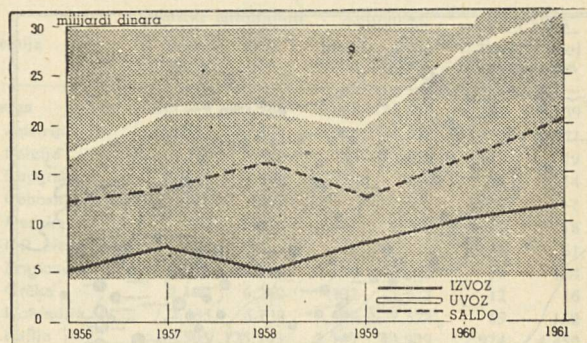
Indeks salda trgovinskog bilansa grane (uvoz minus izvoz) bio je do 1959. dosta ravnomeran sa indeksom ostvarenog obima proizvodnje. To je postignuto u prvom redu povećanjem izvoza i domaćom proizvodnjom cel-vlakna i rajona (preduzeće »Viskoza« iz Loznice), koji su ranije uvoženi, kao i racionalnijim trošenjem domaćih i uvoznih tekstilnih sirovina. Međutim, u 1960. a naročito u 1961. došlo je do raskoraka između indeksa salda trgovinskog bilansa i indeksa ostvarene proizvodnje tekstilne industrije, jer je stopa porasta uvoza bila veća od stope porasta proizvodnje. Proizvodnja tekstila u 1961. bila je za 59% veća u odnosu na 1956. a uvoz je povećan za 80%. Relativno brži porast uvoza od proizvodnje nastao je zbog znatnog uvoza gotovih tekstilnih proizvoda, koji je u 1960. iznosio po količini skoro koliko i izvoz gotovih proizvoda, a u 1961. bio čak veći od izvoza gotovih proizvoda (u 1960. izvezeno je 10.605 tona gotovih tekstilnih proizvoda, a uvezeno 9.978 tona, dok je u 1961. izvezeno 9.569, a uvezena 13.291 tona). (Tabela 4.)

TABELA 4 — IZVOZ I UVOZ TEKSTILA 1956—1961.

(U milionima din., po kursu 1 SAD dolar = 300 din.)						
	1956	1957	1958	1959	1960	1961
Uvoz	17.201	21.575	21.395	19.691	26.213	31.034
Izvoz	4.977	7.179	5.081	7.002	10.110	10.944
Uvoz minus izvoz	12.224	14.396	16.314	12.689	16.103	20.090
Indeksi						
Uvoz	100	125,4	124,3	114,5	152,4	180,0
Izvoz	100	144,2	108,1	140,7	203,1	220,0
Saldo grane (uvoz minus izvoz)	100	117,6	133,4	103,8	131,7	164,3
Izvoz u % od uvoza	28,9	33,2	23,7	35,5	38,5	35,2
Obim proizvodnje tekstilne industrije	100	115	125	136	155	159

Povećan uvoz gotove tekstilne robe u 1961. bio je u skladu sa opštom ekonomskom politikom. Time je trebalo uticati na domaće proizvođače da unaprede proizvodnju, poboljšaju kvalitet i snize cene, a delimično i snabdeti domaće tržište artiklima koji su bili deficitarni. U tome se, međutim, nije u potpunosti uspeo, jer kvalitet uve-

GRAFIKON 2 — IZVOZ, UVOZ I SALDO TRGOVINSKOG BILANSA TEKSTILNE INDUSTRIJE 1956—1961.

zenog tekstila najvećim delom nije bio bolji od domaćeg a ni jevtiniji. Pored toga, uvezene su i prilične količine gotovih tkanina od vunenog vlačnog prediva i čebadi, koje domaća industrija, i pored smanjene proizvodnje tih artikala, ima na zalihama.

U 1960. a naročito u 1961. povećan je i uvoz poluproizvoda (prediva), i to usled zakasnele aktivizacije predionica koje su u izgradnji.

POTROŠNJA TEKSTILA. Brzi porast proizvodnje u periodu 1956—1961. omogućio je povećanje potrošnje glavnih tekstilnih sirovina prosečno po stanovniku za 70%, tj. od 3,15 kg u 1956. na 5,35 kg u 1961. U periodu 1956—1961. godišnji porast stanovništva iznosio je 1,2%, a porast potrošnje tekstila po stanovniku prosečno godišnje oko 11%. (Tabela 5.)

TABELA 5 — POTROŠNJA GLAVNIH TEKSTILNIH SIROVINA PO STANOVNIKU U JUGOSLAVIJI 1956—1961.

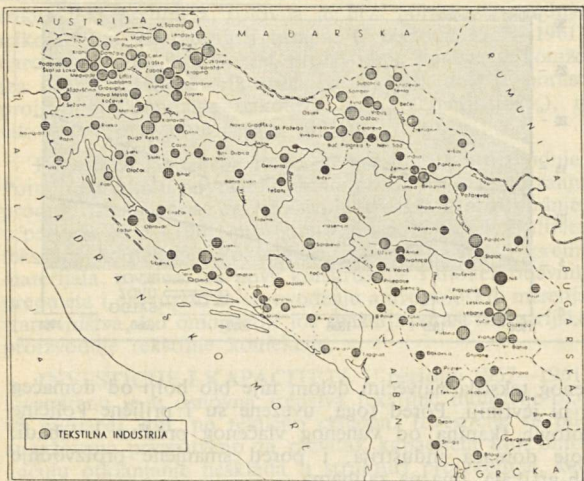
(U kg)					
Godina	Ukupno	Pamuk	Vuna	Veštačke sirovine	Sintetičke sirovine
1956	3,15	1,80	0,73	0,60	0,02
1957	3,30	1,90	0,73	0,62	0,05
1958	4,02	2,32	0,87	0,78	0,05
1959	4,22	2,44	0,90	0,83	0,05
1960	4,53	2,51	0,92	1,03	0,07
1961	5,35	3,10	0,99	1,16	0,10

Uprkos veoma brzom porastu prosečne potrošnje tekstila, Jugoslavija i dalje spada u red zemalja sa niskom prosečnom potrošnjom tekstila po stanovniku. U 1961. ona je iznosila samo 61% od prosečne potrošnje tekstila u zapadnoevropskim zemljama u 1957. Relativno niska prosečna potrošnja tekstila po stanovniku u Jugoslaviji uslovljena je i ekonomsko-socijalnom strukturom stanovništva koja je, i pored brzih i značajnih promena, još uvek nepovoljnija nego u zapadnoevropskim zemljama, jer poljoprivredno stanovništvo, koje pretežno troši tekstilne proizvode iz domaće radinosti, čini oko 50% ukupnog stanovništva.

PERSPEKTIVNI RAZVITAK 1961—1965.

Perspektivnim planom privrednog razvoja tekstilne industrije 1961—1965. predviđa se dalji porast proizvodnje, i to prosečno godišnje za 11,6%.

Rekonstrukcijama i novogradnjama, kao i aktivizacijom novogradnji koje su u izgradnji, obezbeđeni su potrebni kapaciteti za ostvarenje predviđene proizvodnje u 1965. računajući sa radom svih predionica i tkalnica u tri smene, dok u ostalim sektorima kapaciteti omogućavaju ostvarenje predviđene proizvodnje u 1965. radom u dve smene.

KARTOGRAM — TERITORIJALNI RAZMEŠTAJ PREDUZEĆA
TEKSTILNE INDUSTRIJE

Zbog nastojanja da se obezbede potrebni kapaciteti, kao i zbog toga što je većina preduzeća koja su izvršila rekonstrukcije težila skoro isključivo da po svaku cenu prošire kapacitete, modernizaciji starih kapaciteta nije poklonjena potrebna pažnja.

Predionice pamuka. Pre i neposredno posle drugog svetskog rata postojao je nesklad između kapaciteta predionica i tkačnica u industriji pamuka. U cilju otklanjanja tog nesklada kao uslova za razvoj tekstilne industrije, u politici izgradnje novih objekata bio je dat prioritet predionicama pamuka, čija je izgradnja počela u 1952. U periodu od 1952. do 1961. puštene su u pogon nove predionice u: Prištini, Novom Pazaru, Titovom Užicu, Prijepolju, Prokuplju, Zagrebu, Sinju, Zadr, Ajdovšćini, Mostaru, Štipu, Strumici i Skopju. Pored ovih novogradnji, izvršene su rekonstrukcije (proširenje kapaciteta) 14 starih predionica pamuka. U izgradnji su i nova preduzeća u Beogradu, Somboru, Vranju, Glini, Klanjcu, Prijepolju, Bihaću i Titogradu.

Aktivizacijom objekata u izgradnji biće potpuno obezbeđeni kapaciteti za ostvarenje predviđene proizvodnje u 1965. radom u tri smene.

Vuneno predivo. U posleratnom razvoju znatno su povećani kapaciteti i ostvarene kvalitativne promene u proizvodnji vunenih proizvoda. Naročito su prošireni kapaciteti za proizvodnju vunenog prediva na češljani način. Izgrađeni su novi kapaciteti u Krapini, Varaždinu, Karlovcu, Zaboku, Novom Mestu i Tetovu. Izvršena su proširenja starih kapaciteta u Vučju, Paraćinu, Leskovcu i Kuli. U dovršenju su nove predionice u Pirotu i Bijelom Polju.

Nove predionice vune na vlačeni način izgrađene su u Tetovu, a u dovršenju su u Pirotu i Bijelom Polju. Pored toga, izgrađene su predionice uz fabrike mašinskih čilima i izvršene su manje rekonstrukcije u pojedinim starim predionicama. U vunarskoj industriji izgrađene su i dve centralne praonice vune i dve regeneracije i sortirnice krpa.

Laneno predivo. Izgrađena je nova predionica lana u Osijeku i time su podmirene potrebe zemlje u kapacitetu za proizvodnju lanenog prediva.

Predionice kudjelje i jute. Nove predionice kudjelje izgrađene su u Čelarevu i Vranjskoj Banji, a prošireni su stari kapaciteti u Odžacima, Leskovcu, Pančevu, Karlovcu i Grosuplju. Nove predionice jute izgrađene su u Zadr i Žalcu, a proširene su stare predionice u Mladenovcu i u Bačkoj Palanci.

Sadašnji kapaciteti predionica kudjelje i jute nadmašuju potrebe za obezbeđivanje predviđene proizvodnje u

1965. Korišćenjem optimalnog kapaciteta u ovim predionicama već bi se mogla ukinuti treća smena.

Za proizvodnju tvrdog vlakna, pored pomenutih, izgrađena je i nova predionica manile u Zadr i predionica sisal-veziva u Odžacima. Kapaciteti za proizvodnju kanapa i užarije su prošireni rekonstrukcijama, a izgrađen je i novi kapacitet u Vranjskoj Banji.

Tkačnice pamuka. Nove tkačnice pamuka izgrađene su u Đakovici, Zadr, Pazinu, Sinju i Bihaću, a u dovršenju su novogradnje u Vranju, Bosanskoj Dubici i Titogradu. Uvozom polovnih razboja podižu se tkačnice u Banjoj Luci, Brčkom i Lebanima. Pored toga, podignut je izvestan broj manjih tkačnica sa razbojima dobivenim od drugih pogona i delimično novim razbojima domaće proizvodnje. U 23 tkačnice izvršeno je proširenje kapaciteta. Kapaciteti tkačnica pamuka obezbeđuju ostvarenje predviđene proizvodnje u 1965.

Tkačnice vune. Nove tkačnice vune podignute su u Tetovu i Bijelom Polju (koja još nije puštena u pogon). Manja proširenja izvršena su u 7 preduzeća. Sadašnji kapaciteti obezbeđuju ostvarenje predviđene proizvodnje u 1965. Međutim, odeljenja dorade su loše opremljena i to je glavni razlog stagnacije kvaliteta vunenih tkanina.

Tkačnice svile. Nove tkačnice svile izgrađene su u Prizrenu i Titovom Velešu. U svilarskoj industriji noćni rad je neekonomičan. Zbog toga se ispituje mogućnost daljeg proširenja kapaciteta u cilju ukidanja noćne smene.

Tkačnice lana, kudjelje i jute. Sadašnji kapaciteti tkačnica lana, kudjelje i jute podmiruju domaće potrebe.

Trikotaža. Sve fabrike vunene trikotaže već su izvršile zamenu zastarelih ručno ravноплетućih strojeva grubih numeracija iglenica za proizvodnju grubih trikotažnih predmeta, koji danas nemaju prođu, novim strojevima finijih numeracija iglenica. Zastarele mašine, međutim, upotrebljene su za otvaranje novih preduzeća, a u nekim slučajevima zanatske radionice prerasle su u industrijska preduzeća, usled čega su kapaciteti vunene trikotaže predimenzionirani. Oni se sada iskorišćavaju ograničeno, u zavisnosti od plasmana proizvoda. U pamučnoj i svilenjoj trikotaži sadašnji kapaciteti obezbeđuju predviđenu proizvodnju u 1965. Izgrađeno je preko 20 novih trikotažnih pogona. Rekonstrukcije odnosno proširenja izvršila su, u većoj ili manjoj meri, u više etapa, sva preduzeća. Većina trikotažnih preduzeća bavi se preradom svih vrsta sirovina, a trikotažna proizvodnja se obavlja na mnogo različitih vrsta strojeva. Pored toga, u ovoj vrsti tekstilne delatnosti stalno se pojavljuju sve savremenije konstrukcije mašina za proizvodnju novih artikala.

Tekstilna konfekcija. Kapaciteti tekstilne konfekcije uglavnom su nastali prerastanjem zanatskih zadruga u industrijska preduzeća ili proširenjem kapaciteta tekstilnih preduzeća. Veći deo konfekcijskih preduzeća je izvršio modernizaciju nabavkom specijalnih šivaćih strojeva i uređaja za mehaničko glačanje odevnih predmeta.

Ostali pogoni za proizvodnju pamučnih, vunenih, kudelnih i svilenih artikala sastoje se od veoma različitih mašina. U tim delatnostima prošireni su kapaciteti novogradnjama (novi kapaciteti za proizvodnju mašinskih tepiha podignuti su u Gnjilanu, Ivanjici, Debru, Bileći) i rekonstrukcijama preduzeća u Sarajevu, Zrenjaninu i Skopju. Sadašnji kapaciteti za proizvodnju čilima su predimenzionirani, pogotovu što se sada u drugim zemljama proizvode ukusni i jeftini čilimi od sintetičkih sirovina.

Kudjeljare. Kapaciteti kudjeljara iznose oko 30.000 tona vlakna i, s obzirom da se proizvodnja poslednjih godina ustalila na 22—25.000 tona, ne koriste se potpuno.

IZVOR: Statistički godišnjak FNRJ, 1961, Dokumentacija i Izveštaj Saveta tekstilne industrije za 1961.

A. B.

AUTO-MOTO TURIZAM

Razvoj saobraćajnih sredstava i izgradnja mreže modernih saobraćajnica omogućuju laka i udobna putovanja u sve predele sveta. Pored željeznice i parobroda, koji su donekad bili glavna transportna sredstva, u turizmu sada sve više prevladavaju drumska motorna vozila i avioni.

Drumska motorna vozila služe kao osnovno prevozno sredstvo za najveći broj turista, a novi vidovi turizma, koje izaziva savremena dinamika života (kružna putovanja, turistička logorovanja — kamping, i turističko čergarenje — karavaning), uzimaju sve šire razmere.

Izgradnja modernih puteva i brzo povećavanje broja motornih vozila, naročito u glavnim gradovima, kao i sve veći priliv inostranih auto-moto turista, uticali su da se u Jugoslaviji takođe naglo razvija auto-moto turizam.

Jugoslavija sada ima preko 200.000 motornih vozila za putnički saobraćaj (1958. je imala oko 70.000). Pored toga, proizvodnja motornih vozila u zemlji je u stalnom porastu, tako da će i to uticati na još brži razvoj domaćeg auto-moto turizma.

Inostrani turistički promet u Jugoslaviji već ima karakter automobilskeg turizma. U 1961. preko 80% inostranih turista došlo je u zemlju motornim vozilima (u 1960. prema podacima pogranične službe, od ukupno 640.926 inostranih posetilaca 509.311 su došli motornim vozilima).¹ Kretanje motornih vozila preko granice u 1960. po pojedinim mesecima takođe pokazuje da su inostrani posetioци bili uglavnom turisti-automobilisti. (Tabela 1.)

TABELA 1 — KRETANJE PUTNIČKIH MOTORNH VOZILA PREKO GRANICE PO MESECIMA U 1960*.

Mesec	Broj vozila	Broj putnika
Svega	153.012	509.311
Januar	3.273	9.005
Februar	3.240	8.383
Mart	5.131	13.694
April	9.776	34.779
Maj	11.082	35.115
Jun	17.296	56.363
Jul	28.190	104.024
Avgust	33.358	117.351
Septembar	18.125	63.691
Oktobar	10.088	30.936
Novembar	7.053	19.289
Decembar	6.400	16.683

* Bez vozila koja su ušla u zemlju na osnovu sporazuma o malograničnom prometu sa susednim zemljama.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Prema prethodnim statističkim podacima, sličan vremenski raspored kretanja motornih vozila bio je i u 1961, ali sa srazmerno uvećanim brojem vozila i prevezenih lica.

Motornim vozilima ne dolaze samo turisti iz najbližih zemalja i zemalja s kojima Jugoslavija ima zajedničku granicu, već i turisti iz udaljenih država. (Tabela 2.)

¹ O inostranom turizmu u Jugoslaviji uopšte vidi: »Jug. pregleđ«, 1959, april, str. 164—168 (34—38).

TABELA 2 — ULAZAK AUTO-MOTO TURISTA U JUGOSLAVIJU U 1961. PO ZEMLJAMA POREKLA*

Zemlja	Putnički automobili		Autobusi		Motocikli	
	broj vozila	broj lica	broj vozila	broj lica	broj vozila	broj lica
Svega	188.082	483.262	5.668	135.810	6.262	9.559
Austrija	54.123	163.774	1.888	48.612	2.126	3.321
Belgija	2.170	5.811	69	1.810	11	19
Bugarska	957	2.464	36	963	12	14
Čehoslovačka	163	399	...	...	1	1
Danska	737	2.074	61	1.788	13	18
DR Nemačka	304	...	...	...	21	31
Francuska	8.998	24.156	90	2.477	79	124
Grčka	2.199	6.262	132	3.677	12	16
Holandija	2.433	6.738	94	2.824	69	112
Italija	56.505	125.743	2.149	49.929	2.974	4.459
Mađarska	219	570	3	92	6	9
Poljska	267	776	60	2.136	23	35
Rumunija	15	47	9	144	1	1
SAD	937	2.228	2	25	5	7
SR Nemačka	44.746	115.289	620	13.431	689	1.052
Švajcarska	3.852	9.577	92	2.099	64	99
Švedska	1.370	3.504	18	503	20	34
Turska	2.161	6.749	87	2.179	6	6
Velika Britanija	4.401	12.259	84	1.950	107	170
Ostale zemlje	1.525	4.116	174	1.171	23	31

* Bez vozila koja su ušla u zemlju u malograničnom prometu. U ovom prometu je, na primer, samo iz Italije ušlo u 1961. ukupno 396.791 motorno vozilo sa 1.051.410 putnika.

Podaci: Prethodni podaci Saveznog zavoda za statistiku.

USLOVI ZA AUTO-MOTO TURIZAM U JUGOSLAVIJI

Stalno povećanje broja auto-moto turista ukazuje na tendenciju širenja ovog oblika turizma i na povećanje njegovog značaja u turističkoj privredi Jugoslavije. Za normalno razvijanje ove vrste turizma u zemlji ulazu se znatna materijalna sredstva, i to u prvom redu za izgradnju modernih puteva i njihovu opremu, za podizanje novih i modernizaciju starih hotela i drugih ugostiteljskih objekata, kao i za savremeno uređenje kamp-naselja i terena za kampiranje.

PUTEVI. U Jugoslaviji danas ima preko 6.700 km asfaltnih puteva i preko 50.000 km modernizovanih i proširenih makadamskih cesta prikladnih za saobraćaj motornih vozila. Ostali putevi su u slabijem stanju, ali su i oni prihvatljivi za kraće ture.

Za auto-moto turizam najznačajniji su moderni drumovi u Sloveniji, gde su sve glavne saobraćajnice već asfaltirane, zatim glavna drumska magistrala Jugoslavije — Auto-put bratstva i jedinstva, koji se proteže od severne granice (od Jesenica odnosno od Sežane i Trsta sve do Gevgelije (na granici sa Grčkom) i povezuje glavne jugoslovenske gradove Ljubljano, Zagreb, Beograd i Skopje, kao i Jadranska turistička magistrala, koja se izgrađuje od Rijeke duž cele jadranske obale i preko Crne Gore sve do Skopja. Auto-put bratstva i jedinstva je uglavnom dovršen na celoj dužini, dok je Jadranska turistička magistrala izgrađena do Omiša i na nekim deonicama na području Crne Gore.

Pored ovih glavnih puteva, predati su saobraćaju i mnogi drugi za turizam važni drumovi sa asfaltnom površinom, od kojih su za inostrane turiste najznačajniji:

Zagreb—Rijeka,
Zagreb—Plitvička jezera,
Zagreb—Varaždin—Maribor,
Okučani—Banja Luka,
Vrpolje—Osijek,
Beograd—Novi Sad—Subotica,
Beograd—Pančevo—Vršac,

KARTOGRAM 1 — DRUMSKA MREŽA U JUGOSLAVIJI

Beograd—Zrenjanin,
Beograd—Čačak—Titovo Užice—Zlatibor,
Beograd—Smederevo—Petrovac na Mlavi,
Sarajevo—Travnik—Kladanj,
Sarajevo—Mostar—Buna.

U izgradnji se nalazi veliki broj modernih puteva, tako da Jugoslavija na čitavoj svojoj teritoriji izgrađuje dobro povezan sistem savremenih puteva i auto-strada. (Kartogram 1.)

MOTELI, KAMPOVI I DRUGI OBJEKTI. Na putevima je izgrađeno niz *benzinskih pumpi* i *servisnih stanica*, koje automobilistima pružaju potrebnu tehničku pomoć. Svi glavni putevi, a naročito auto-putevi, već su opremljeni uobičajenim *međunarodnim automobilskim znacima* (putokazima, i dr.) i dovoljnim brojem *prostora za parkiranje kola, garaža i raznih radionica*.

Uz puteve se izgrađuju moderne *ugostiteljske radnje*, prilagođene potrebama savremenog drumskog saobraćaja. Pored velikog broja raznih *gostionica* i *svratišta*, sada uz glavne drumove postoji i veći broj auto-moto hotela i motela savremenog tipa (vidi kartogram 1). Dosad su izgrađena 32 motela najmodernijeg tipa, koji raspolažu kapacitetima za smeštaj i ishranu putnika, kao i ostalim servisnim službama za automobile i auto-moto turiste. Od toga se na Primorju nalazi 11 motela sa 762 ležaja, dok je u kontinentalnom delu zemlje, na najvažnijim putevima za turiste, podignut 21 ovakav objekt — sa 897 ležaja.² (Tabela 3.)

² Blíže podatke o svim motelima vidi u posebnom prilogu na kraju ovog prikaza.

TABELA 3 — TERITORIJALNI RASPORED MOTELA 1962.

Narodna republika	Primorje		Unutrašnjost		Svega	
	motela	ležaja	motela	ležaja	motela	ležaja
Jugoslavija	11	762	21	897	32	1,659
Srbija	—	—	9	354	9	354
Hrvatska	9	660	2	14	11	674
Slovenija	—	—	4	263	4	263
Bosna i Hercegovina	—	—	3	142	3	142
Makedonija	—	—	2	84	2	84
Crna Gora	2	102	1	40	3	142

Podaci: Dokumentacija Turističkog saveza Jugoslavije.

Razvoj auto-moto turizma uticao je i na razvoj *kampinga* i *karavanninga* (turističkog logorovanja i turističkog čeraganja).

Sve veća potražnja inostranih i domaćih auto-moto turista za kamp-terenima izazvala je izgradnju raznih kamp-naselja i terena za kampiranje, od primitivnih do najmodernije opremljenih. Od ukupno ostvarenih 23,023.000 turističkih noćivanja u 1960, samo u kamp-naseljima bilo je ostvareno 1,277.000 noćivanja. Pored toga, u raznim odmaralištima bilo je ostvareno oko 2,500.000 noćivanja pod šatorima i drugim kamp-objektima, tako da je preko 16% od ukupnog broja noćivanja ostvareno u raznovrsnim kampovima.

Potražnja za kamp-hotelima i terenima za kampiranje doprinela je brzoj izgradnji većeg broja dobro uređenih kamp-objekata (kamp-naselja sa bungalovima i drugim

KARTOGRAM 2 — AUTO-KAMPOVI I TERENI ZA KAMPIRANJE

lakim smeštajnim objektima), savremeno opremljenih terena za kampiranje i tzv. auto-moto kampova (sa prostorom za parkiranje i auto-moto servisom), koji su većinom razmešteni uz glavne puteve. Na Primorju je uređeno 17 kampova i 35 terena, a u unutrašnjosti zemlje 17 kampova i 47 terena za kampiranje (vidi kartogram 2). Svi kampovi i tereni za kampiranje imaju organizovanu čuvarsku službu, uobičajenu opremu (vodu za piće, sanitarne uređaje, električnu struju, kao i razne servise), a mnogi od njih i razne objekte za snabdevanje, pa čak i veće restorane i radnje sa samoposluživanjem. (Tabela 4.)

TABELA 4 — TERITORIJALNI RASPORED KAMPOVA I TERENA ZA KAMPIRANJE 1962.

Narodna republika	Primorje		Unutrašnjost		Svega	
	kampova	terena	kampova	terena	kampova	terena
Jugoslavija	17	35	17	47	34	82
Srbija	—	—	10	11	10	11
Hrvatska	13	29	—	3	13	32
Slovenija	1	1	4	17	5	18
Bosna i Hercegovina	—	—	—	3	—	3
Makedonija	—	—	3	10	3	10
Crna Gora	3	5	—	3	3	8

Podaci: Dokumentacija Turističkog saveza Jugoslavije.

PRAVCI KRETANJA TURISTA

Kretanje inostranih turista, pa i onih koji u Jugoslaviju dolaze svojim automobilima, usmereno je još uvek pretežno prema morskoj obali, a naročito prema Istri, Kvarneru i Dalmaciji.

U 1961. godini najveći broj inostranih turista (130.030) posetio je mesta na Kvarneru (Rijeka, Opatija, Lovran, Rab, Lošinj, i dr.), zatim mesta na obali zapadne Istre (82.368), predele oko Splita i Šibenika (62.742), Dubrovačku rivijeru (61.793) i okolinu Zadra (43.312). Znatno manje inostranih turista bilo je u glavnom turističkom regionu Slovenije — oko Bleda (31.619), dok su mesta u unutrašnjosti imala uglavnom samo domaće goste. Ispod 5.000 inostranih posetilaca imali su i neki poznati turistički centri u unutrašnjosti zemlje, kao što su Ohrid (3.752) i Vrnjačka Banja (695).

Pored turističkih centara, veliki broj inostranih turista posećuje i republičke centre. Tako je u 1961. u Beogradu bilo 99.975, u Zagrebu 67.824, u Ljubljani 49.240, u Sarajevu 26.039 i u Skopju 24.428 inostranih turista. Najveći broj ovih posetilaca otpada na auto-moto turiste.

Novi auto-putevi i ostali uslovi koji omogućuju udobno putovanje i kroz unutrašnjost Jugoslavije, svakako će doprineti bržem razvoju auto-moto turizma i u drugim regionima.

Na svim drumovima ili u njihovoj bližoj okolini postoji veliki broj kulturno-istorijskih spomenika, lepi pejzaži i druge prirodne lepote, tako da je već ustaljen i izvestan broj tipičnih *itinerara*, koji sve više privlače pažnju inostranih turista. (Kartogram 3.)

Tranzitni itinerar Auto-putem bratstva i jedinstva (koji je, sem malog dela južno od Skopja, u celoj dužini sa modernim asfaltnim kolovozom), omogućuje posetu glavnim gradovima — Ljubljani, Zagrebu, Beogradu, Nišu i Skopju, kao i neobično živopisnim predelima Makedonije, među kojima i Ohridskom jezeru, poznatom po prirodnim lepotama i bogatstvu kulturnih spomenika.

Dovršene Jadranske turističke magistrale do Omiša (sa izuzetkom 35 km starog drumova oko Šibenika koji treba da bude dovršene 1963) omogućuje automobilistima da prođu dobrim delom jadranske obale i uživaju u divnim prizorima koje pružaju razučena obala, mnogobrojna naselja i otoci. Na ovom itineraru automobilistima se pruža

KARTOGRAM 3 — ITINERARI KROZ JUGOSLAVIJU

mogućnost da posete istorijske gradove Zadar, Šibenik, Trogir i Split, koji su veoma bogati kulturnim spomenicima.

Evropski alpski drum vodi kroz Jugoslaviju sledećim itinerarom: od Maribora, preko Celja i Ljubljane, do Kranjske Gore, zatim preko alpskog prevoja Vršiča u čuvnu dolinu Trente do Bovca i Nove Gorice, gde opet napušta zemlju.

Obilazak obale Istarskog poluotoka i njenih poznatih letovališta Portoroža, Poreča, Rovinja i Pule, zatim Kvarnerske rivijere sa Opatijom, može se povezati sa itinerarom koji od Rijeke vodi preko lepih šumovitih predela Gorskog kotara asfaltnim drumom do Karlovca, a zatim preko Slunja do 16 Plitvičkih jezera, jedne od najlepših prirodnih retkosti u Jugoslaviji.

Od Zagreba vodi itinerar drumom (koji je najvećim delom asfaltiran) preko interesantnih predela Bosne, pored Banje Luke, kanjonom Vrbasa do grada Jajca i dalje preko Travnika, Sarajeva i Mostara do Trebinja i Dubrovnika.

Od Beograda vodi novi asfaltni drum preko Ljiga i Čačka do istorijskog Titovog Užica, a zatim stari drum do Višegrada, kroz znameniti kanjon Drine do Foče, odakle nov asfaltni drum vodi u dolinu Tjentišta i kanjon Sutjeske, mesta koja su, po legendarnim borbama vodenim u toku narodnooslobodilačke borbe, ušla u najnoviju istoriju Jugoslavije.

PREGLED MODERNIH MOTELA U JUGOSLAVIJI

PRIMORJE

»Lim fjord« — motel u Limskom kanalu na auto-putu Trst—Koper—Pula, 20 km južno od Poreča a 17 km severno od Rovinja, sa 24 kreveta;

»Ičići« — motel u naselju Ičići na auto-putu Pula—Rijeka, 2 km od Opatije, sa 102 kreveta;

»Žurkovo« — motel u predgrađu Žurkova kod Rijeke sa 163 kreveta;

»Jablanac« — motel u naselju Jablanac na auto-putu (Jadranskoj turističkoj magistrali) Rijeka—Zadar, 113 km južno od Rijeke, sa 55 kreveta;

»Paklenica« — motel kraj ribarskog naselja Starigrad na auto-putu Rijeka—Zadar, 43 km ispred Zadra, sa 80 kreveta;

»Borik« — moto-hotel u uvali Borik kraj Zadra, sa 80 kreveta;

»Trstenik« — motel u predgrađu Splita, na obali, nedaleko od puta Split—Omiš, sa 80 kreveta;

»Makarska« — motel u Makarskoj (još je u izgradnji);

»Župa« — motel u kupališnom mestu Srebrenom na auto-putu Dubrovnik—Kotor, 8 km južno od Dubrovnika, sa 72 kreveta;

»Igalo« — motel u naselju Igalo kod Herceg-Novog na putu Dubrovnik—Kotor, 45 km južno od Dubrovnika, sa 50 kreveta;

»Petrovac« — motel u gradiću Petrovcu na Moru na auto-putu (Jadranskoj turističkoj magistrali) Kotor—Petrovac—Titograd, 18 km od Budve, sa 52 kreveta;

UNUTRAŠNJOST

»Kranjska Gora« — motel u naselju Kranjskoj Gori na jugoslovensko-austrijskoj granici (Korenski prelaz u Koruškoj) na putu Villach—Korenski prelaz—Jesenice, 23 km od Jesenica, sa 80 kreveta;

»Medno« — motel kod naselja Medvode na auto-putu Jesenice—Kranj—Ljubljana, 17 km od Kranja, sa 75 kreveta;

»Postojna« — motel nedaleko od čuvene Postojnske jame na auto-putu Trst—Postojna—Ljubljana, 44 km od Ljubljane, sa 46 kreveta;

»Otočec« — motel na malom ostrvu reke Krke uz auto-put Ljubljana—Zagreb, 70 km od Ljubljane i 65 km od Zagreba, sa 64 kreveta;

»Rogozno« — motel kod naselja Lokve na auto-putu Rijeka—Zagreb, 32 km od Rijeke, sa 10 kreveta;

»Dobra« — motel kod mesta Jarče Polje na auto-putu Rijeka—Zagreb, 18 km od grada Karlovca, sa 4 kreveta;

»Adaševci« — motel na auto-putu Beograd—Zagreb, 100 km od Beograda, sa 20 kreveta (na auto-putu Beograd—Zagreb postoji po jedan mali motel na svakih 100 km);

»Beograd« — motel ispod Avale kod Beograda na auto-putu Beograd—Kragujevac—Niš, sa 52 kreveta;

»Paraćin« — motel kod grada Paraćina na putu Beograd—Kragujevac—Niš, sa 30 kreveta;

»Predejane« — motel kod naselja Predejane na auto-putu Niš—Leskovac—Skopje, sa 48 kreveta;

»Putnik« — motel kod mesta Raške, 80 km od Kraljeva, na putu Kraljevo—Priština—Skopje (preko Kosova Polja), sa 50 kreveta;

»Ljuboten« — motel u podnožju Šar-planine kod naselja Uroševac na putu Kraljevo—Priština—Skopje (preko Kosova Polja), sa 60 kreveta;

»Vardar« — motel kod mesta Gevgelije (grčko-jugoslovenska granica) na auto-putu Skopje—Gevgelija—Solun, sa 32 kreveta;

»Dunavac« — motel blizu mesta Čente na auto-putu Beograd—Zrenjanin, 25 km od Beograda, sa 20 kreveta;

»Panonija« — motel kod naselja Bačke Topole na auto-putu Novi Sad—Subotica, sa 42 kreveta;

»Ljig« — motel kod mesta Ljiga na auto-putu Beograd—Ljig—Čačak—Titovo Užice (preko Rudnika), sa 32 kreveta;

»Mavrovo« — motel kod mesta Mavrovi Hanovi, na veštačkom Mavrovskom jezeru (hidrocentrala), na putu Skopje—Tetovo—Gostivar—Mavrovi Hanovi—Debar—Ohrid, sa 52 kreveta;

»Gornji Šeher« — motel kod grada Banje Luke na auto-putu Okučani (veza na magistralu Beograd—Zagreb) — Banja Luka—Jajce—Sarajevo, sa 18 kreveta;

»Jezero« — motel u naselju Jezero kraj istoimenog jezera kod grada Jajca na putu Banja Luka—Jajce—Sarajevo, sa 62 kreveta;

»Buna« — motel kod mesta Bune, 10 km južno od Mostara, na auto-putu Sarajevo—Mostar, sa 62 kreveta;

»Manastir Morača« — motel kraj istoimenog manastira u klisuri Morače na novom auto-putu (Jadranskoj turističkoj magistrali) Titograd—Kolašin, sa 40 kreveta.

(Moteli, pored smeštaja i ishrane, pružaju auto-moto turistima i usluge oko njihovih vozila — garažiranje, servis, snabdevanje gorivom, i dr.).

IZVOR: Statistički godišnjak FNRJ 1961; Dokumentacija Turističkog saveza Jugoslavije.

Dr S. E.

SPROVOĐENJE REFORME VISOKOG ŠKOLSTVA

Osnovne karakteristike razvoja visokog školstva u periodu posle donošenja Opšteg zakona o fakultetima i univerzitetima od juna 1960.¹ su:

— snažna ekspanzija mreže visokoškolskih nastavnih ustanova i znatno povećanje broja novoupisanih studenata;

— dislokacija novoosnovanih visokoškolskih nastavnih ustanova u odgovarajuće privredne i kulturne centre u unutrašnjosti republika, čime je u izvesnoj meri postignuto rasterećenje ovih ustanova u univerzitetskim centrima i omogućeno prihvatanje znatnog broja studenata s područnog terena;

— prihvatanje višestepene nastave od većine fakulteta (dve trećine) u zemlji;

— uvođenje i omasovljenje vanrednog studiranja na gotovo svim fakultetima i višim školama u zemlji;

— znatna ulaganja zajednice u visoko školstvo, a naročito u fakultete i visoke škole u kojima se sprema kadar za privredu.

MREŽA

Dinamično širenje mreže fakulteta, visokih i viših škola, započeto u školskoj 1960/61, nastavljeno je i u školskoj 1961/62. Ukupan broj visokoškolskih nastavnih ustanova povećao se u odnosu na školsku 1959/60. za 105, od čega fakulteta za 29 i viših škola za 69. (Tabela 1.)

TABELA 1 — BROJ VISOKOŠKOLSKIH NASTAVNIH USTANOVA 1959/60 — 1961/62.

Vrsta ustanova	Školska godina		
	1959/60	1960/61	1961/62
Ukupno	143	205	248
Fakulteti	59	78*	88**
Visoke škole	7	10***	14****
Umetničke akademije	11	11	11
Više škole	66	106	135*****

* Stvaran broj iznosi: 75 fakulteta i 3 detaširana odeljenja (2 u Kragujevcu i 1 u Sisku). U Statističkom godišnjaku FNRJ 1961. greškom je objavljeno da broj fakulteta iznosi 77.

** 84 fakulteta i 4 detaširana odeljenja (2 u Kragujevcu, 1 u Sisku i 1 u Titogradu).

*** Bez Visoke privredne i Visoke upravne škole u Zagrebu.

**** Uračunate i Visoka privredna škola u Zagrebu, Visoka privredna škola u Sarajevu i Visoka upravna škola u Zagrebu.

***** Uračunate i neregistrovane više škole koje postoje u sastavu školskih centara i pri preduzećima.

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za školsku 1961/62. podaci Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu.

¹ Vidi: »Reforma visokog školstva«, »Jug. pregled«, 1960, jun, str. 267—270 (25—28).

O stanju visokog školstva pre reforme vidi: »Visoka nastava«, »Jug. pregled«, 1957, mart, str. 139—143 (13—17), i »Jug. pregled«, 1959, januar, str. 23—27 (1—5).

Ekspanziju visokog školstva nisu, međutim, uvek pratile solidne organizaciono-kadrovske pripreme i odgovarajuća materijalna ulaganja, pa stoga neke visokoškolske nastavne ustanove imaju velike teškoće u obezbeđivanju osnovnih potreba za redovnu nastavu. Pored toga, i porast broja studenata nije u odgovarajućoj srazmeri sa porastom broja nastavnika i drugih saradnika.

Zato je prilikom razmatranja Izveštaja Saveznog izvršnog veća za 1961, aprila 1962, u Saveznoj narodnoj skupštini zauzet stav da sada, u uslovima relativno razvijene mreže visokoškolskih nastavnih ustanova, napore treba usmeriti na konsolidovanje postojećih fakulteta i škola, na njihovo snabdevanje potrebnim materijalnim sredstvima i nastavnim kadrom i podizanje nivoa nastave u njima, a da se nove visokoškolske nastavne ustanove mogu osnivati samo izuzetno, i to u onim privrednim odnosno kulturnim centrima gde se utvrdi stvarna potreba za pojedinim takvim ustanovama (na primer, za obrazovanje nastavnika), na prethodno obezbeđenje svih neophodnih uslova za normalan početak i uspešan dalji rad. Ovakav stav ne znači da je u razvoju mreže visokoškolskih nastavnih ustanova dostignuta željena granica, već je on izraz potrebe da se u prvom redu reše materijalni, kadrovski i drugi problemi koji su nastali kao posledica naglog porasta broja tih ustanova u poslednje dve godine.

Fakulteti, visoke škole i umetničke akademije. Školske 1961/62. osnovani su i počeli rad:²

fakulteti: Rudarsko-metalurški u Boru, Pravno-ekonomski u Prištini, Ekonomski u Osijeku, Ekonomski u Rijeci, Pravni u Splitu, Metalurški u Zenici (ukidanjem Visoke tehničke škole metalurške struke), Arhitektonsko-urbanistički, Građevinski, Mašinski i Elektrotehnički u Sarajevu (ukidanjem Tehničkog fakulteta u Sarajevu i osnivanjem 4 nova fakulteta od ranijih njegovih odeljaka) i odeljenje beogradskog Elektrotehničkog fakulteta u Titogradu;

visoke škole: Visoka politička škola u Ljubljani, Pedagoška akademija u Mariboru (zasad bez nastave drugog stupnja) i Visoka politička škola u Sarajevu.

Pored 8 gradova u kojima su se ranije nalazili fakulteti i visoke škole, u školskoj 1961/62. ove škole otvorene su u još 13 mesta. U 1962. fakulteti se nalaze u 19, a visoke škole u 7 gradova. (Tabele 2, 3 i 4.)

TABELA 2 — BROJ FAKULTETA PO UNIVERZITETIMA 1959/60 — 1961/62.

Univerzitet	Školska godina		
	1959/60	1960/61	1961/62
Ukupno	59	78*	88**
Beograd	20	25***	28****
Zagreb	14	19*****	22*****
Ljubljana	9	9	9
Sarajevo	9	11	15*****
Skopje	7	7	7
Novi Sad	—	7	7

* Uračunata 3 detaširana odeljenja (2 u Kragujevcu i 1 u Sisku).

** Uračunata 4 detaširana odeljenja (2 u Kragujevcu i po 1 u Sisku i Titogradu).

*** Uračunata 2 detaširana odeljenja (u Kragujevcu).

**** Uračunata i detaširana odeljenja u Kragujevcu (2) i Titogradu (1).

***** Uračunato 1 detaširano odeljenje (u Sisku) i Pravni fakultet u Splitu, koji nije u sastavu Sveučilišta u Zagrebu, a nisu uračunate Visoka poljoprivredna škola u Osijeku, Visoka privredna škola u Zagrebu i Visoka tehnička škola za pogonske inženjere u Zagrebu, koje su u sastavu Sveučilišta u Zagrebu.

***** Uračunat novoosnovani fakultet u Zenici i 4 nova fakulteta nastala podelom ranijeg Tehničkog fakulteta u Sarajevu.

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za školsku 1961/62. podaci Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu.

² O novim ustanovama visokog školstva osnovanim u školskoj 1960/61. i o stanju mreže visokoškolskih nastavnih ustanova u toj godini, vidi »Jug. pregled«, 1960, decembar, str. 535—537 (71—73).

TABELA 3 — MREŽA FAKULTETA U ŠKOLSKOJ 1961/62. PO MESTIMA I UNIVERZITETIMA*

Fakulteti	Svega	Beograd	Niš	Priština	Titograd	Bor	Kragujevac	Zagreb	Rijeka	Split	Zadar	Sisak	Osijek	Ljubljana	Sarajevo	Tuzla	Zenica	Skopje	Novi Sad	Subotica
Ukupno	88	18	3	2	2	1	2	13	3	3	1	1	1	9	12	2	1	7	6	1
Filozofski	7	x	—	x	—	—	—	x	—	—	x	—	—	x	x	—	—	x	—	—
Filološki	1	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Prirodno-matematički	4	x	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	x	—	—	x	—	—
Filozofsko-prirodno-matematički	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—
Pravni	7	x	—	—	—	—	—	x	—	x	—	—	—	x	x	—	—	x	x	—
Ekonomski	10	x	—	x	—	—	•	x	x	—	—	—	x	x	x	—	—	x	—	x
Pravno-ekonomski	2	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Poljoprivredni	4	x	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	x	—
Šumarski	3	x	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Poljoprivredno-šumarski	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—	—
Veterinarski	3	x	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Biotehnički	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—
Medicinski	3	x	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—
Medicinsko-stomatološki	5	—	x	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	x	x	—	—	x	—	—
Stomatološki	1	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Farmaceutski	2	x	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Arhitektonski i arhitektonsko-urbanistički	2	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Građevinski	2	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Arhitektonsko-građevinski-geodetski	2	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—
Mašinski	6	x	—	—	—	—	•	—	x	—	—	—	—	x	x	—	—	—	x	—
Mašinsko-brodograđevni	1	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Saobraćajni	1	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tehnološki	6	x	—	—	—	—	—	x	—	x	—	•	—	—	x	—	—	—	x	—
Prirodno-matematičko-tehnološki	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—
Metalurški	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—
Rudarski	2	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—
Rudarsko-metalurški	1	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tehnički	2	—	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—	—
Elektrotehnički	6	x	—	—	•	—	—	x	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—

* Fakulteti su obeleženi znakom x, detaširana odeljenja tačkom, a univerzitetski centri kurzivom (u zaglavlju tabele).

Podaci: Sekretarijat Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu.

TABELA 4 — MREŽA VISOKIH ŠKOLA I UMETNIČKIH AKADEMIJA U ŠKOLSKOJ 1961/62.

	Svega	Beograd	Zagreb	Osijek	Ljubljana	Maribor	Sarajevo	Mostar
Visoke škole — ukupno	14	2	4	1	2	1	3	1
Visoka škola političkih nauka	3	1	—	—	1	—	1	—
Pedagoška akademija	1	—	—	—	—	1	—	—
Visoka škola za fizičku kulturu	3	1	1	—	1	—	—	—
Visoka upravna škola	1	—	1	—	—	—	—	—
Visoka poljoprivredna škola	1	—	—	1*	—	—	—	—
Visoka privredna škola	2	—	1*	—	—	—	1	—
Visoka tehnička mašinska škola	3	—	1*	—	—	—	1	1
Umetničke akademije — ukupno	11	4	3	—	3	—	1	—
Muzička akademija	4	1	1	—	1	—	1	—
Pozorišna akademija	3	1	1	—	1	—	—	—
Akademija likovnih umetnosti	3	1	1	—	1	—	—	—
Akademija primenjenih umetnosti	1	1	—	—	—	—	—	—

* U sastavu Sveučilišta u Zagrebu.

Podaci: Sekretarijat Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu.

Pored toga, osnovani su: Fakultet političkih nauka u Zagrebu, tehnički fakulteti u Titogradu i Banjoj Luci i Visoka industrijsko-pedagoška škola u Rijeci, koji počinju rad u školskoj 1962/63.

Više škole. Tempo porasta broja viših škola veoma je brz. Za poslednje dve godine njihov broj se više nego udvostručio (od 66 u školskoj 1959/60. na 135 u školskoj 1961/62).

Porast broja viših škola uslovljen je velikim potrebama za kadrovima koje one spremaju, a omogućen je, pored ostalog, i proširenjem prava za njihovo osnivanje na narodne odbore i privredne organizacije. Uključenje viših škola u sistem visokog školstva i davanje ovim školama statusa prvog stupnja fakultetske nastave, a pogotovu omogućavanje vanrednog studiranja, doveli su do velike zainteresovanosti građana i omladine za ove škole. (Tabela 5.)

TABELA 5 — BROJ VIŠIH ŠKOLA PO VRSTAMA 1959/60—1961/62.

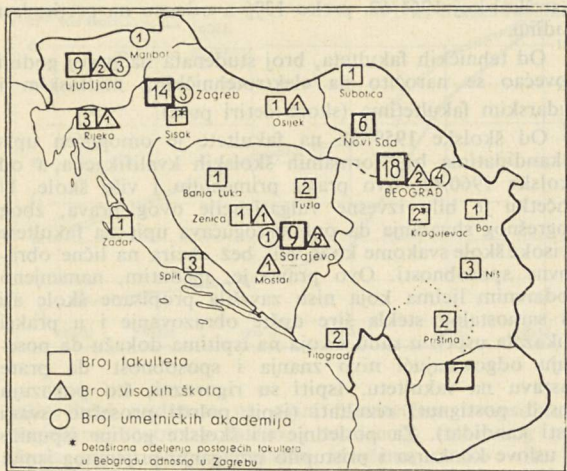
Vrste škola	Školska godina		
	1959/60	1960/61	1961/62
Ukupno	66*	106*	135**
Škole za spremanje nastavnika	20	21	31
Upravne, pravne i političke škole	8	10	11
Škole za socijalne radnike	4	5	6
Ekonomske škole	9	22	24
Poljoprivredne škole	—	9	11
Medicinske škole	11*	10*	10
Tehničke škole	9	23	35
Saobraćajne škole	5	6	7

* Uračunate i 4 više škole za medicinske sestre u Hrvatskoj, koje su ukinute u 1959, tako da u školskoj 1960/61. nisu upisivale nove studente.

** Uračunate i neregistrovane više škole koje postoje u sastavu školskih centara i pri preduzećima; nije uračunato 6 detaširanih odeljenja viših pedagoških škola u Srbiji (u Šapcu, Požarevcu, Titovom Uzicu, Kruševcu, Vranju i Prizrenu) i 3 u Crnoj Gori (u Titogradu, Hercegovinom i Kotoru).

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za školsku 1961/62. podaci Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu.

KARTOGRAM 1 — BROJ FAKULTETA, VISOKIH ŠKOLA I UMETNIČKIH AKADEMIJA PO GRADOVIMA 1961/62.

U školskoj 1961/62. najviše je povećan broj viših škola za spremanje nastavnika (pedagoške akademije) — za 10, i viših tehničkih škola — za 12. Po republikama, najveći broj novih škola u odnosu na školsku 1959/60. osnovan je u Hrvatskoj — 28. (Tabela 6.)

TABELA 6 — BROJ VIŠIH ŠKOLA PO REPUBLIKAMA 1959/60 — 1961/62.

Narodna republika	Ukupan broj škola			Novoosnovane škole	
	1959/60	1960/61	1961/62	1960/61	1961/62
Jugoslavija	66*	106*	135**	40	29
Srbija	27	43	48	16	5
Hrvatska	18*	26*	46	9	19
Slovenija	9	14	15	5	1
Bosna i Hercegovina	6	11	13	5	2
Makedonija	4	10	11	5	2
Crna Gora	2	2	2	—	—

* Uračunate i 4 više škole za medicinske sestre u Hrvatskoj, koje su ukinute 1959, tako da u školskoj 1960/61. nisu upisivale nove studente.

** Uračunate i neregistrovane više škole koje postoje u sastavu školskih centara i pri preduzećima.

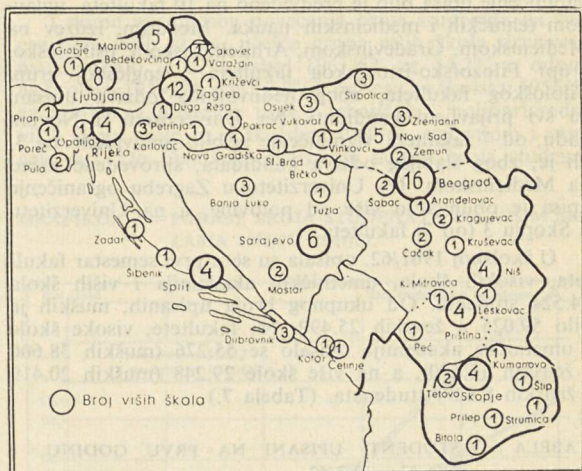
Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za školsku 1961/62. podaci Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu.

Više škole raspoređene su pretežno po onim privrednim (naročito industrijskim i poljoprivrednim) i kulturnim centrima u unutrašnjosti narodnih republika gde su potrebe za ovim kadrovima najveće. One su locirane u 55 mesta, i to u Srbiji u 15 mesta, Hrvatskoj — 22, Sloveniji — 4, Bosni i Hercegovini — 5, Makedoniji — 7, i u Crnoj Gori u 2 mesta. Najviše viših škola ima u Beogradu (16) i Zagrebu (12)³.

* Mreža viših škola po strukama i lokaciji u školskoj 1961/62. godini:

VIŠE ŠKOLE ZA SPREMANJE NASTAVNOG KADRA: više pedagoške škole (12) — Beograd, Kragujevac, Niš, Novi Sad, Zrenjanin, Priština, Ljubljana, Sarajevo, Mostar, Tuzla, Banja Luka, Cetinje; odeljenja viših pedagoških škola (9) — Požarevac, Titovo Užice, Šabac, Kruševac, Vranje, Prizen, Titograd, Kotor, Herceg-Novi; pedagoške akademije (15) — Rijeka, Pula, Zagreb, Osijek, Split, Šibenik, Slavonski Brod, Dubrovnik, Pakrac, Karlovac, Skopje, Štip, Zadar, Petrinja, Čakovac; više stručne pedagoške škole (1) — Rijeka; više domaćićke škole (2) — Zemun, Groblje pri Domžalah; više škole za fizičko vaspitanje (1) — Beograd;

KARTOGRAM 2 — BROJ VIŠIH ŠKOLA PO GRADOVIMA 1961/62.

STUDENTI

UPIS. Odluka o konkursima i uslovima za upis na fakultete, visoke škole i umetničke akademije iz 1959.⁴ bila je u važnosti i za upis novih studenata u školskim godinama 1960/61. i 1961/62.

U školskoj 1960/61. postojalo je ograničenje upisa studenata u prvi semestar na pojedinim fakultetima svih univerziteta, sem Ljubljanskog. Na Beogradskom i Sarajevskom univerzitetu ograničenje je bilo na svim fakultetima, na Zagrebačkom na svim fakultetima osim Filozofskog, a na Univerzitetu u Skopju na Medicinskom, Poljoprivredno-šumarskom i Tehničkom fakultetu.

VIŠE PRAVNE I UPRAVNE ŠKOLE: više pravne škole (1) — Maribor; više upravne škole (8) — Beograd, Novi Sad, Niš, Priština, Zagreb, Ljubljana, Sarajevo, Skopje;

VIŠE ŠKOLE ZA SOCIJALNE RADNIKE (5) — Beograd, Zagreb, Ljubljana, Sarajevo, Skopje;

VIŠE ŠKOLE DRUŠTVENO-POLITIČKIH NAUKA (2) — Beograd, Novi Sad;

VIŠE EKONOMSKE ŠKOLE: više ekonomsko-komercijalne škole (8) — Beograd, Niš, Novi Sad, Peč, Sarajevo, Banja Luka, Brčko, Skopje; više komercijalne škole (1) — Maribor; više ekonomske škole (7) — Osijek, Split, Pula, Vukovar, Kumanovo (komercijalnog smera), Tetovo (finansijsko-bankarskog smera), pripreduću »Rade Končara«, Zagreb; više spoljno-trgovinske škole (2) — Beograd, Zagreb; više ekonomske škole ugostiteljskog smera (1) — Opatija; više turističke škole (1) — Dubrovnik; više knjigovodstvene škole (2) — Beograd, Priepel; više statističke škole (2) — Beograd, Zagreb;

VIŠE SAOBRAĆAJNE ŠKOLE: više železničke saobraćajne škole (1) — Zemun; više pomorske škole (5) — Rijeka, Split, Dubrovnik, Piran, Kotor; više poštansko-televgrafsko-telefonske škole (1) — Sarajevo;

VIŠE MEDICINSKE ŠKOLE: više medicinske škole (1) — Beograd; više škole za medicinske sestre (3) — Beograd, Zagreb, Ljubljana; više stomatološke škole (4) — Maribor, Rijeka, Split, Osijek; više škole za fizioterapeute (1) — Ljubljana; više škole za rentgenske pomoćnike (1) — Ljubljana;

VIŠE TEHNIČKE ŠKOLE: više tehničke škole (5) — Maribor, Čačak, Priština, Kosovska Mitrovica, Zagreb; više tehničke mašinske škole (7) — Beograd, Kragujevac, Niš, Novi Sad, Subotica, Zrenjanin, Karlovac; više elektrotehničke škole (2) — Subotica, Ljubljana (železnička tehnika); više tehničke građevinske škole (2) — Subotica, Bedekovčina; više geodetske škole (2) — Beograd, Sarajevo; više tehničke tekstilne škole (6) — Beograd, Leskovac, Duga Resa, Varaždin, Zagreb, Tetovo; više kožarske škole (1) — Beograd; više tehničke obućarske škole (2) — Beograd, Zagreb; više grafičke škole (1) — Zagreb; više drvno-industrijske škole (2) — Nova Gradiška, Ljubljana; više hemijske škole (5) — Šabac, Kruševac, Arandelovac, Zrenjanin, Zagreb;

VIŠE POLJOPRIVREDNE ŠKOLE (11) — Šabac, Priština, Čačak, Vinkovci, Križevci, Poreč, Maribor, Banja Luka, Mostar, Bitola, Strumica.

⁴ Vidi: »Upis na fakultete, visoke škole i umetničke akademije«, »Jug. pregled«, 1959, mart, str. 111—112 (23—24).

U školskoj 1961/62. slobodan i neograničen upis na svim fakultetima postojao je samo na Ljubljanskom i Sarajevskom univerzitetu. Na Univerzitetu u Beogradu ograničenje upisa bilo je predviđeno na 10 fakulteta, uglavnom tehničkih i medicinskih nauka. Međutim, izuzev na Medicinskom, Građevinskom, Arhitektonskom, psihološkoj grupi Filozofsko-istorijskog fakulteta i engleskoj grupi Filološkog fakulteta, zbog nedovoljnog odziva upisani su svi prijavljeni kandidati. Na Univerzitetu u Novom Sadu, od 7 fakulteta ograničenje je bilo predviđeno na 3, ali je, zbog slabijeg odziva kandidata, sprovedeno samo na Medicinskom. Na Univerzitetu u Zagrebu ograničenje upisa je obuhvatilo više od polovine, a na Univerzitetu u Skopju 3 (od 7) fakulteta.

U školskoj 1961/62. upisala su se u prvi semestar fakulteta, visokih škola, umetničkih akademija i viših škola 84.524 studenta. Od ukupnog broja upisanih, muških je bilo 59.025 a ženskih 25.499. Na fakultete, visoke škole i umetničke akademije upisalo se 55.276 (muških 38.606 i ženskih 16.670), a na više škole 29.248 (muških 20.419 i ženskih 8.829) studenata. (Tabela 7.)

TABELA 7 — STUDENTI UPISANI NA PRVU GODINU
1956/57 — 1961/62.

Školska godina	Fakulteti, visoke škole i umetničke akademije		Više škole	
	broj studenata	indeks	broj studenata	indeks
1956/57	22.604	100,0	6.609	100,0
1957/58	29.179	129,1	7.510	113,6
1958/59	32.667	144,5	11.238	170,0
1959/60	35.614	157,6	12.782	193,4
1960/61	52.913	234,1	23.542	356,2
1961/62	55.276	244,5	29.248	442,5

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za školsku 1961/62. prethodni podaci.

U poređenju sa školskom 1956/57, broj studenata upisanih u školskoj 1961/62. na prvu godinu studija na svim fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama povećao se za 144,5% (indeks 244,5), a na višim školama za 342,5% (indeks 442,5). Do naročito izrazitog povećanja broja novih studenata došlo je u školskoj 1960/61 — ukupno za 28.059, i to na fakultetima i visokim školama za 17.299, a na višim školama za 10.760 u odnosu na prethodnu godinu. Visoko povećanje novoupisanih studenata u poslednje dve godine posledica je u prvom redu uvođenja vanrednog studiranja skoro na svim fakultetima i višim školama (u školskoj 1961/62. godini 38% novoupisanih studenata čine vanredni studenti).

Najintenzivniji porast broja studenata prve godine bio je na tehničkim fakultetima (14.054 u školskoj 1961/62. prema 4.559 u školskoj 1956/57, tj. skoro tri puta više), kao i na fakultetima poljoprivredno-šumarsko-veterinarskih nauka (4.001 u školskoj 1961/62. prema 1.429 u školskoj 1956/57, tj. skoro tri puta više). Povećanje broja novih studenata na fakultetima društvenih nauka (30.509 u školskoj 1961/62. prema 13.982 u školskoj 1956/57 — indeks 218) u skladu je sa opštim tempom porasta ukupnog broja studenata na svim fakultetima (52.928 u školskoj 1961/62. prema 22.139 u školskoj 1956/57 — indeks 235). Međutim, dok su, na primer, na ekonomskim fakultetima u školskoj 1961/62. upisana u prvu godinu 14.364 studenta, što u odnosu na školsku 1956/57. predstavlja povećanje za 9.923, ili za 223%, dotle na pravnim fakultetima povećanje iznosi svega 1.700 studenata, ili 34,5%. Slično stanje je i na fakultetima za spremanje nastavnika — filozofskim i prirodno-matematičkim. Na filozofskim fakultetima u školskoj 1961/62. na prvu godinu studija upisano je 7.037 studenata, što u poređenju sa školskom 1956/57. predstavlja povećanje od 3.488, ili 98,2%. Nasuprot tome, na prirodno-matematičkim fakultetima povećanje broja studenata u odnosu na školsku 1956/57. iznosi 1.396, ili 130%.

Na medicinskim fakultetima, posmatrano u celini, porast broja studenata u periodu od školske 1956/57. do školske 1960/61. iznosio je prosečno 10% godišnje, a u školskoj 1961/62. preko 13% u odnosu na prethodnu godinu.

Od tehničkih fakulteta, broj studenata na prvoj godini povećao se naročito na elektrotehničkim, mašinskim i rudarskim fakultetima (skoro četiri puta).

Od školske 1959/60. na fakultete je omogućen upis i kandidatima bez formalnih školskih kvalifikacija, a od školske 1960/61. ovo pravo primenjuju i više škole. U početku je bilo izvesne vulgarizacije ovog prava, zbog pogrešnog shvatanja da ono omogućava upis na fakultete i visoke škole svakome ko to želi, bez obzira na lične obrazovne sposobnosti. Ovo pravo je, međutim, namenjeno obdarenim licima koja nisu završila propisane škole ali su samostalno stekla šire opšte obrazovanje i u praksi pokazala uspeh u radu i koja na ispitima dokažu da poseduju odgovarajući nivo znanja i sposobnost da prate nastavu na fakultetu. Ispiti su rigorozni, što pokazuju dosad postignuti rezultati (ispit položilo prosečno svaki šesti kandidat). Za poslednje tri školske godine ispunilo je uslove konkursa i pristupilo polaganju prijemnog ispita 11.217 kandidata, od kojih je ispit položilo 1.950, ili 17,3%. (Tabela 8.)

TABELA 8 — UPIS NA FAKULTETE KANDIDATA BEZ POTPUNE ŠKOLSKE SPREME 1959/60 — 1961/62.

Školska godina	Prijavljeni na prijemni ispit	Položili prijemni ispit	Procent
1959/60—1961/62	11.217	1.950	17,3
1959/60	4.326	744	17
1960/61	3.247	585	18
1961/62	3.644	621	17

Podaci: »Reforma visokog školstva s posebnim osvrtom na sprovođenje Opšteg zakona o fakultetima i univerzitetima«, elaborat Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu, april 1962.

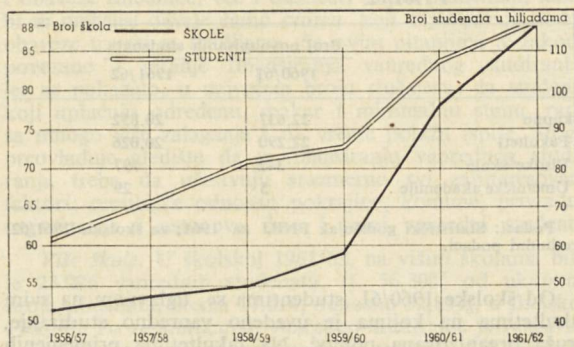
STRUKTURA STUDENATA PO FAKULTETIMA I ŠKOLAMA. Demokratizovan upis, prošireno pravo osnivanja, dislokacija i dekoncentracija visokoškolskih institucija, prošireno i po obliku novo vanredno studiranje, kao i druge mere u okviru reforme visokog školstva, uslovi su ne samo visoko povećanje broja studenata, već i višestranu promenu strukture studenata. Dok su ranije na visokoškolske nastavne ustanove dolazili pretežno svršeni učenici gimnazija, sada je svaki treći student došao iz neke stručne škole. Sastav studenata promenjen je i po njihovom radnom iskustvu: na svaka dva redovna dolazi po jedan vanredni student, koji studira ne napuštajući svoje redovno zanimanje.

Fakulteti, visoke škole i umetničke akademije. Na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama u školskoj 1960/61. bilo je 108.381, a u školskoj 1961/62. godini 117.112 studenata. U školskoj 1961/62. na fakultetima je bilo 112.002 (prema 104.875 u školskoj 1960/61), na visokim školama 3.461 (prema 2.088), i na umetničkim akademijama 1.646 (prema 1.418) studenata. Od ukupnog broja studenata u školskoj 1961/62. muških je bilo 82.714 a ženskih 34.398.

Povećanje ukupnog broja studenata u školskoj 1961/62. u odnosu na školsku 1956/57. iznosi 89,3%.

I pored jasno izraženog stalnog porasta u apsolutnim brojevima na svim grupama fakulteta i visokih škola, struktura relativnog učešća pokazuje da priliv na izvesnim grupama ima tendenciju opadanja (društvene i medicinske nauke). Ova pomeranja mogu se uzeti kao normalna i odgovaraju potrebama privrednog razvoja zemlje, s obzirom na relativnu zapostavljenost tehničkih nauka u prethodnom periodu. Ozbiljniji problem predstavlja samo struktura studenata na fakultetima društvenih nauka. Iako je u

GRAFIKON 1 — PORAST BROJA STUDENATA NA FAKULTETIMA, VISOKIM ŠKOLAMA I UMETNIČKIM AKADEMIJAMA 1956/57—1961/62.

celini broj studenata na ovim fakultetima u apsolutnim brojevima znatno porastao i tendencija relativnog opadanja priliva samo neznatno izražena, nešto više od četvrtine ukupnog broja studenata na ovoj grupi otpada samo na ekonomske fakultete (28,1%), odnosno petina (20,5%) od ukupnog broja studenata na svim fakultetima. Pored toga, interesovanje studenata za nastavničke fakultete, naročito za pojedine grupe prirodno-matematičkih fakulteta, znatno je manje od potreba za nastavničkim kadrovima, tako da se ukazuje potreba stimuliranja šireg priliva na nastavničke fakultete⁵. (Tabela 9.)

Više škole. Na višim školama broj studenata u školskoj 1961/62. povećao se za 30.904 u odnosu na školsku 1956/57 (indeks 400). Od ukupnog broja studenata u školskoj 1961/62. muških je bilo 28.762 a ženskih 12.136. (Tabela 10.)

I pored apsolutnog povećanja broja studenata na svim grupama viših škola, učešće grupe viših škola društvenih nauka opalo je u školskoj 1961/62. za 14,2% u odnosu na školsku 1959/60, a za 17,2% u odnosu na školsku 1956/57, za koliko se povećalo učešće tehničkih i poljoprivrednih viših škola, koje su u školskoj 1960/61. uglavnom i otpočele rad. Do opadanja relativnog učešća broja studenata

GRAFIKON 2 — PORAST BROJA STUDENATA NA VIŠIM ŠKOLAMA 1956/57—1961/62.

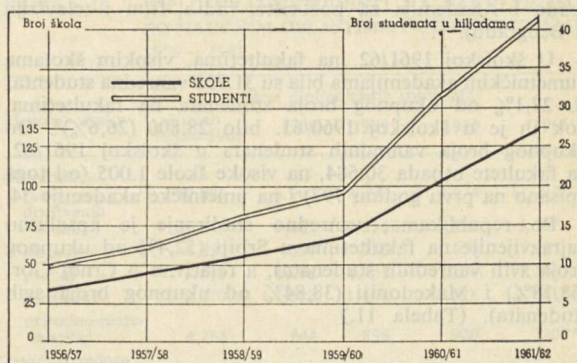

TABELA 9 — STRUKTURA STUDENATA NA FAKULTETIMA I VISOKIM ŠKOLAMA PO STRUČNIM OBLASTIMA 1956/57—1961/62.

Vrste škola	Školska godina							
	1956/57		1959/60		1960/61		1961/62	
	broj studenata	struktura u %	broj studenata	struktura u %	broj studenata	struktura u %	broj studenata	struktura u %
Fakulteti — ukupno	60.246	100,0	82.927	100,0	104.875	100,0	112.005	100,0
društvenih nauka*	33.397	55,4	45.198	54,5	54.385	51,8	59.492	53,1
poljoprivredno-šumarsko-veterinarskih nauka	4.370	7,3	7.955	9,6	10.969	10,4	9.691	8,9
medicinskih nauka	8.012	13,3	11.040	13,3	12.624	12,0	13.690	12,2
tehničkih nauka	14.467	24,0	18.734	22,6	26.897	25,7	28.862	25,8
Visoke škole — ukupno	292	100,0	1.161	100,0	2.088	100,0	3.461	100,0
društvenih nauka	292	100,0	459	39,5	950	45,5	2.231	64,5
poljoprivrednih nauka	—	—	—	—	250	12,0	223	6,4
tehničkih nauka	—	—	702	60,5	888	42,5	1.007	29,9
Umetničke akademije — ukupno	1.320	100,0	1.412	100,0	1.418	100,0	1.646	100,0

* Uračunati i studenti prirodno-matematičkih fakulteta.

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za školsku 1961/62. prethodni podaci.

TABELA 10 — STRUKTURA STUDENATA VIŠIH ŠKOLA PO STRUKAMA 1956/57 — 1961/62.

Vrste škola	Školska godina							
	1956/57		1959/60		1960/61		1961/62	
	broj studenata	struktura u %	broj studenata	struktura u %	broj studenata	struktura u %	broj studenata	struktura u %
Više škole — ukupno	9.994	100,0	19.286	100,0	32.193	100,0	40.898	100,0
društvenih nauka	9.398	94,0	17.549	91,0	25.421	79,0	31.446	76,8
za spremanje nastavnika	8.220	82,2	9.725	50,4	9.894	30,8	13.164	32,1
upravne	694	7,0	2.662	13,8	4.351	13,5	4.149	10,1
za socijalne radnike	173	1,7	810	4,2	1.142	3,5	2.277	5,6
ekonomske	311	3,1	4.352	22,6	10.034	31,2	11.856	28,8
poljoprivredne	—	—	—	—	1.243	3,8	1.896	4,8
medicinske	461	4,6	619	3,2	668	2,1	755	1,8
tehničke	—	—	482	2,5	3.903	12,1	5.778	11,6
saobraćajne	135	1,4	636	3,3	958	3,0	1.023	2,5

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za školsku 1961/62. prethodni podaci.

* Vidi: »Razvoj školstva i nastavni kadar za osnovne i srednje škole«, »Jug. pregled«, 1962, januar, str. 37—44 (1—8).

viših škola društvenih nauka u ukupnom broju studenata došlo je zbog naglog opadanja relativnog učešća studenata viših škola za spremanje nastavnika u ukupnom broju studenata (32,1% u školskoj 1961/62. prema 82,2% u školskoj 1960/61), što je posledica velikog priliva studenata na ostale više škole. Na ekonomskim višim školama broj studenata se u školskoj 1961/62. povećao za 38 puta u odnosu na školsku 1956/57, odnosno sa 3,1% na 28,8% od ukupnog broja studenata na višim školama.

VANREDNO STUDIRANJE.⁶ *Fakulteti, visoke škole i umetničke akademije.* U školskoj 1961/62. vanredno studiranje uvedeno je na svim fakultetima osim medicinskih fakulteta u Zagrebu, Rijeci i Nišu. Prema tome, vanredno studiranje postoji na 85 fakulteta, na svim visokim školama i na 2 umetničke akademije (Muzička akademija u Beogradu i Akademija za pozorište, radio, film i televiziju u Beogradu).

U školskoj 1961/62. na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama bila su 31.723 vanredna studenta, tj. 27,1% od ukupnog broja studenata na fakultetima, dok ih je u školskoj 1960/61. bilo 28.800 (26,6%)⁷. Od ukupnog broja vanrednih studenata u školskoj 1961/62. na fakultete otpada 30.684, na visoke škole 1.005 (od toga upisano na prvu godinu 797) i na umetničke akademije 34.

Po republikama, vanredno studiranje je apsolutno najrazvijenije na fakultetima u Srbiji (52,4% od ukupnog broja svih vanrednih studenata), a relativno u Crnoj Gori (68,18%) i Makedoniji (38,84% od ukupnog broja svih studenata). (Tabela 11.)

TABELA 11 — VANREDNI STUDENTI NA FAKULTETIMA PO REPUBLIKAMA U ŠKOLSKOJ 1961/62.

Narodna republika	Vanredni studenti ukupno			Vanredni studenti upisani u prvi semestar		
	ukupan broj	struktura u %	% od ukupnog broja studenata	ukupan broj	struktura u %	% od ukupnog broja studenata upisanih u prvi semestar
Jugoslavija	30.684	100,00	27,39	20.026	100,00	37,83
Srbija	16.071	52,38	29,53	11.319	56,53	42,27
Hrvatska	5.439	17,73	19,29	3.845	19,20	29,49
Slovenija	1.436	4,68	15,49	1.094	5,46	27,02
Bosna i Hercegovina	3.001	9,78	29,83	1.800	8,98	38,67
Makedonija	4.242	13,82	38,84	1.689	8,43	42,33
Crna Gora	495	1,61	68,18	279	1,40	65,49

Podaci: Prethodni podaci Saveznog zavoda za statistiku.

Na prvu godinu svih fakulteta, visokih škola i umetničkih akademija u školskoj 1961/62. upisala su se 20.852 vanredna studenta, ili za 1.785 manje nego u školskoj 1960/61. Ovo smanjenje je razumljivo, jer se u prethodnoj školskoj godini, 1960/61. kada je prvi put omogućeno vanredno studiranje, skoro na svim fakultetima upisao rekordno visok broj zaposlenih lica iz ranijih školskih generacija, kojima dotada nije bilo moguće da u isto vreme rade i studiraju. Pored toga, do smanjenja je došlo samo na fakultetima, dok se na visokim školama upisalo 455 studenata više nego u prethodnoj školskoj godini, jer na ovim školama tek počinje intenzivniji razvoj vanrednog studiranja. (Tabela 12.)

⁶ Vidi: »Vanredno studiranje«, »Jug. pregled«, 1961, jun, str. 263—265 (31—33).

⁷ Upoređivanje statističkih podataka o broju studenata u tekućoj i prethodnoj školskoj godini navodi na pogrešan zaključak o znatnom osipanju vanrednih studenata. Njihov broj je, međutim znatno veći, jer niz fakulteta ne evidentira vanredne studente koji nisu ispunili uslove za prelazak u narednu godinu. Stoga se ukazuje potreba evidentiranja i onih vanrednih studenata koji studiraju i polažu ispite a nisu ispunili uslove za upis u narednu godinu.

TABELA 12 — VANREDNI STUDENTI UPISANI NA PRVU GODINU FAKULTETA, VISOKIH ŠKOLA I UMETNIČKIH AKADEMIJA ŠKOLSKE 1960/61. I 1961/62.

	Broj novoupisanih studenata	
	1960/61	1961/62
Ukupno	22.637	20.852
Fakulteti	22.290	20.026
Visoke škole	342	797
Umetničke akademije	5	29

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ za 1961; za školsku 1961/62. prethodni podaci.

Od školske 1960/61. studentima se, uglavnom na svim fakultetima na kojima je uvedeno vanredno studiranje, pruža organizovana pomoć. Na fakultetima primenjenih nauka ova pomoć obuhvata najveći deo vanrednih studenata. Raznovrsni oblici pomoći vanrednim studentima razvili su se kroz praksu, na osnovu potreba i stvarne zainteresovanosti studenata, komuna, privrednih organizacija i fakulteta odnosno viših škola.

Naročito značajan oblik pomoći vanrednim studentima predstavljaju nastavni centri, čiji je broj u školskoj 1961/62. iznosio 71, prema 94 u školskoj 1960/61. Od 71 centra u školskoj 1961/62. godini, 5 centara imalo je nastavu samo za studente druge godine, 42 nastavu prve godine, 22 nastavu prve i druge godine, jedan nastavu prve, druge i treće godine i jedan nastavu prve i treće godine. (Tabela 13.)

TABELA 13 — NASTAVNI CENTRI PO UNIVERZITETIMA 1960/61. I 1961/62.

Univer- zitet	1960/61		1961/62				
	I godina	ukupno	I godina	I i II godina	III godina	I, II i III godina	I i III godina
Ukupno	94	71	42	22	45	1	1
Beograd	42	29	27	2	—	—	—
Novi Sad	13	8	1	7	—	—	—
Zagreb	11	7	2	4	1	—	—
Ljubljana	11	13	7	3	2	1	—
Sarajevo	13	11	2	6	2	—	1
Skopje	4	3	3	—	—	—	—

Podaci: »Reforma visokog školstva s posebnim osvrtima na sprovođenje Opšteg zakona o fakultetima i univerzitetima«, elaborat Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu, Beograd, april 1962.

Do smanjenja broja nastavnih centara došlo je ili zbog nesolidne kadrovske-materijalne osnove, prestanka zainteresovanosti komuna i privrednih organizacija, koje su u centru nerealno gledale začetak budućeg fakulteta, ili zbog nedovoljnog broja kandidata. S obzirom da težište nastave u centrima mora biti na laboratorijskim i drugim vežbama, naročito kod primenjenih nauka, potrebno je realno sagledavanje interesa i mogućnosti privrednih organizacija i komuna ne samo za osnivanje nego i za dalje uspešno vođenje nastavnih centara, kako ne bi dolazilo do njihovog brzog zatvaranja.

Konsolidovanjem i daljim razvijanjem najracionalnijih i najefikasnijih oblika vanrednog studiranja i eventualnim uvođenjem nekih novih oblika (kombinovane studije, gde se period kontinuiranih studija bez rada smenjuje s periodom kontinuiranog rada bez studija, dopisno školovanje, i dr.), kao i stvaranjem od strane preduzeća i ustanova povoljnih uslova za uspešno studiranje i polaganje ispita (skrćenje radnog vremena, davanje odsustva za ispite, obezbeđenje finansijskih sredstava, i dr.), vanredno studiranje dalo bi još bolje rezultate. Pored toga, s obzirom da na nekim fakultetima i univerzitetima skoro polovina upisanih vanrednih studenata nije u toku cele godine pri-

javilo ni jedan jedini ispit, kao i da je znanat broj napustio studije već posle prvog semestra, ukazuje se potreba da se preciznije propišu ne samo prava vanrednih studenata i obaveze zajednice, već i dužnosti samih studenata, kako bi se olakšice davale samo onima koji ispunjavaju svoje obaveze u vezi sa studijama. Sa ovim pitanjima je takođe povezano i pitanje finansiranja vanrednog studiranja, jer se pokazalo, u najvećem broju slučajeva, da studenti koji uplaćuju određenu, makar i minimalnu sumu, rade sa mnogo više zalaganja i na vreme polažu ispite. Stoga preovlađuje gledište da u finansiranju vanrednog studiranja treba da učestvuju srazmerno svi zainteresovani faktori: republike odnosno pokrajine, komune, privredne organizacije i ustanove, kao i sami vanredni studenti.

Više škole. U školskoj 1961/62. na višim školama bilo je 23.026 vanrednih studenata, tj. 56,30% od ukupnog broja studenata, prema 17.014, odnosno 52,85%, u školskoj 1960/61. Po republikama, vanredno studiranje je relativno najrazvijenije na višim školama u Makedoniji, gde vanredni studenti čine 61,82% od ukupnog broja studenata viših škola u toj republici. (Tabela 14.)

TABELA 14 — VANREDNI STUDENTI VIŠIH ŠKOLA PO REPUBLIKAMA 1959/60 — 1961/62.

Narodna republika	Vanredni studenti viših škola					
	1959/60		1960/61		1961/62	
	broj studenata	% od ukupnog broja studenata	broj studenata	% od ukupnog broja studenata	broj studenata	% od ukupnog broja studenata
Jugoslavija	7.254	37,61	17.014	52,85	23.026	56,30
Srbija	3.581	38,69	8.539	55,11	12.705	60,19
Hrvatska	600	17,50	2.211	39,32	3.884	47,28
Slovenija	895	49,50	2.598	61,20	1.435	44,09
Bosna i Hercegovina	972	42,67	1.480	48,95	2.580	57,24
Makedonija	1.082	49,45	2.055	59,30	2.265	61,70
Crna Gora	124	37,57	131	37,86	157	31,33

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za školsku 1961/62. prethodni podaci.

U školskoj 1960/61. pored povećanja broja vanrednih studenata viših škola za 9.760, ili za 134,5% u odnosu na prethodnu godinu, došlo je i do promena u strukturi učešća pojedinih grupa škola. Tako je procent učešća škola iz oblasti društvenih nauka u ukupnom broju vanrednih studenata smanjen za 14,8%, a povećalo se učešće tehničkih (za 10,3%) i poljoprivrednih škola (za 4,2%).

ZAVRŠAVANJE STUDIJA. *Fakulteti, visoke škole i umetničke akademije.* Priliv diplomiranih studenata je sve veći iz godine u godinu, a naročito u poslednje dve godine.⁸ U 1960. diplomiralo je 10.248, a u 1961. godini 11.828 studenata, tj. 13,1% više. Godišnji proseki diplomiranih na svim visokim školama za period 1945. do 1956. iznosio je 3.730, dok je u periodu 1957—1961. više nego udvostručen i iznosi 8.822 diplomirana studenta prosečno godišnje. (Tabela 15.)

U periodu 1956—1961. diplomirani studenti na fakultetima društvenih nauka čine skoro polovinu od ukupnog broja diplomiranih na svim fakultetima. Ova pojava se objašnjava činjenicom da su fakulteti društvenih nauka imali u tom periodu i približno isti procent učešća u ukupnom broju studenata, kao i da je trajanje studija na ovim fakultetima kraće nego na drugim fakultetima (medicinskim, tehničkim). U istom periodu diplomirani na tehničkim fakultetima čine nešto više od jedne petine svih diplomiranih studenata (10.088). U toku poslednjih godina zapaža se apsolutan i relativan porast broja diplomiranih studenata na tehničkim fakultetima. (Tabela 16.)

⁸ Vidi: »Diplomiranje i trajanje studija na višim i visokim školama«, »Jug. pregled«, 1958, maj, str. 229—231 (19—21).

TABELA 15 — BROJ DIPLOMIRANIH STUDENATA NA FAKULTETIMA, VISOKIM ŠKOLAMA I UMETNIČKIM AKADEMIJAMA 1945 — 1961.

Vrsta škole	Ukupno 1945—1961	1959	1960	1961
Ukupno	88.959	8.558	10.248	11.828
Fakulteti*	85.583	8.306	9.974	11.216
Visoke škole	931	47	43	375
Umetničke akademije	2.445	205	231	237

* Bez diplomiranih studenata Teološkog fakulteta.

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za 1961. prethodni podaci.

TABELA 16 — DIPLOMIRANI STUDENTI NA FAKULTETIMA PO NAUČNIM OBLASTIMA I UŽIM STRUKAMA 1956 — 1961.

Grupa—struka	Broj diplomiranih studenata				
	ukupno 1956—1961	1958	1959	1960	1961
Fakulteti —					
ukupno društvenih nauka	49.071	6.907	8.306	9.974	11.216
ekonomski	24.373	3.421	4.236	5.208	5.537
pravni	4.820	597	735	1.053	1.481
filozofski	6.918	1.098	1.151	1.298	1.393
prirodno-matematički	8.370	1.082	1.464	1.937	1.943*
poljoprivredno-šumarsko-veterinarski	4.265	644	886	920	720**
poljoprivredni	6.071	868	1.171	1.158	1.419
šumarski	2.805	359	505	553	795
veterinarski	1.428	205	347	265	327
medicinsko-stomatološko-farmaceutski	1.838	304	319	340	297
medicinski	8.531	1.280	1.388	1.649	1.695
stomatološki	6.548	1.009	1.007	1.184	1.290
farmaceutski	835	70	154	237	249
tehnički	1.148	201	227	228	156
arhitektonski	10.096	1.338	1.511	1.959	2.565
građevinski	1.684	208	287	377	472
mašinski	2.038	308	305	333***	432***
elektrotehnički	2.203****	272	270	436	541
hemijско-tehnološki	1.739	235	268	336	441
prehrambeno-tehnološki	1.598	209	241	312	488
geološki	62	—	6	13	43
rudarski	195	34	41	30	27
metalurški	548	72	93	112	102
	29	—	—	10	19

* Uključeni i diplomirani studenti na filološkom fakultetu.

** Iskazani i diplomirani studenti na biološkoj grupi u Ljubljani.

*** Iskazani i diplomirani studenti na brodograđevinskom fakultetu, a 1961. i na geodetskom odelu građevinskog fakulteta.

**** Iskazani i diplomirani studenti na saobraćajnom odelu (104 u vremenu od 1945—1961).

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za 1961. prethodni podaci.

Skoro na svim fakultetima u školskoj 1959/60 i 1960/61. zapaža se tendencija smanjenja prosečnog trajanja studija. (Tabela 17.)

Od ukupnog broja diplomiranih studenata na fakultetima društvenih nauka u 1959. godini, 59,7% provelo je na studijama od upisa do diplomiranja 4 do 6 godina, a 40,3% preko 6 godina. U 1960. od ukupnog broja studenata diplomiranih na ekonomskim fakultetima 65,2% su na studijama proveli 4 do 6 godina, a 34,8% preko 6 godina. Procent studenata koji su na vreme, tj. nakon 4 godine završili studije iznosio je u 1959. godini 7,5%, a u 1960. godini 19,9% od ukupnog broja studenata koji su tih godina diplomirali na ovim fakultetima.

TABELA 17 — PROSEČNO TRAJANJE STUDIJA STUDENATA KOJI SU DIPLOMIRALI NA FAKULTETIMA* 1958 — 1960.

Fakulteti	Godine trajanja studija diplomiranih		
	1958	1959	1960
Filozofski	6,6	6,2	5,9
Prirodno-matematički	6,7	6,3	6,4
Ekonomski	7,1	6,7	6,2
Pravni	6,5	6,3	6,1
Poljoprivredni	7,2	6,6	6,1
Šumarski	7,4	7,2	6,6
Veterinarski	8,6	7,9	7,6
Medicinski	8,6	8,2	8,0
Stomatološki	8,3	7,4	6,9
Arhitektonski	8,1	7,3	6,6
Mašinski	9,2	8,0	7,2
Elektrotehnički	8,3	7,4	7,0
Hemijsko-tehnološki	8,3	7,2	6,7
Rudarski	8,7	7,8	7,2

* Orijentacioni podaci, jer propisano trajanje studija nije jednako na svim istorodnim fakultetima u zemlji. Izračunato na bazi podataka Saveznog zavoda za statistiku.

I na tehničkim fakultetima zapaža se tendencija smanjenja prosečnog trajanja studija. Samo na arhitektonskim fakultetima je u 1960. oko 25% diplomiranih studenata završilo studije na vreme, tj. posle 5 godina, a 35,51% posle 6 godina, tako da na diplomirane studente koji su na studijama proveli 7 i više godina otpada oko 40%.

Procent diplomiranih studenata koji su završili medicinu u određenom roku, tj. posle 6 godina, iznosio je u 1959. godini 14%, a u 1960 — 19%, što upućuje na zaključak da studenti medicine provode na studijama 8 i više godina.

Ovi podaci o prosečnom dužini studija, bez obzira na izvesne slabosti u metodologiji izračunavanja, kao i na činjenicu da nisu uzeti u obzir rezultati novih generacija studenata koji studiraju po novim nastavnim planovima i programima, ipak pokazuju da trajanje studija još uvek nije usklađeno sa stavom i Preporukom Savezne narodne skupštine.

Starosna struktura diplomiranih studenata pokazuje tendenciju izvesnog poboljšanja u korist kategorije do 25 godina a na teret kategorije od 26 do 29 godina, dok je stanje kod starijih kategorija uglavnom bez promene. (Tabela 18.)

Tendencija porasta broja diplomiranih studenata u skladu je sa društvenim i privrednim razvojem i potrebama za kadrovima sa visokom školskom spremom. Međutim, broj diplomiranih još uvek ne zadovoljava proširene zahteve privrede i društvenih službi niti planirane potrebe. Iako velik broj novootvorenih visokoškolskih institucija i porast ukupnog broja studenata predstavljaju osnovu za ostvarenje planiranih zadataka, povećanje broja diplomiranih studenata ne zavisi samo od kvantitativnog povećanja broja institucija i studenata, nego i od bolje organizacije nastave, smanjenja osipanja studenata i poboljšanja efikasnosti

TABELA 18 — STAROSNA STRUKTURA DIPLOMIRANIH STUDENATA NA FAKULTETIMA 1956. I 1959.

Starosna grupa	(U procentima)	
	1956	1959
Ukupno	100,0	100,0
do 25 godina	25,9	30,0
od 26 do 29 godina	51,4	45,3
od 30 do 34 godine	17,5	18,3
preko 35 godina	5,2	6,4

Podaci: Izračunato na bazi podataka Saveznog zavoda za statistiku.

studiranja (prema jednoj analizi Zagrebačkog univerziteta za školsku 1960/61, od ukupnog broja studenata upisanih na prvu godinu studija diplomira samo oko 42%).

Više škole. Od 1945. do kraja 1961. diplomirala su na višim školama 28.992 studenta. Broj diplomiranih je naglo porastao u periodu 1956—1961. Do naglog povećanja došlo je naročito u 1958. i zatim u 1961. (Tabela 19.)

MATERIJALNA PITANJA STUDENATA. U okviru materijalnih pitanja studenata, preduzet je niz mera koje imaju za cilj proširenje davanja, poboljšanje i pravilnije i racionalnije korišćenje društvenih sredstava koja služe kao neposredna pomoć studentima.

Stipendije i dečji dodatak. Maksimalna granica visine stipendija ukinuta je u martu 1961, čime je omogućeno slobodno određivanje njene visine. Povećanje stipendija je učinjeno pretežno studentima završnih godina, i to u prvom redu tehničkih, ekonomskih i medicinskih fakulteta, a najmanje studentima nastavničkih fakulteta. Obaveza da se isplata stipendija vrši isključivo preko fakulteta odnosno škola, doprinela je boljem uvidu u rad i uspeh studenata, ali se još ne sprovodi na svim fakultetima.

Na fakultetima, visokim školama, umetničkim akademijama i višim školama u školskoj 1960/61. primalo je stipendiju 27.713 redovnih studenata, odnosno 29,2% od ukupnog broja redovnih studenata (prema 28,7% u školskoj 1959/60). Od tog broja stipendiju na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama primao je 24.121 student, a na višim školama 3.592. Prosečna stipendija iznosila je 7.233 din. mesečno (na fakultetima i visokim školama 7.139 din., prema 6.100 din. u školskoj 1959/60, a na višim školama 7.865 din., prema 6.966 din. u školskoj 1959/60). Stipendiju u visini plate primao je 7.361 student (na fakultetima i visokim školama 2.633, na višim školama 4.728), ili 7,8% od ukupnog broja redovnih studenata, u prosečnom iznosu od 21.673 din. mesečno. Dečji dodatak primalo je u školskoj 1960/61. godini 30.700 studenata (32,4% od ukupnog broja redovnih studenata), u prosečnom iznosu od 2.932 din., i to 28.970 studenata na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama i 1.730 na višim školama.

Kreditiranje. Uporedo sa poboljšanjem sistema stipendiranja, u školskoj 1960/61. prišlo se proširivanju namene, sredstava i kruga korisnika dosadašnjih pozajmnih i kreditnih fondova na univerzitetima.

TABELA 19 — DIPLOMIRANI STUDENTI VIŠIH ŠKOLA 1945 — 1961.

Vrsta više škole	Ukupno		1956	1957	1958	1959	1960	1961
	1945—1961	1956—1961						
Ukupno	28.992	20.520	1.749	1.804	3.090	3.662	4.680	5.535
škole društvenih nauka	26.453	18.461	1.663	1.647	2.889	3.352	4.105	4.805
škole za spremanje nastavnog kadra	20.207	12.489	1.641	1.641	1.987	2.137	2.425	2.658
upravne škole	3.775*	3.730	—	—	686	878	957	1.209
škole za socijalne radnike	644	605	22	6	64	92	212	209
ekonomske škole	1.847	1.637	—	—	152	245	511	729
medicinske škole	1.630	1.219	60	121	162	219	424	233
tehničke škole	344	349	—	—	—	—	4	345
saobraćajne škole	560	491	26	36	39	91	147	152

* Uključeno i 25 diplomiranih studenata Više novinarske škole u Sarajevu, koja je ukinuta 1952.

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za 1961. prethodni podaci.

U Srbiji i Bosni i Hercegovini zakonskim propisima su osnovani republički fondovi za kreditiranje studenata, a u Makedoniji je takav propis u pripremi. U Srbiji je osnivanjem Studentskog pozajmnog fonda, koji raspolaže sa oko 670 miliona dinara, omogućeno svakom studentu koji ispunjava određene uslove da dobije mesečnu pozajmicu u iznosu od 3.000 do 17.000 dinara. U Srbiji se sredstvima Fonda već koristi 5.821 student, a 1.707 studenata dobilo je do kraja maja 1962. jednokratne zajmove od 20.000 do 30.000 dinara.

U Bosni i Hercegovini, prema Zakonu o Republičkom fondu za kreditiranje studenata od 22. maja 1962, korisnicima zajma koji u propisanom roku završe školovanje visina zajma se smanjuje za 35%, a ako školovanje završe s odličnim ili vrlo dobrim uspehom — za 50%. Ako prime zaposlenje u mestu ili ustanovi koje im odredi Upravni odbor Fonda, visina zajma smanjuje se za 50%. U izuzetnim slučajevima Upravni odbor može takvog studenta osloboditi i vraćanja zajma u celini. Korisnicima koji na vreme završe studije i prime zaposlenje u određenom mestu odnosno ustanovi, smanjuje se zajam za daljih 50%. Uslov je da zaposlenje traje onoliko vremena koliko je priman zajam, što znači da se odlični i vrlo dobri studenti, ako prime mesto koje im se odredi, potpuno oslobađaju vraćanja zajma.

Uvođenjem sistema kreditiranja uporedo sa sistemom stipendiranja proširuje se materijalna baza i poboljšati materijalni uslovi studiranja, koje će moći koristiti veći broj studenata. Sistemom kreditiranja treba da se proširi mogućnost obezbeđenja pomoći većem broju lica koja žele da se školuju, a naročito omladini iz nedovoljno razvijenih područja. Njime se, pored toga, omogućuje i efikasnije vođenje određene politike i pomaganje studenata onih struka u kojima se oseća najveća potreba za većim brojem stručnih kadrova.

Domovi i restorani. U školskoj 1961/62. bilo je smešteno u studentske domove 18.789 studenata, a u studentskim menzama i restoranima hranilo se 32.060 studenata. (Tabela 20.)

TABELA 20 — BROJ STUDENATA U STUDENTSKIM DOMOVIMA I RESTORANIMA ŠKOLSKE 1960. I 1961.

Narodna republika	Broj studenata smeštenih u domove*		Broj studenata koji se hrane u restoranima**	
	1960	1961	1960/61	1961/62
Jugoslavija	17.310	20.003	30.800	32.060
Srbija	9.012	9.353***	14.000	14.000****
Hrvatska	3.167	4.366	8.000	8.000
Slovenija	1.920	2.054*****	1.800	2.160*****
Bosna i Hercegovina	1.886	2.331	3.100	3.600
Makedonija	1.195	1.719	3.900	4.300
Crna Gora	130	180	—	—

* Podaci Saveznog zavoda za statistiku prema popisu stanovništva, stanje 15. V 1960. i 15. V 1961.

** Podaci: »Reforma visokog školstva s posebnim osvrtom na sprovođenje Opšteg zakona o fakultetima i univerzitetima«, elaborat Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu, april, 1962.

*** U Beogradu su do 1. juna 1962. osposobljena 702 mesta u domu »Patris Lunumba«, a iste godine predviđen je početak izgradnje novog doma sa 1.000 mesta.

**** U Beogradu je završena izgradnja restorana za 2.000 studenata.

***** 1962. se završava izgradnja 160 mesta.

***** Pored toga, oko 2.000 studenata hrani se u restoranima društvene ishrane.

Dotacije studentskim domovima i restoranima iznosile su u 1960:

Univerzitet	Domovima	Restoranima
Beograd i Novi Sad	90.000.000	151.582.480
Zagreb	10.034.934*	50.772.179
Ljubljana	7.770.000	22.286.500
Skopje	12.000.000	36.000.000
Sarajevo	80.000.000**	—

* Do ukidanja dotacija za domove, tj. za 7 meseci 1960.

** Ukupno za domove i restorane u 1960.

U 1961. u Skopju su dotacije davane samo do septembra, a preostali iznos prenet je u Studentski pozajmni fond; u Ljubljani su odobrene dotacije restoranima u visini od 24 miliona din.; u Novom Sadu, Beogradu i Zagrebu dotacije su dobijali pojedini studenti u mesečnim iznosima, u zavisnosti od imovnog stanja (npr. u Novom Sadu i Beogradu od 1.100 do 2.200 din.); u Sarajevu je na ime dotacija za domove i restorane dato 91.600.000 din.

NASTAVA

NASTAVA PRVOG I DRUGOG STUPNJA. Opštim zakonom o fakultetima i univerzitetima, od juna 1960, predviđena je mogućnost da se na fakultetima, pored klasične jedinstvene nastave prvog i drugog stupnja, uvede i nastava prvog, nastava drugog (kao produžetak nastave prvog stupnja) i nastava trećeg stupnja. Uključenjem viših škola u sistem visokog školstva omogućeno je da se kadrovi s višom stručnom spremom spremaju bilo na fakultetima, bilo na višim školama.

Prvi stupanj nastave na fakultetima prihvaćen je i kao oblik preko kojeg se može izvršiti dublji zahvat u reformu sadržine nastave. Međutim, i pored priprema i znatnih napora koje su pojedini nastavnici i fakulteti kao celine uložili da programi budu ne samo izrađeni nego i prilagođeni karakteru prvog stupnja nastave, na pojedinim fakultetima ipak još nisu pronađena adekvatna rešenja. U ovom zahvatu bilo je i određenih šablona i jednostranosti, problemu se ponekad prilazilo administrativno i sa tehničko-organizacione strane, umesto da se dublje sagledaju suštinska pitanja nastave i profila kadrova koji se traže.

Nastava na fakultetima ima sada uglavnom ove oblike:

— prvi i drugi stupanj na istom fakultetu kao odvojeni, tj. samostalni, ali ipak uzajamno povezani nastavni stupnjevi, s tim što student na prvom stupnju stiče diplomu koja mu omogućuje zaposlenje kao stručnjaku sa višom stručnom spremom. Diplomirani student prvog stupnja može neposredno nastaviti studije na drugom nastavnom stupnju, na nekim fakultetima bez polaganja diferencijalnih ispita, a na nekim pod određenim uslovima (određen uspeh, ispiti). Prvi stupanj traje pretežno dve, a negde i dve i po (5 semestara) i tri godine. Drugi stupanj traje dve godine, izuzetno godinu i po (3 semestra), ili čak svega jednu godinu (2 semestra);

— prvi i drugi stupanj nastave na istom fakultetu, paralelno jedan pored drugog, pri čemu svaki predstavlja samostalnu i odvojenu celinu. Prvi nastavni stupanj završava se diplomom kao i u prethodnom slučaju, a drugi ne predstavlja produžetak nastave prvog stupnja, već, obično, klasičan oblik nastave, koji traje tri, tri i po (7 semestara) ili četiri godine. Ako diplomirani student prvog nastavnog stupnja želi da nastavi studije na drugom nastavnom stupnju, mora da polaže diferencijalne ispite iz pojedinih predmeta;

— jedinstvena nastava prvog i drugog stupnja od početka do kraja studija (klasičan oblik pre reforme). Nastava traje tri, četiri ili pet godina (šumarstvo, medicina, stomatologija, veterina);

— prvi i drugi stupanj nastave kao samostalne i odvojene celine, svaki u trajanju prosečno po dve godine, a uporedo i klasičan oblik jedinstvene nastave prvog i drugog stupnja u trajanju od tri, četiri ili pet godina.

U školskoj 1960/61. nastava prvog stupnja uvedena je na 31, a u školskoj 1961/62. još na 24 fakulteta, tako da u školskoj 1961/62. na 55 fakulteta (zajedno sa detaširanim odeljenjima) postoji nastava prvog stupnja i nastava drugog stupnja kao produžetak nastave prvog stupnja. Na 29 fakulteta nije uvedena nastava prvog stupnja, već je zadržan klasičan oblik — jedinstvena nastava prvog i drugog stupnja u trajanju od tri, četiri odnosno pet godina. (Tabela 21.)

TABELA 21 — FAKULTET SA NASTAVOM PRVOG I DRUGOG STUPNJA PO UNIVERZITETIMA U ŠKOLSKOJ 1961/62.

Univerzitet	Ukupno fakulteta (bez detaširanih odeljenja)	Broj fakulteta sa nastavom prvog i drugog stupnja		
		nastava prvog stupnja*	nastava drugog stupnja kao produžetak nastave prvog stupnja	jedinstvena nastava prvog i drugog stupnja (klasičan oblik) u trajanju od 3 do 5 godina
Ukupno	84	55	55	29
Beograd	25	19	19	6
Zagreb	21	4	4	17
Ljubljana	9	9	9	—
Sarajevo	15	12	12	3
Skopje	7	5	5	2
Novi Sad	7	6	6	1

* Uračunati i fakulteti na kojima je nastava prvog stupnja uvedena samo na pojedinim a ne na svim osecima (smerovima). Nisu uračunata 4 detaširana odeljenja.

Podaci: »Reforma visokog školstva s posebnim osvrtom na sprovođenje Opšteg zakona o fakultetima i univerzitetima«, elaborat Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu, april 1962.

Od 13 fakulteta za spremanje nastavnika nastava prvog stupnja uvedena je na 9, od 18 pravnih i ekonomskih — na 14, od 11 medicinskih, stomatoloških i farmaceutskih — na 2, od 9 poljoprivrednih i šumarskih — na 6, od 30 tehničkih — na 24, a nije uvedena ni na jednom od tri veterinarska fakulteta u zemlji.

Pri uvođenju i dosadašnjoj primeni nastave prvog stupnja fakulteti su nailazili na znatne teškoće objektivne (materijalno-finansijske i kadrovske) i subjektivne prirode (neadekvatni nastavni programi, preopterećenost studenata). Međutim, osnovnu prepreku za uspešan razvoj ove nastave čini nesagledanost profila kadrova, naročito na pojedinim tehničkim fakultetima, koje treba da daju pojedine visokoškolske ustanove. Zbog nedovoljne pomoći privrede i odgovarajućih društvenih službi, izostale su analize o tome kakvi stručnjaci i kojeg smera i stepena obrazovanja su potrebni privredi i društvenim službama. Zato se sagledavanje i utvrđivanje fizionomije stručnjaka koje treba da obrazuju pojedini fakulteti na prvom stupnju nastave i prilagođavanje nastavnog procesa takvoj fizionomiji stručnjaka, postavljaju kao osnovni preduslov za uspešan razvoj višestepene nastave.

Posle uvođenja prvog stupnja nastave na fakultetima i ukupanja viših škola u sistem visokog školstva, bilo je različitih gledišta i u praksi su zauzimani različiti stavovi o tome da li nastavni planovi viših škola treba da budu istovetni ili da se razlikuju od nastavnih planova i programa nastave prvog stupnja na fakultetima. Često

se više vodilo računa o omogućavanju više ili manje automatskog nastavljanja studija na drugom stupnju fakultetske nastave, a zanemarivan je glavni cilj radi kojeg su više škole osnovane: da formiraju zaokruženi profil specijalizovanog stručnjaka za pogon. Zbog toga je na višim školama došla do izražaja tendencija da se nastavni planovi i programi izjednače sa odgovarajućim osecima prvog stupnja na fakultetima, kako bi se diplomiranim studentima ovih škola omogućilo da im se pri prelasku na drugi stupanj nastave na fakultetima prizna što veći broj ispita.

Svršenim studentima viših škola pri prelasku na drugi stupanj nastave priznaju se na svim fakultetima četiri semestra, tako da su izjednačeni sa diplomiranim studentima prvog stupnja nastave i neposredno se upisuju u peti semestar, ali u odnosu na priznavanje položenih ispita postoje različita rešenja, pri čemu skoro svaki fakultet zahteva polaganje izvesnih diferencijalnih ispita iz onih predmeta koji se na višoj školi nisu učili u istom obimu kao na fakultetu.

NASTAVA TREĆEG STUPNJA. Nastava trećeg stupnja doživela je brz razvoj i za nepune dve godine uvedena je na više od trećine svih fakulteta u zemlji. U školskoj 1960/61. nastava trećeg stupnja izvodila se na 17 fakulteta u 57 smerova, od kojih 47 magisterijalnih i 10 specijalističkih. U školskoj 1961/62. ova nastava izvodi se na 30 fakulteta, na kojima postoje 133 kursa redovne nastave raznih smerova, od kojih 124 magisterijalna i 9 specijalističkih, sa ukupno 2.325 slušalaca. Sa po jednim kandidatom ima 15 kursova, sa 2 do 5 — 23, sa 6 do 9 — 14, sa 10 — 10 kursova, sa 11 do 20 — 33, sa 21 do 30 — 18, sa 31 do 40 — 9, sa 41 do 50 — 6, i sa preko 50 — 5 kursova, od kojih jedan sa preko 100 kandidata. Kursovi traju: 15 po dva semestra, 5 po tri ili četiri semestra, i 2 po šest semestra.

Prema naučnim oblastima, nastava trećeg stupnja najrazvijenija je u oblasti društvenih nauka (polovina svih kursova) i u oblasti poljoprivredno-šumarsko-veterinarskih nauka. Po univerzitetskim centrima, najveći broj kursova otpada na univerzitete u Beogradu i Zagrebu. (Tabela 22.)

U dosadašnjoj nastavi trećeg stupnja prevlađuju uglavnom dva tipa: nastava koja obuhvata šire naučno područje i koja je sastavljena iz niza nastavnih predmeta, i nastava koja se ograničava na uže naučno područje neke struke. Na pojedinim fakultetima postoje različiti kriterijumi za definisanje magisterijuma i specijalizacije i za njihovo međusobno razlikovanje, uz favorizovanje magisterijuma. S obzirom na brz razvoj nastave trećeg stupnja i nepostojanje potrebnih iskustava i propisa iz te oblasti, ukazuje se potreba da se razmotre neka principijelna pitanja i o njima zauzme stav (nivo nastave, pravila studija, uslovi prijema kandidata, kriterijumi za nastavno osoblje, načini saradnje, finansiranje i dr.).

U školskoj 1960/61. stepen magistra steklo je 16 lica (11 na Pravnom i 5 na Tehnološkom fakultetu u Zagrebu).

TABELA 22— BROJ KURSOVA NASTAVE TREĆEG STUPNJA PO NAUČNIM OBLASTIMA I UNIVERZITETSKIM CENTRIMA U ŠKOLSKOJ 1961/62.*

	Broj kursova na univerzitetima														
	Jugoslavija			Beograd			Zagreb			Ljubljana			Sarajevo		
Naučne oblasti	ukupno	magisterijalni	specijalistički	ukupno	magisterijalni	specijalistički	ukupno	magisterijalni	specijalistički	ukupno	magisterijalni	specijalistički	ukupno	magisterijalni	specijalistički
Sve oblasti — ukupno	133	124	9	70	63	7	52	50	2	5	5	—	—	—	—
društvene nauke	63	63	—	30	30	—	26	26	—	2	2	—	—	—	—
poljoprivredno-šumarsko-															
veterinarske nauke	28	26	2	19	17	2	8	8	—	—	—	—	—	—	—
medicinske nauke	24	19	5	12	9	3	12	10	2	—	—	—	—	—	—
tehničke nauke	18	16	2	9	7	2	6	6	—	3	3	—	—	—	—

* Prethodni podaci prikupljeni neposredno od univerziteta i fakulteta, a odnose se na nastavu koja je počela ili je bila u toku u školskoj 1961/62.

U posljednje dve godine postignuti su na većem broju fakulteta relativno dobri rezultati i na organizovanju raznih kursova za stručno usavršavanje, u trajanju od nekoliko nedelja do nekoliko meseci. Pojedini od ovih kursova organizovani su i preko Zajednice jugoslovenskih univerziteta, uz finansijsku pomoć federacije (godišnje 15 miliona din.). U školskoj 1959/60. održano je 7 ovakvih kursova, u školskoj 1960/61 — 5, a u školskoj 1961/62. predviđeno ih je 10.

DOKTORAT NAUKA. U 1960. na svim univerzitetima stečeno je 227, a u 1961. godini 232 doktora nauka. Doktorat se i dalje stiče po odredbama Zakona o doktoratu nauka (usmeni ispit i disertacija), koji ostaje na snazi do 1964.⁹

NASTAVNO OSOBLJE

Fakulteti, visoke škole i umetničke akademije. Iako je broj nastavnika i saradnika u nastavi na univerzitetima poslednjih godina stalno rastao (u odnosu na školsku 1956/57. broj stalnih nastavnika u školskoj 1961/62. porastao je za 76%, a broj stalnih saradnika u nastavi za 64%), organizovanje nastave u skladu sa zahtevima savremene nauke i prakse zahteva još brži porast. Pored šireg privlačenja stručnjaka iz industrije i privrede, preduzimaju se mere za organizovano sistematsko školovanje i izgradnju naučnog podmlatka za univerzitet. Tome će doprineti i redovno školovanje na trećem stupnju, koje će znatno proširiti dosadašnji sistem izgradnje nastavno-naučnog podmlatka kroz asistenturu.

U toku školske 1960/61. i 1961/62. došlo je do znatnog povećanja nastavnog osoblja. (Tabela 23.)

TABELA 23 — NASTAVNO OSOBLJE NA FAKULTETIMA, VISOKIM ŠKOLAMA I UMETNIČKIM AKADEMIJAMA 1956/57 — 1961/62.

Školska godina	Nastavnici i saradnici — ukupno		Nastavnici		Saradnici u nastavi	
	svega	stalni	svega	stalni	svega	stalni
1956/57	5.592	3.890	2.476	1.668	3.116	2.222
1959/60	6.908	4.971	2.871	2.018	4.037	2.953
1960/61	8.214	5.697	3.346	2.367	4.868	3.330
1961/62	9.559	6.600	4.253	2.949	5.306	3.651
Indeks (1956/57 = 100)						
1959/60	124	128	116	121	130	133
1960/61	147	146	135	142	156	150
1961/62	171	169	171	176	170	164

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za školsku 1961/62. prethodni podaci.

Za dve godine primene novih propisa o izboru nastavnog osoblja na fakultetima i visokim školama (uvođenje zvanja predavača i višeg predavača i ublažavanje uslova za izbor), broj nastavnika porastao je za 1.382, a broj saradnika za 698.

Od ukupno 2.949 stalnih nastavnika u školskoj 1961/62, 762 su redovni profesori, 805 vanredni profesori, 87 viši predavači, 1.051 docenti, 229 predavači i 15 ostali nastavnici, a od ukupno 3.651 stalnog saradnika 3.245 su asistenti. Od ukupnog broja nastavnika honorarnih je bilo 30,4%.

Više škole. U školskoj 1961/62. na višim školama je bilo 2.916 nastavnika i saradnika, od čega 1.038 stalnih nastavnika i 127 stalnih saradnika. Povećanje u odnosu na školsku 1956/57. još je veće nego na fakultetima. (Tabela 24.)

⁹ Vidi: »Doktorske disertacije i doktorati nauka«, »Jug. pregled«, 1958, maj, str. 232—233 (22—23); 1959, jul—avgust, str. 307—324 (43—60); 1961, februar, str. 73—80 (7—14).

TABELA 24 — NASTAVNO OSOBLJE NA VIŠIM ŠKOLAMA 1956/57 — 1961/62.

Školska godina	Ukupno nastavnici i saradnici				Nastavnici		Saradnici	
	svega	indeks	stalni	indeks	svega	stalni	svega	stalni
1956/57	826	100	439	100	765	410	61	29
1959/60	1.586	192	634	144	1.289	585	297	49
1960/61	2.141	259	795	181	1.777	734	364	61
1961/62	2.916	353	1.165	263	2.421	1.038	495	127

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine; za školsku 1961/62. prethodni podaci.

Od 1.038 stalnih nastavnika u školskoj 1961/62. bilo je: 684 profesora viših škola (prema 513 u školskoj 1960/61), 226 predavača više škole (prema 133), 71 profesor srednje škole (prema 73) i 57 ostalih (prema 15). Od 127 stalnih saradnika bilo je 29 asistenata (prema 14 u školskoj 1960/61).

NOVI REPUBLIČKI

ZAKONI O VISOKOM ŠKOLSTVU

I STATUTI UNIVERZITETA I FAKULTETA

Posle donošenja Zakona o izmenama i dopunama Opšteg zakona o univerzitetima, juna 1960, sve narodne republike koje imaju univerzitet, osim Srbije, gde je ovaj zakon u pripremi, donele su svoje *republičke zakone* o visokom školstvu. Republički zakon Slovenije stupio je na snagu 6. januara 1961,⁹ Makedonije 29. juna 1961,¹¹ Hrvatske 27. juna 1961,¹² Bosne i Hercegovine 2. avgusta 1961.¹³ Republički zakoni o visokom školstvu dalje razrađuju načela reforme visokog školstva koja je postavio savezni zakon, i u sistem visokog školstva uključuju i više škole. Kasniji republički zakoni o univerzitetima, zakoni o umetničkim akademijama, kao i oni zakoni i drugi propisi o pojedinim fakultetima, visokim i višim školama koji su bili u suprotnosti s novim republičkim zakonima, stavljeni su van snage.

Nove *statute* univerziteta i fakulteta doneli su univerzitet i svi fakulteti Ljubljanskog univerziteta, koje je Izvršno veće NR Slovenije već potvrdilo. Na ostalim univerzitetima i fakultetima potvrđeno je dosad svega nekoliko statuta, dok se ostali statuti ili pripremaju ili su ih univerzitetski saveti već odobrili i dostavili na saglasnost republičkim izvršnim većima. Na Zagrebačkom i Sarajevskom univerzitetu umesto kompletnih statuta donete su određene statutarne odluke, kojima su regulisani osnovni statutarni propisi (nastavni plan, uvođenje novih oblika fakultetske nastave, i dr.).

MATERIJALNA BAZA

Sredstva za redovno finansiranje. Ukupna sredstva za redovno finansiranje ustanova visokog školstva rasla su poslednjih godina veoma brzo, a naročito sredstva za redovno finansiranje viših škola. (Tabela 25.)

Investicije. Investiciona ulaganja u sve ustanove visokog školstva bila su poslednjih godina takođe u stalnom porastu. Pri tome se u više škole investiralo relativno malo. U izgradnji i opremanju fakulteta učestvovala je i federacija, i to u 1958. sa 611, u 1959. sa 1.167, u 1960. sa 2.833 i u 1961. sa 2.592 miliona din. (Tabela 26.)

Važniji objekti koji su dovršeni ili započeti od 1959. do 1961, u čijoj izgradnji je učestvovala i federacija, jesu:

Univerzitet u Beogradu: Mašinski fakultet u Beogradu (učešće federacije preko 850 miliona dinara), Tehnološki fakultet u Beogradu (učešće oko 650 miliona dinara), deo

¹⁰ »Uradni list LR Slovenije«, br. 39/60.

¹¹ »Služben vesnik na NR Makedonija«, br. 20/61.

¹² »Narodne novine NR Hrvatske«, br. 27/61.

¹³ »Službeni list NR BiH«, br. 29/61.

TABELA 25 — SREDSTVA ZA REDOVNO FINANSIRANJE
USTANOVA VISOKOG ŠKOLSTVA 1957—1961.

(U milionima din.)					
Vrste škola	1957	1958	1959	1960	1961
Ukupno	6.055	6.790	8.328	11.903	15.227
Indeks	123,5	138,5	169,9	247,7	310,5
Fakulteti, visoke škole i umetničke akademije	5.454	6.127	7.578	10.218	13.142
Indeks	116,8	131,3	162,3	218,6	281,5
Više škole	601	663	750	1.685	2.085
Indeks	255,7	282,1	319,2	726,2	898,7

Podaci: Za 1957, 1958 i 1959. Savezni državni sekretarijat za poslove finansija; za 1960. prethodni podaci Saveznog zavoda za statistiku za 1961. procena.

TABELA 26 — INVESTICIJE U USTANOVE VISOKOG ŠKOLSTVA 1957—1961.

(U milionima din.)					
Vrste škola	1957	1958	1959	1960	1961
Ukupno	2.161	2.586	4.398	4.748	6.600
Indeks	100,0	119,7	203,5	219,7	305,4
Fakulteti, visoke škole i umetničke akademije	2.112	2.364	4.362	4.693	6.530
Indeks	100,0	111,9	206,5	222,2	309,1
Više škole	49	222	36	55	70
Indeks	100,0	453,1	73,5	112,2	143

Podaci: Za 1957, 1958 i 1959. Savezni državni sekretarijat za poslove finansija; za 1960. prethodni podaci Saveznog zavoda za statistiku za 1961. procena.

Rudarsko-geološkog fakulteta u Beogradu, Hemijski institut Prirodno-matematičkog fakulteta u Beogradu (učesće preko 940 miliona dinara), studentski dom »Patris Lumumba« u Beogradu, studentski restoran u Đušinoj ulici u Beogradu, Tehnički fakultet u Nišu (početa izgradnja);

Univerzitet u Zagrebu: Strojarsko-brodograđevni fakultet (učesće oko 410 miliona dinara), Elektrotehnički fakultet (učesće preko 170 miliona dinara), Tehnološki fakultet;

Univerzitet u Ljubljani: Tehnološki fakultet, Odsek za tekstilnu tehnologiju (učesće oko 140 miliona dinara), Odsek jake struje Elektrotehničkog fakulteta (učesće preko 223 miliona dinara), Filozofski fakultet, Šumarski fakultet, Veterinarski odsek Biotehničkog fakulteta;

Univerzitet u Sarajevu: adaptacija zgrade Poljoprivrednog fakulteta, nastavna zgrada Tehničkog fakulteta, Centralni institut za hemiju i fiziku, Drvo-industrijski odsek Šumarskog fakulteta, Tehnološki fakultet u Tuzli;

Univerzitet u Skopju: Tehnološki i Elektromašinski odsek Tehničkog fakulteta.

U okviru ostvarivanja plana daljeg razvoja visokog školstva, predviđa se da će se u periodu 1961—1965. investirati u fakultete, visoke i više škole, kao i u domove za studente, iznos od 44,5 milijardi dinara (po cenama iz 1959). U ovu sumu uključena je i pomoć federacije, koja će i dalje pomagati izgradnju fakulteta u kojima se školuju kadrovi za kojima se oseća najveća potreba.

IZVOR: Elaborat Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu »Sprovođenje Opšteg zakona o fakultetima i univerzitetima«, Beograd, april 1962; Statistički godišnjaci FNRJ za odgovarajuće godine, kao i neobjavljeni podaci Saveznog zavoda za statistiku.

M. F.

POSETA DRŽAVNOG SEKRETARA ZA INOSTRANE POSLOVE KOČE POPOVIĆA NEKIM ZEMLJAMA LATINSKE AMERIKE I SAD

Državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović posetio je, na poziv vlada tih zemalja, od 8. do 27. maja 1962. Brazil, Čile, Boliviju i Meksiko, a od 28. do 30. maja SAD. (Poziv vlade SAD da zvanično poseti ovu zemlju Koča Popović je dobio za vreme boravka u zemljama Latinske Amerike.) U pratnji Koče Popovića nalazili su se načelnik odeljenja u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove Jakša Petrić i savetnik u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove Stjepan Seneković.

Pred polazak u Latinsku Ameriku Koča Popović je, u izjavi za Tanjug i Jugoslovensku radio-televiziju, istakao da njegova poseta Brazilu, Čileu, Boliviji i Meksiku »predstavlja prirodni sledeći korak u razvijanju naših međusobnih odnosa« i da postoje realne mogućnosti i obostrana želja za proširenjem međusobne saradnje. Koča Popović je dalje rekao da su se jugoslovenski narodi i narodi tih zemalja u prošlosti uporno borili za nezavisnost i da »žele da tu nezavisnost učvrste brzim ekonomskim napretkom, koji će značiti i obezbeđenje blagostanja za sve radne ljude«. Državni sekretar za inostrane poslove izrazio je naročito zadovoljstvo što će mu se pružiti prilika da izvrši razmenu mišljenja sa istaknutim ličnostima ovih zemalja. »Ubeden sam — izjavio je Koča Popović — da će nam ova poseta doneti mnogo zadovoljstva i da će nam biti korisna, i jednima i drugima, da će nas još više približiti, da će biti nov podstrek daljem proširenju međusobne saradnje i razumevanja.«

POSETA BRAZILU

Za vreme boravka u Brazilu, od 8. do 13. maja državnog sekretara za inostrane poslove i članove njegove pratnje primili su predsednik Brazila Zoaou Gulart, kome je Koča Popović predao poruku predsednika Tita i predsednik Ministarskog saveta Tankredo Neves.

Državni sekretar Koča Popović vodio je više razgovora sa ministrom inostranih poslova San Tiagom Dantasom i drugim istaknutim političkim ličnostima Brazila.

U zajedničkom saopštenju o brazilsko-jugoslovenskim razgovorima, koji su obuhvatili kako bilateralne odnose, tako i aktuelne međunarodne probleme, konstatovano je da su se Jugoslavija i Brazil dosad aktivno zalagali za održanje mira i mirno rešavanje međunarodnih sporova, rukovodeći se principima aktivne koegzistencije, samoopredeljenja naroda i saradnje svih zemalja, bez obzira na razlike u društveno-političkom sistemu. »Kao zemlja sa nezavisnom spolnom politikom — kaže se dalje u saopštenju — Brazil i Jugoslavija su uvereni da uporedo sa drugim zemljama mogu da pruže značajan doprinos pronalaženju miroljubivih rešenja.«

Istaknuto je da su ministri inostranih poslova razmotrili pitanje opšteg i potpunog razoružanja i došli do zaključaka da bi i delimično rešenje toga problema predstavljalo znatan doprinos ublažavanju sadašnje međunarodne zategnutosti. Oni će se posebno dalje zalagati za zaključenje sporazuma o obustavljanju nuklearnih proba.

Dvojica ministara poklonili su posebnu pažnju svetskim ekonomskim problemima i konstatovali »da je privredni razvoj opšti cilj čovečanstva kojemu se mora težiti zajedničkom akcijom svih zemalja«, uključujući ekonomsku saradnju na širokoj osnovi, bez političkih i drugih ograničenja. Ocenjujući pitanje stvaranja zatvorenih ekonomskih blokova, ministri su izrazili uverenje da je potrebno ulagati stalne napore »u cilju obezbeđenja ravnopravnosti međunarodne privredne saradnje lišene svih oblika diskriminacija«.

U razgovorima dvojice ministara bila su tretirana i pitanja kolonijalizma i neokolonijalizma, pomoći nerazvijenim zemljama i uloge i značaja Ujedinjenih nacija u rešavanju ključnih međunarodnih problema.

U zajedničkom saopštenju o razgovorima dvojice ministara posebno mesto su zauzeli bilateralni odnosi između dve zemlje. »Sa zadovoljstvom su — kaže se u saopštenju — konstatovani povoljni rezultati uzajamnih poseta državnika i privrednih funkcionera obe zemlje, kao i saradnja u OUN i drugim međunarodnim telima.«

U cilju unapređenja međusobne saradnje, naročito na ekonomskom polju, rešeno je da se prouče konkretne mogućnosti trgovinske razmene i privredne saradnje uopšte, radi čega će jedna brazilska privredna delegacija posetiti Jugoslaviju.

Prilikom posete Koče Popovića Brazilu potpisani su Kulturna konvencija i Sporazum o naučno-tehničkoj saradnji između dve zemlje.

Jugoslovenski državni sekretar za inostrane poslove uručio je predsedniku Zoaou Gulartu zvaničan poziv predsednika Tita da poseti Jugoslaviju. Koča Popović je takođe pozvao ministra San Tiaga Dantasa da dođe u posetu Jugoslaviji. Oba poziva su prihvaćena.

Na kraju svoje posete Brazilu Koča Popović je održao konferenciju za štampu i, izražavajući puno zadovoljstvo zbog rezultata svoje posete, izjavio da rezultati njegovih razgovora vođenih za vreme boravka u Brazilu predstavljaju »značajan korak u razvoju odnosa između Brazila i Jugoslavije«. Govoreći o perspektivama ekonomske saradnje između Jugoslavije i Brazila, državni sekretar je rekao da ni izdaleka nisu iscrpene sve mogućnosti za saradnju na ovom polju.

Za vreme boravka u Brazilu državni sekretar Koča Popović posetio je novi glavni grad Braziliju, gde mu je predsednik Ministarskog saveta Tankredo Neves priredio svečan ručak, i grad Sao Paulo, najveći industrijski centar Brazila.

Prilikom posete Koče Popović je predao ministru Dantasu Orden jugoslovenske zastave sa lentom kojim ga je odlikovao predsednik Tito. Brazilska vlada odlikovala je jugoslovenskog državnog sekretara najvišim brazilskim odlikovanjem Velikim krstom nacionalnog reda (Cruzeiro do Sul).

POSETA ČILEU

Za vreme posete Čileu, od 14. do 18. maja, Koča Popović bio je primljen kod predsednika Čilea Horhe Alesandri Rodrigesa, kome je predao poruku predsednika Tita.

Prilikom boravka u ovoj zemlji Koča Popović je vodio političke razgovore sa ministrom inostranih poslova Čilea Karlosom Martinesom Sotomajerom i drugim visokim ličnostima.

U zajedničkom kominikeu o čileansko-jugoslovenskim razgovorima, koji su vođeni u atmosferi obostranog razumevanja, konstatuje se da su se odnosi između dve zemlje »povoljno razvijali i da predstavljaju čvrstu osnovu za dalji napredak međusobne saradnje«.

Naglašeno je da su ministri »potvrdili rešenost svojih vlada da Čile i FNRJ, kao nezavisne države, nadahnuće zajedničkim idealom mira, nastave svoje napore usmerene ka smanjenju sadašnje zategnutosti i učvršćenju međunarodne saradnje«.

U kominikeu je konstatovano da sadašnja trka u naoružanju, kao i nastavak nuklearnih eksperimenata, »predstavljaju ozbiljnu opasnost za čovečanstvo« i da je neophodno postizanje sporazuma o opštem i potpunom razoružanju i o obustavljanju nuklearnih proba u ratne svrhe, pri čemu je istaknuto da bi i delimični rezultati koji bi se postigli u tom pravcu, predstavljali značajan doprinos očuvanju i učvršćenju svetskog mira.

Državni sekretar Koča Popović i ministar Martines poklonili su posebnu pažnju ekonomskim problemima u svetu. »Nejednak ekonomski razvitak u svetu — kaže se u kominikeu — negativno se odražava na međunarodne odnose, i pravedna privredna saradnja između visoko razvijenih zemalja i onih koje se nalaze u procesu razvika može znatno doprineti stabilizaciji međunarodnih odnosa i privrednom napretku svetske zajednice.«

U svojim razgovorima ministri su istakli da za jačanje mira u svetu izvanredan značaj ima »istorijski proces oslobođenja nacija koje još nisu stekle nezavisnost«, kao i to da je neophodno iskoreniti kolonijalizam na svim njegovim oblicima.

Izraženo je da će sve zemlje svoju spolnu politiku i dalje zasnovati na Povelji UN i da će raditi na jačanju Ujedinjenih nacija, koje predstavljaju povoljno mesto za međusobnu saradnju na rešavanju mnogih pitanja.

U razgovorima o bilateralnim odnosima između dve zemlje konstatovano je da su se ti odnosi i dosad uspešno razvijali, »čemu su umnogome doprineli, i danas nastavljaju da doprinose, građani jugoslovenskog poretka koji su se uključili u napore čileanskog naroda da sebi stvori bolju budućnost«. U kominikeu je istaknuto da postoje još neiskorišćene mogućnosti za unapređenje čileansko-jugoslovenske saradnje, naročito na privrednom i kulturnom polju. U cilju proširenja saradnje između dve zemlje, potpisan je Sporazum o naučno-tehničkoj saradnji.

Prilikom posete Čileu državni sekretar Koča Popović uručio je zvaničan poziv ministru inostranih poslova Karlosu Martinesu Sotomajoru da poseti Jugoslaviju. Poziv je prihvaćen.

Na završetku posete Koča Popović je održao konferenciju za štampu na kojoj je, odgovarajući na pitanja novinara, izjavio da su razgovori koje je imao sa ministrom Martinesom i drugim istaknutim ličnostima Čilea »bili vrlo pozitivni u pogledu razvoja odnosa između naše dve zemlje i dalje saradnje u međunarodnim pitanjima koja interesuju Jugoslaviju i Čile«.

Državni sekretar Koča Popović predao je ministru Martinesu Orden jugoslovenske zastave sa lentom kojim ga je odlikovao predsednik Tito. Vlada Čilea odlikovala je Koču Popovića Ordenom za zasluge, stepen Velikog krsta (Orden al Mérito, en el Grado de Gran Cruz).

POSETA BOLIVIJU

Državni sekretar Koča Popović posetio je Boliviju od 18. do 22. maja i bio primljen kod predsednika Bolivije Victora Paz Estensora. Tom prilikom Koča Popović predao je predsedniku Estensoru poruku predsednika Tita. Predsednik Estensor priredio je zvanično večeru u čast jugoslovenskog državnog sekretara. Koču Popovića primio je i potpredsednik Republike Huan Lečin Okendo.

Koča Popović je vodio razgovore sa ministrom inostranih poslova Hoseom Felmanom Velardeom i drugim istaknutim političkim ličnostima Bolivije o nizu međunarodnih problema i o pitanjima međusobne saradnje.

U zvaničnom saopštenju o razgovorima koje je izdato na kraju posete kaže se da su razgovori vođeni »u atmosferi srdačnog međusobnog razumevanja i u duhu prijateljskih odnosa između dve zemlje«.

Prilikom razmatranja međunarodne situacije dva ministra su konstatovala, navodi se u saopštenju, »da je u sadašnjem vremenu glavni zadatak svih zemalja čuvanje mira i razvijanje raznovrsne međunarodne saradnje na bazi Povelje Ujedinjenih nacija«.

»Jugoslavija i Bolivija, kao zemlje koje vode nezavisnu spoljnu politiku i rukovode se načelima aktivne koegzistencije — kaže se dalje u saopštenju — nastoje da i dalje deluju u pravcu popuštanja međunarodne zategnutosti i stabilizacije mira.«

Govoreći o problemu razoružanja i pitanju obustavljanja nuklearnih eksperimenata, ministri inostranih poslova su se saglasili da je neophodno postići sporazum o potpunom i opštem razoružanju, ističući da bi i delimično rešenje problema razoružanja, kao i obustavljanje atomskih proba, nesumnjivo doprinelo poboljšanju svetske situacije. Popović i Felman su izrazili svoje uverenje »da je učešće Ujedinjenih nacija u rešavanju međunarodnih problema sve potrebnije i podvlače rešenost svojih vlada da nastave da ulažu napore u cilju jačanja spomenute svetske organizacije i sprovođenja njene Povelje kao osnove za široku i ravnopravnu saradnju«.

Istaknuto je da su dvojica ministara posebnu pažnju poklonila problemima nejednakog ekonomskog razvoja, što predstavlja jedan od glavnih elemenata nestabilnosti u svetu. Oni su se saglasili, kaže se u saopštenju o razgovorima, da treba postići postepeno uklanjanje nejednakosti putem ekonomske pomoći nerazvijenim i nedovoljno razvijenim zemljama bez političkih i drugih uslova. U tom sklopu razmatrano je i pitanje ekonomskih grupacija, koje naročito pogadaju nerazvijene zemlje. »Ministri su se složili — kaže se u saopštenju — da je prirodno i potrebno da zainteresovane zemlje međusobno sarađuju u odbrani svog privrednog razvika da bi se oslobodile svih formi diskriminacije.«

Prilikom razmatranja bilateralnih odnosa između dve zemlje, ministri inostranih poslova saglasili su se da se poslanstva u Beogradu i La Paz u podignu na rang ambasada. Oni su konstatovali da postoje realne mogućnosti za proširenje međusobne saradnje, naročito na ekonomskom i kulturnom polju.

Za vreme posete potpisani su Sporazum o naučno-tehničkoj saradnji i Konzularna konvencija između Jugoslavije i Bolivije.

Državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović uručio je predsedniku Victoru Paz Estensoru zvaničan poziv predsednika Tita da poseti Jugoslaviju. Takođe je uručen poziv i ministru Hoseu Felmanu Velardeu da dođe u posetu našoj zemlji. Oba poziva su prihvaćena.

Prilikom posete Koča Popović je predao ministru Felmanu Orden jugoslovenske zastave sa lentom kojim ga je odlikovao predsednik Tito. Bolivijska vlada odlikovala je državnog sekretara Koču Popovića visokim odlikovanjem Kondor Anda (Condor de los Andes).

POSETA MEKSIKU

Državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović posetio je Meksiko od 23. do 27. maja i bio primljen kod predsednika Meksika Adolfa Lopeza Mateosa. Tom prilikom Koča Popović je predao predsedniku Lopezu poruku predsednika Tita.

Državni sekretar Koča Popović izvršio je obimnu razmenu mišljenja sa sekretarom za inostrane poslove Meksika Manuelom Teljom i drugim istaknutim političkim ličnostima. Razgovori su vođeni o odnosima između Jugoslavije i Meksika i o osnovnim međunarodnim problemima koji interesuju dve zemlje.

U kominikeu o razgovorima Popović — Teljo istaknuto je da dvojica državnih sekretara »smatraju poželjnim da se pojača kako kulturna razmena koja se odvijala poslednjih godina između Meksika i Jugoslavije, tako i da se prouče konkretne mogućnosti za razvijanje trgovinskih odnosa na osnovama obostrane koristi«.

U kominikeu je dalje istaknuto da su državni sekretari poklonili posebnu pažnju naporima da opšte i potpuno razoružanje i »izrazili nadu da razgovori koji se vode u Ženevi mogu da doprinesu postizanju pozitivnih rezultata, koji bi ne samo osigurali međunarodni mir i bezbednost, već takođe omogućili da svakog dana veća materijalna sredstva i energija usmeravaju na ekonomski razvoj manje razvijenih područja«. Oni su se takođe saglasili da je nužno u što kraćem roku postići potpuno obustavljanje nuklearnih proba.

Izraženo je uverenje »da su za miroljubivi razvoj odnosa među državama od osnovnog značaja apsolutno postizanje prava naroda na samoopredeljenje, međunarodna saradnja na osnovama ravnopravnosti i nemešanja u unutrašnja pitanja«. Dvojica državnih sekretara, navodi se dalje u saopštenju, pozdravila su pojavu novih nezavisnih država u međunarodnoj zajednici i podvukla pozitivnu ulogu ovih zemalja danas u svetu.

Predsednik Meksika Adolfo Lopez Mateos prihvatio je poziv predsednika Tita da zvanično poseti Jugoslaviju i pozvao predsednika Tita da poseti Meksiko.

Državni sekretar Koča Popović je takođe pozvao sekretara za inostrane poslove Meksika Manuela Telju da dođe u posetu Jugoslaviji.

Prilikom posete Koča Popović je predao državnom sekretaru Telju Orden jugoslovenske zastave sa lentom kojim ga je odlikovao predsednik Tito.

* * *

Po završetku posete Brazilu, Čileu, Boliviji i Meksiku državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović izjavio je, u razgovoru sa dopisnikom »Politike«, da je ova poseta u punoj meri potvrdila da postoje realne mogućnosti i obostrane želje da se dalje razvije i proširi uzajamno korisna saradnja između Jugoslavije i tih zemalja.

Državni sekretar za inostrane poslove je dalje rekao da su razgovori sa ministrima inostranih poslova tih zemalja bili veoma korisni i da su vođeni u duhu srdačnosti, otvorenosti i uzajamnog razumevanja. I pored nesumnjivih razlika u stavovima o pojedinim međunarodnim pitanjima, postignut je visok stepen saglasnosti o mnogim bitnim temama razgovora.

Govoreći o problemu ekonomske diskriminacije, Koča Popović je izjavio dopisniku »Politike« da je u toku razgovora u svim zemljama Latinske Amerike koje je posetio došla do izražaja zabrinutost zbog stvaranja zatvorenih ekonomskih grupacija u Evropi, a naročito zapadnoevropskog tržišta. Otuda, rekao je Koča Popović, ove zemlje pokazuju veliko interesovanje za ekonomsku konferenciju zemalja u razvoju.

Na polju bilateralnih odnosa, izjavio je državni sekretar za inostrane poslove, postoje realne mogućnosti i obostrana želja za unapređenjem saradnje na raznim poljima, a naročito na ekonomskom i kulturnom. Potrebno je ulagati stalne napore i preduzimati svakodnevne mere za unapređenje te saradnje. U tom cilju su predviđene i neke konkretne mere, naročito na ekonomskom polju. Neke zemlje će, rekao je Koča Popović, uskoro poslati u Jugoslaviju privredne delegacije radi ispitivanja mogućnosti za proširenje ekonomske saradnje.

Na kraju razgovora sa dopisnikom »Politike«, državni sekretar za inostrane poslove je istakao da postoje mnoge sličnosti između puta kojim idu zemlje nevezane za blokove i savremenih stremjenja u Latinskoj Americi.

Po mišljenju Koče Popovića, predviđeni susreti između predsednika Tita i predsednika Brazila, Meksika i Bolivije dade snažan impuls obostrano korisnoj saradnji između Jugoslavije i tih zemalja na svim poljima.

POSETA SAD

Za vreme boravka u zemljama Latinske Amerike državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović dobio je poziv vlade SAD da zvanično poseti ovu zemlju.

Poseta SAD učinjena je od 28. do 30. maja. Državnog sekretara za inostrane poslove primio je predsednik SAD Džon Kenedi, kojem prilikom su vođeni razgovori od obostranog interesa za dve zemlje.

Koča Popović je vodio razgovore i sa ministrom inostranih poslova SAD Dinom Raskom i državnim potsekretarom Džordžom Bolom.

U saopštenju o razgovorima koje je izdao Stejt department konstatuje se da su dvojica državnih sekretara »vodili prijateljske i korisne razgovore o međunarodnim problemima i pitanjima od tekućeg interesa za dve zemlje. Sastankom je stvorena mogućnost da se obnove raniji kontakti i razmene gledišta o pitanjima važnim za SAD i Jugoslaviju.«

Istaknuto je da su dvojica državnih sekretara razmotrila i bilateralne odnose između dve zemlje.

Osvrćući se na sastanak sa predsednikom Kenedijem i na razgovore sa Dinom Raskom, Koča Popović je izjavio: »Srećan sam što mi se pružila prilika da se vidim sa predsednikom SAD. Veoma sam zadovoljan visokim nivoom ovog razgovora i drugih razgovora koje sam ovde vodio, kao i sa dočekom na koji sam naišao u Vašingtonu.«

Prilikom posete SAD državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović posetio je sedište Ujedinjenih nacija u Njujorku i sastao se sa vršiocem dužnosti generalnog sekretara Ujedinjenih nacija U Tantom, sa kojim je razmenio gledišta o mnogim međunarodnim problemima, naročito onim koji se tiču aktivnosti ove organizacije.

IZVOR: »Borba« od 7. do 31. maja, »Politika« od 29. maja i dokumentacija Državnog sekretarijata za inostrane poslove.

B. S.

SADRŽAJ 1962.

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Ustavni razvitak Jugoslavije	145—149	(31—35)
Opšta politika Saveznog izvršnog veća u 1961. godini	97—114	(7—24)
Amnestija učinilaca krivičnih dela	150—152	(36—38)
Krivično-pravna zaštita bezbednosti drumskog saobraćaja	49—54	(1—6)
Režim prelaska jugoslovenske državne granice	195—202	(43—50)
Upravni postupak	153—156	(39—42)
Sednice Savezne narodne skupštine	115	(25)
Sednice republičkih narodnih skupština	116—119	(26—29)
Sednice Saveznog izvršnog veća	120	(30)

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Stavovi jugoslovenskih sindikata prema aktuelnim problemima međunarodnog sindikalnog pokreta	55—58	(1—4)
Međunarodna saradnja Narodne omladine Jugoslavije u 1961.	58—60	(4—6)

PRIVREDA

Savezni društveni plan za 1962.	1—4	(1—4)
Budžetski sistem i budžetska potrošnja	5—12	(5—12)
Bankarski i kreditni sistem	13—19	(13—19)
Čist prihod i njegova raspodela u periodu januar—septembar 1961.	20—23	(20—23)
Privreda u 1961.	61—67	(35—41)
Snaga pogonskih mašina u industriji	166—168	(80—82)
Brodogradnja 1957—1961.	203—205	(91—93)
Hemijska industrija 1958—1961.	206—210	(94—98)
Drvena industrija 1958—1961.	68—74	(42—48)
Industrija celuloze i papira	211—214	(99—102)
Tekstilna industrija 1957—1961.	215—218	(103—108)
Prehrambena industrija 1956—1961.	168—175	(82—89)
Tržišna proizvodnja poljoprivrede	23—25	(23—25)
Povrtarstvo	125—132	(63—70)
Stanje i problemi unutrašnje trgovine	157—165	(71—79)
Robni promet na malo 1957—1961.	26—29	(26—29)
Spoljnotrgovinske cene i odnosi razmene u periodu 1956—1961.	121—124	(59—62)
Izvoz drveta	30—34	(30—34)

Auto-moto turizam	219—222	(107—110)
Razvoj jugoslovenskih pomorskih luka	75—78	(49—52)
Tarife u saobraćaju	79—84	(53—58)
Izgradnja tunela	175—176	(89—90)

SOCIJALNA POLITIKA I NARODNO ZDRAVLJE

Struktura lekara	133—136	(9—12)
Zdravstveno osiguranje poljoprivrednih proizvođača	85—89	(3—7)
Izgradnja stanova za borbe narodnooslobodilačkog rata i ratne vojne invalide	35—36	(1—2)
Centri za socijalni rad	89—90	(7—8)

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Prosveta i kultura u 1961.	137—140	(9—12)
Sprovođenje reforme visokog školstva	223—234	(17—28)
Razvoj školstva i nastavni kadar za osnovne i srednje škole	37—44	(1—8)
Kulturne veze sa inostranstvom u 1961.	177	(13)
Vojni muzej JNA u Beogradu	178—180	(14—16)

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Državna prvenstva u 1961.	45—48	(1—4)
Sportsko-pedagoški centri	181—182	(5—6)

SPOLJNA POLITIKA

Bilateralni odnosi u 1961.	141—142	(7—8)
Učešće Jugoslavije na XVI redovnom zasjedanju Generalne skupštine UN	183—191	(11—19)
Delatnost Jugoslavije u OUN i drugim međunarodnim organizacijama	143—144	(9—10)
Poseta predsednika Tita Ujedinjenoj Arapskoj Republici i Sudanu	91	(1)
Poseta ministra inostranih poslova SSSR Andreja Gromika Jugoslaviji	192	(20)
Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića nekim zemljama Latinske Amerike i SAD	235—236	(21—22)
Diplomatsko-konzularna predstavništva	92—96	(2—6)

»Jugoslovenski pregled« izlazi u mesečnim sveskama.
Godišnja pretplata 6.000 dinara / Redakcija: Moše Pijade 8 / tel. 33-610.
Administracija: Ulica Kosmajska 7 / tel. 22-778 / pošt. fah 62 / Beograd.

Tekući račun kod Narodne banke br. $\frac{101-14}{2-645}$

Štampa: Beogradski grafički zavod, Beograd.

